

Slovenska vadnica za osnovne šole.

Vaje iz slovnice, pravopisa in spisja
za
srednjo stopnjo
(4. in 5. šolsko leto).

Četrto izdanje.

Spisal
Josip Brinar.

Kot učno knjigo odobrilo Ministrstvo prosvete z odlokom On. br. 69.207
z dne 17. septembra 1932.

Cena vezani knjigi 15 Din.

Ljubljana 1932.

Banovinska zaloga šolskih knjig in učil.

K 114/IV.

137687

137687

Slovenska tiskarna
za osnovne šole.

Šolske knjige, izdane v Banovinski zalogi šolskih knjig in učil v Ljubljani, se ne smejo prodajati za višjo nego na čelni strani označeno ceno.

Pridržujejo se vse pravice.

Cena 720 25/1959

I. Slovniške vaje.

Z — B o g — z a č e t i — v s a k — d e l o .

Izrazite z gornjimi besedami kako misel! — N. pr. Z Bogom začni vsako delo!

V kakšno obliko in zvezo ste postavili besede, da ste naredili pravičen stavek? (Samostalnik: končnica. — Glagol: določna oblika.) Tvorite tako še druge stavke iz nedoločnih besednih skupin! (Več zgledov.)

Katere besedne vrste, ki delamo iz njih stavke, že poznate? (Samostalnik, pridevnik, zaimek, glagol.) Ali samo s temi besednimi vrstami izražamo misli v stavkih?

Pravilne stavke tvorimo iz raznih besednih vrst, kakor n. pr. gradimo stavbo iz raznega gradiva: iz kamenja in opeke, iz peska in apna. Preden si natančneje ogledamo celotno zgradbo (stav~~e~~k), je treba, da spoznamo vse gradivo (besedne vrste).

A. Besedne vrste.

1. Samostalnik.

a) Ponavljalne vaje.

Kaj že veste o samostalniku? (Katere besede so samostalniki; njih spol in število.)

1. v a j a. Napišite po deset samostalnikov, ki pomenijo a) osebe, b) živali, c) reči ali stvari in po pet samostalnikov, ki pomenijo a) lastnosti, b) dejanja!

2. v a j a. Napišite po deset lastnih imen, in sicer a) krstnih imen, b) rodbinskih imen, c) imen mest, trgov in vasi, č) imen gor in vod in po pet imen držav (pokrajin) in imen narodov!

3. v a j a. Imenujte in zapišite po šest samostalnikov *a)* moškega spola, *b)* ženskega spola, *c)* srednjega spola! — Postavite pred samostalnike besedice: tisti, tista, tisto!

4. v a j a. Postavite v dvojino in množino naslednje samostalnike: hlapec, pes, hrast; šivilja, ovca, hiša; dete, žrebe, okno!

Povejte nekaj samostalnikov, ki jih rabimo s a m o v m n o ž i n i. — N. pr. starši, grablje itd.

b) Skloni samostalnikov.

O d g o v o r i t e n a v p r a š a n j a :

1. K d o s e p a s e n a l i v a d i ?

Ednina: vol, krava, svinja, ovca, tele, žrebe — se pase.

Dvojina: vola, kravi, svinji, ovci, teleti, žrebeti — se paseta.

Množina: voli, krave, svinje, ovce, teleta, žrebeta — se pasejo.

2. K o g a (čigavo) m e s o j e u ž i t n o ?

Ednina: meso (zaklanega) vola, krave, svinje, ovce, teleta, žrebeta je užitno.

Dvojina in množina: meso volov, krav, svinj, ovac, telet, žrebet je užitno.

3. K o m u d a j e m o h r a n e ?

Ednina: volu, kravi, svinji, ovci, teletu, žrebetu dajemo hrane.

Dvojina: voloma, kravama, svinjama, ovicama, teletoma, žrebetoma dajemo hrane.

Množina: volom, kravam, svinjam, ovcam, teletom, žrebetom dajemo hrane.

4. K o g a p a s e p a s t i r ?

Ednina: vola, kravo, svinjo, ovco, tele, žrebe pase pastir.

Dvojina: vola, kravi, svinji, ovci, teleti, žrebeti pase pastir.

Množina: vole, krave, svinje, ovce, teleta, žrebeta pase pastir.

5. P r i k o m s t o j i p a s t i r ?

Ednina: pri volu, kravi, svinji, ovci, teletu, žrebetu stoji pastir.

Dvojina in množina: pri volih, kravah, svinjah, ovcah, teletih, žrebetih stoji pastir.

6. S k o m moramo lepo ravnati?

Ednina: z volom, s kravo, s svinjo, z ovco, s teletom, z žrebetom moramo lepo ravnati.

Dvojina: z voloma, s kravama, s svinjama, z ovcama, s teletoma, z žrebetoma moramo lepo ravnati.

Množina: z voli, s kravami, s svinjami, z ovcami, s teleti, z žrebeti moramo lepo ravnati.

Vprašajte po samostalnikih in odgovorite tudi v dvojini in množini:

1. Klobuk je zadaj privihan.	Kaj je privihano?
2. Barva klobuka je rjava.	Česa barva je rjava?
3. Klobuku manjka traka.	Čemu manjka traka?
4. Brat je kupil nov klobuk.	Kaj je kupil brat?
5. Pri klobuku visi suknja.	Pri čem visi suknja?
6. S klobukom se pokrivamo.	S čim se pokrivamo?

Samostalniku moremo v vsakem številu šestkrat izpremeniti obliko. Te različne oblike imenujemo **sklone samostalnika**.

Imena sklonov in kako se vprašujemo po njih:

1. sklon, imenovalnik (imen.):	kdo ali kaj?
2. „ roditelj (rod.):	koga ali česa?
3. „ dajalnik (daj.):	komu ali čemu?
4. „ tožilnik (tož.):	koga ali kaj?
5. „ mestnik (mest.):	pri kom ali pri čem?
6. „ orodnik (orod.):	s kom ali s čim?

Kdo? koga? komu? koga? pri kom? s kom? se vprašujemo po živih stvareh. — Kaj? česa? čemu? kaj? pri čem? s čim? se vprašujemo po neživih stvareh.

5. v a j a. Odgovorite s primernimi samostalniki (brat, sin, stric, pastir, kmet) na naslednja vprašanja: Kdo je vesel? Koga (ali česa) se spominja popotnik? Komu nese dekla kosilo? Koga ali kaj si videl na polju? Pri kom je zadovoljnost doma? S kom si šel v cerkev?

6. v a j a. Odgovorite na gornja vprašanja v dvojini in množini!

7. v a j a. Odgovorite s samostalniki (hiša, šola, zvonik, stol, omara) na vprašanja: Kaj je novo? Česa še niso izvršili delavci? Čemu je treba še okraskov? Kaj si videl? Pri čem stoji delavec? S čim imajo rokodelci opraviti?

8. v a j a. Odgovorite isto tako v dvojini in množini!

c) Sklanjatev moških samostalnikov na soglasnik.

T r a v n i k.

1. T r a v n i k je že zgodaj ozelenel.
2. Ograja t r a v n i k a je lesena in trhla.
3. T r a v n i k u je treba nove ograje.
4. Jeseni so t r a v n i k pognojili.
5. Vrt se razprostira pri t r a v n i k u.
6. Kdor hoče dosti nakositi, mora s t r a v n i k o m prav ravnati.

9. v a j a. Vprašajte se v gornjih stavkih po besedi t r a v n i k in določite sklon!

10. v a j a. Postavite gornje stavke v dvojino in množino!

11. v a j a. Določite v gornjih stavkih končnice (obrazila) samostalnika t r a v n i k!

R a k.

1. R a k se skriva po luknjah.
 2. V vsaki luknji ni r a k a.
 3. R a k u gre mrhovina v slast.
 4. R a k a je težko izluščiti.
 5. P r i r a k u je v škarjah posebno okusno meso.
 6. Lenega človeka primerjamo z r a k o m.
12. v a j a. Vprašajte se po besedi r a k in določite sklon!
13. v a j a. Postavite navedene stavke v dvojino in množino!
14. v a j a. Določite v navedenih stavkih končnice samostalnika r a k in primerjajte jih s končnicami besede t r a v n i k!

Videl sem na cesti: konja, vola, osla, psa, dečka, voznika; a videl sem tudi: voz, kamen, travnik, hrast, kostanj.

Moški samostalniki, ki imenujejo bitja, imajo v ednini tožilnik enak roditelju. Tožilnik stvari pa je enak imenovalniku.

15. v a j a. Odgovorite: Kaj je kupil kmet? (vol, oven, osel, prašič, petelin, zajec, golob) — Koga je poslala gospodinja na polje? (hlapec, pastir, brat, deček, sosed) — Kaj potrebuje kmet? (plug, voz, mlatilni stroj, cepec, srp) — N. pr. Kmet je kupil vola.

16. v a j a. Odgovorite naslednjim vprašanjem *a)* v ednini, *b)* v dvojini, *c)* v množini!

1. Kaj je veliko (majhno)? 2. (Koga ali) česa nisi opazil? mu so kupili novo obleko? 4. Koga ali kaj je poslal gospodar na polje? 5. Pri kom si stal? 6. S kom je govoril gospodar (brat, sin, oče, sosed) — N. pr. Brat je v sobi.

17. v a j a. Odgovorite prav tako v ednini, dvojini in množini z besedami: zvonik, hrast, steber, kamen, plot, vrt — naslednjim vprašanjem:

1. Kaj je veliko (majhno)? 2. (Koga ali) česa nisi opazil? 3. Čemu si se čudil? 4. (Koga ali) kaj si ogledoval? 5. O čem ste brali v povesti? 6. S čim je imel delavec opraviti?

18. v a j a. Sklanjajte po vprašanih naslednje samostalnice: junak, vitez, tabor, prapor, večer, razor, zastor, angel (rod. angela), oče (rod. očeta), kamen (rod. kamena ali kamna), mesec (rod. meseca ali mesca)! — N. pr. Kdo se ne boji smrti?

19. v a j a. Poiščite v... berilu moške samostalnice in določite jim sklon!

Mehki soglasniki v končnicah.

Konj je zdirjal z jezdecem v bojni metež. Ribič je s črvičem ulovil ribo. Brat je odšel s tovarišem v gozd. Ne igrajte se z nožem! Kmet pognoji njivo z gnojem.

20. v a j a. Uporabite v stavkih samostalnice: jezdec, črvič, tovariš, nož, gnoj, panj *a)* v rodilniku, dajalniku in orodniku dvojine, *b)* v rodilniku in dajalniku množine ter pazite na končnice! — N. pr. Na mehki poti je videti sled dveh jezdecov. Jezdecema se je očitno zelo mudilo. Pesec bi se z jezdecema težko kosal.

C, č, š, ž, j so mehki soglasniki. Za mehki soglasniki izpreminjamo v končnicah moških (in srednjih) samostalnikov samoglasnik „o“ v „e“.

21. v a j a. Odgovorite s samostalniki v oklepajih! S kom se ruje pes v brlogu? (jazbec) S kom se je kosal jež v hitrosti? (zajec) S čim nabijajo sode? (obroč) S čim se

ogrne popotnik? (plašč) S kom se prepira posestnik? (mejaš) S kom ni dobro črešenj zobati? (velikaš) S čim namažemo odrgnjene noge? (loj) S čim se tolaži siromak? (raj) S kom so nekdanj delali kakor z živino? (suženj) S čim je oplašil lovec ptico? (kašelj) S čim merimo drva? (seženj) S čim poplačamo dolgove? (denar) — N. pr. Pes se ruje z jazbecem v brlogu.

22. v a j a. Postavite naslednje samostalnike *a)* v orodnik ednine in dvojine, *b)* v rodilnik in dajalnik dvojine in množine: kosec, mrtvec, tekmeč, pevec, norec; kovač, mlađenič, bič, pomagač, krč; plemenitaš, bogataš, koš, rovaš; nož, križ, mož, drobiž, revež; znoj, učitelj, prijatelj, sveženj, mizar, cesar, doktor, dehor! — N. pr. *a)* s koscem, s koscema, — *b)* koscev, koscema; koscev, koscem.

Prilikovanje soglasnikov.

Kdor se z volkom druží, mora z njim tudi tuliti. Bolezen gre z vozom v človeka, iz človeka po niti. Mož z ženó, brat s sestró na božjo pot gredó. Kdor se s hudobnežem druží, postane sam hudoben.

Določite v gornjih stavkih, s katerimi začetnimi črkami pišemo besede, stoječe za besedo „z“ in za besedo „s“!

Pred samoglasniki in zvenečimi soglasniki (b, d, g, j; l, m, n, r; v, z, ž) pišemo „z“ namesto „s“!

23. v a j a. Napišite v orodniku *a)* pet samostalnikov, ki se začenjajo s samoglasnikom, *b)* enajst samostalnikov, ki se začenjajo z zvenečim soglasnikom! — N. pr. Sin se pogovarja z očetom in z materjo.

24. v a j a. Kako so živali ob suši struge kopale. Z gor ni voda več curljala, grozna suša je nastala. In ljudje so in živali prihiteli brž s kopali. Moški z rovnico, z lopato prst prekapajo robato. S klini rujejo otroci, prst odnašajo kar v roci. Junci, krave in pa voli so zemljó z rogovi bóli. Pes in mačka vkup sta stala in sta s tacami kopala. Krt s podgano in pa miško ril je prst od spod na kviško. S kremplji brskale so kure, s kljuni race, goske, pure.

Prepišite te stavke ter podčrtajte „z“ in „s“ in začetno črko sledeče besede! _____

Debla na —ú (—á).

Brez potú ni medú. Turki se niso polastili močnega gradú. Siromak je vesel najmanjšega darú. Po jedi zahvali Bogá! Črez noč je padlo obilo snegá. Popotnik je že videl dosti svetá.

Določite sklon in število samostalnikov s krepko tiskanimi —u (—a).

Nekateri enozložni samostalniki imajo v edninskem roditelju naglaščen —ú ali —á. Ti samostalniki dobivajo v dvojini in množini prirastek —ov. — N. pr.: grad, gradú; gradova, gradovi.

25. v a j a. Postavite samostalnike v oklepajih v roditelju: Iz (sad) se drevo spozna. Ne zataji svojega (rod)! Iz (lan) delajo platno. Otroci so nabrali (mah) za jaslice. Ne sramuj se svojega (stan)! En udarec ne prebije (led). Za ubežnikom ni bilo (glas) ne (sled). — Čujte glas (zvon)! Na goro je pet ur (hod). Na splavih prevozijo obilo (les). Kdor hoče obilo žeti, naj ne štedi (gnoj).

26. v a j a. Popolnite samostalnike v naslednjih stavkih s primernimi množinskimi končnicami: Dolg— so kmetiji, kar črv drevesu. Tiha voda most— pobira. Odločeni so roži kratki dn—. Čujte gore in breg—, da sinovi Slave smo! Učesnjakom in pesnikom bodo hvaležni še pozni rod—. Črez poljane se razgrnejo kalni val—. Manj strašno je, če naklonijo nam smrt bog—, kakor so pod svetlim soncem sužni dn—.

Množinski roditelj brez obrazila.

Zima je bela ko golob, pa je volčjih z ó b. Polno dvoříšče je njih k ó n j, polna hiša črnih m ó ž. Gospod, usmili svojih se o t r ó k!

V katerem sklonu in številu stojé gornji (razprto tiskani) samostalniki?

Nekateri samostalniki imajo množinski roditelj tudi brez obrazila (končnice: —ov, —ev). — N. pr.: Dete še nima ne lás ne z ó b.

27. v a j a. Postavite namesto črtic primerne samostal-
 nike v množinskem rodilniku: Pod vaško lipo se je zbrala
 kopa —. Svoje dni je drdralo po cesti veliko več — nego
 dandanes. V taboru se je ustavljala truma — krutemu Turku.
 Na semenj so prignali obilo —. Ne delaj sivih — svojim
 roditeljem!

č) Sklanjatev ženskih samostalnikov na —a.

R i b a.

1. R i b a plava v vodi.
2. Rep plavajoče r i b e je podoben krmilu.
3. Škrge služijo r i b i za dihanje.
4. Ribič je ujel r i b o.
5. Na r i b i so luskinе urejene kakor opeka na strehi.
6. Kit ima sličnost z r i b o.

28. v a j a. Vprašajte v gornjih stavkih po samostalniku
 riba in določite sklon!

29. v a j a. Postavite gornje stavke v dvojino in množino!

30. v a j a. Napišite samostalnik riba v ednini, dvojini
 in množini ter podčrtajte končnice!

31. v a j a. Odgovorite s samostalniki v oklepajih *a*) v
 ednini, *b*) v dvojini, *c*) v množini (gospa, dekla, sestra, de-
 klica, gospodinja, žena):

1. Kdo je marljiv? 2. Koga ni doma? 3. Komu je dal
 pismonoša pismo? 4. Koga si videl v cerkvi? 5. Pri kom si
 videl lepo knjigo? 6. S kom se igra otrok?

32. v a j a. Odgovarjajte, kakor v 31. vaji, s samostal-
 niki: lipa, smreka, hoja, gora, šola, hiša:

1. Kaj je visoko? 2. Česa nisi ogledal na izprehodu?
 3. Čemu primerjate velikana? 4. Kaj je narisal učenec?
 5. Na čem sedi ptica? 6. S čim se človek ne more meriti?

33. v a j a. Pristavite končnice ženskim samostalnikom
 v dvojini: Na veji sta skakljali sinic—. Na drevesu sta imeli
 v deblu dve luknj—. Vanje sta švigali kot mišk—. Včasih
 sta pomolili glav— iz skrivališča. Dve šibki vej— sta jima
 bili gugalnic—. Obe ptic— sta si bili zvesti tovarišic—.

34. v a j a. Postavite naslednje stavke a) v dvojino, b) v množino: Na travniku se pase krava in ovca. Mački diše posebno miši. Jastreb je ugrabil kuro. Mizar reže desko z žago. Na strehi sedi lastovka. Z visoke gore je lep razgled. Listje lipe je srčasto. Dekla pleve na njivi.

1. Vrh gore se dviga bela cerkev.
2. Ljudje vró iz cerkve.
3. Cerkvi manjka še zvonik.
4. V trgu zidajo novo cerkev.
5. Na cerkvi so postavili strelovod.
6. Delavci bodo s cerkvijo kmalu gotovi.

35. v a j a. Vprašajte po sklonih samostalnika cerkev in določite končnico v tožilniku in orodniku!

Nekateri ženski samostalniki imajo namesto končnice —va tudi končnico —ev. Ti samostalniki imajo v ednini tožilnik enak imenovalniku, orodnik pa dobiva končnico —ijo.

36. v a j a. Sklanjajte kakor cerkev samostalnike: moli-
tev, britev, breskev, redkev, bukev, obutev, setev, pletev!

Množinski rodilnik na —á.

Visoko vrh zvezdá blaženstvo brezmejno uživa. Konj je uren ko vrh gorá postojna. Bog vas ohrani, devet sestrá! V dvorani se je zbralo obilo gospá.

Določite število in sklon razprto tiskanih samostalnikov! Poskusite tvoriti množinski rodilnik teh samostalnikov brez obrazila —á!

Nekateri ženski samostalniki tvorijo množinski rodilnik na —á, kakor: (rod. množ.: obilo gospá), sestra, koza, ovca, osa, peta, solza, steza, voda, želja, zvezda.

37. v a j a. Dodajte namesto črtic primerne gornje samostalnike: V dvorani se je zbralo obilo odličnih —. Ne pozabite v sreči svojih bratov in —! Po planinah se pasó

trope divjih —. Dober pastir ne zapašča svojih —. Na zrelem sadju je vse rumeno —. Deček je zbežal urnih —. Ne preziraj bratovskih —! Imena — so lastna imena. Kdor ne brzda svojih —, ni zadovoljen. Na svidenje vrh —!

38. v a j a. Sklanjajte v kratkih stavkih samostalnik gospa! (Ednina: 1. gospa, 2. gospe, 3. gospé, 4. gospo, 5. pri gospé, 6. z gospo. — Dvojina: 1. gospe, 2. gospá, 3. gospema, 4. gospe, 5. pri gospeh, 6. z gospema. — Množina: 1. gospe, 2. gospá, 3. gospem, 4. gospe, 5. pri gospeh, 6. z gospemi). — N. pr. Gospa se izprehaja.

M a t i — h č i.

Kdor matere ne uboga, ga tepe nadloga. Povsod mora prva biti mati. Spoštuj očeta in mater! Ko v beli grad prideta, hčer mrtvo zagledata. Krasna si, bistra hči planin!

Pomnite:

im. mati — hči
rod. matere — hčere
daj. materi — hčeri
tož. mater — hčer
mest. pri materi — pri hčeri
orod. z materjo — s hčerjo

39. v a j a. Odgovorite na vprašanja a) z besedo mati, b) s samostalnikom hči: Kdo kuha kosilo? Koga še ni iz cerkve? Komu obleka dobro pristoji? Koga je pozdravil potnik? Pri kom se otrok dobro počuti? S kom je govoril sosed?

M o š k i s a m o s t a l n i k i n a — a.

Dve nedelji bodi zdrava, da jo s pašo zaigrava. Natoči oči starešini! Vsak vitez je imel svojega oprodo.

Moški samostalniki z žensko končnico —a (paša, starešina, sluga, oproda, vodja, vojvoda, vladika itd.) se včasih sklanjajo po zgledu „riba“.

40. v a j a. Odgovorite s samostalniki v oklepajih: Kako so imenovali Slovani gospodarja zadruga? (starešina) S kom je hodil vitez na lov? (oproda) Komu je bila Kolpa hladni grob? (Hasan-paša) Koga morajo slušati vojaki? (vojvoda) Komu so se poklonili verniki? (vladika) S kom se razgovarja gospodar? (sluga)

d) Sklanjatev ženskih samostalnikov na —i.

Nit.

1. Nit je zvita v klobčič.
2. Brez niti ne moremo šivati.
3. Vrvca je niti podobna.
4. Šivilja vdene nit v šivanko.
5. V predalu pri niti so igle.
6. Šivilja šiva z nitjo.

41. v a j a. Vprašajte v gornjih stavkih po besedi nit in določite sklon!

42. v a j a. Postavite gornje stavke *a*) v dvojino (1. niti, 2. niti, 3. nitma, 4. niti, 5. pri nitih, 6. z nitma); *b*) v množino (1. niti, 2. niti, 3. nitim, 4. niti, 5. pri nitih, 6. z nitmi)!

43. v a j a. Odgovorite s samostalniki v oklepaju *a*) v ednini, *b*) v dvojini, *c*) v množini (miš, kokoš, žival): —
1. Kdo je razril (razbrskal) gredo? 2. Koga nismo mogli uloviti? 3. Komu je vrtnar sovražen? 4. Koga preganja vrtnar z vrta? 5. O kom pripoveduje basen? 6. S kom se igra mačka?

44. v a j a. Sklanjajte po vprašanjih: *a*) zibel, obist, česljust, vrzel, globel, kopel, senožet, piščal, pošast, krepost, korist; *b*) bolezen (rod. bolezní; druž. z boleznijo), ljubezen, prikazen, golazen, basen, pesem!

Gos.

1. Gos plava po ribniku.
2. Glas gosí je enomerno gaganje.
3. Gósi so pristrigli peruti.

4. O Martinovem bomo jedli g o s.

5. Pri g ó s i se pasejo race.

6. Ne zamenjaj race z g o s j o !

45. v a j a. Vprašajte v gornjih stavkih po samostalniku g o s in določite sklon!

46. v a j a. Postavite gornje stavke *a*) v dvojino (1. gosi, 2. gosi, 3. goséma, 4. gosi, 5. pri goséh, 6. z goséma); *b*) v množino (1. gosi, 2. gosi, 3. gosém, 4. gosi, 5. pri goséh, 6. z gosmi)!

47. v a j a. Sklanjajte po vprašanjih: pest, kost, dlan, peč, klop, reč, sol, vas, noč, skrb, kri (rod. krvi)!

48. v a j a. Postavite besede v oklepajih v primerni sklon: Pastir pase na (senožet) živino. S (piščal) si piska vesele (pesem, množ.). Pri (vrzel, množ.) mu uhaja živina. Včeraj radi (bolezen) ni mogel gnati na pašo. Kljuvalo ga je v (čeljust, množ.). Nemirno je posedal po (klop, množ.) in na (peč). Poklicali so zobodera iz sosednje (vas). Ta je zgrabil klešče s (pest). Ranil mu ni nobene (kost) in pretočil ni dosti (kri).

Človek — ljudje.

Vsi ljudje vse vedó. Pri hudobnih ljudeh gre vse na smeh. Izogibaj se priliznjenih ljudi! Ne dajaj se ljudem v zobe!

Pomnite: ednina: človek

množina: ljudje!

Samostalnik ljudje se sklanja v množini, izvzemši imenovalnik, po zgledu g o s: 1. ljudje, 2. ljudi, 3. ljudem, 4. ljudi, 5. pri ljudeh, 6. z ljudmi.

49. v a j a. Dopolnite naslednje stavke s samostalnikom ljudje: Kolikor —, toliko misli. — napravijo iz muhe slona. Vsem — je težko ustreči. Pozdravljaj vljudno odrasle —! Siromak mora na stara leta pri — vbogajme prositi. Ne prepiraj se z —! Žganje je pomorilo več — nego kuga in lakota. Pijan — se ogni s senenim vozom! Po govorjenju spoznavamo — kakor ptico po glasu.

e) Sklanjatev srednjih samostalnikov.

M e s t o.

1. Stoji, stoji tam m e s t o belo.
2. Moj bratec še ni videl m e s t a.
3. Temu m e s t u pravijo Ljubljana.
4. Sovražnik je oblegal m e s t o.
5. V m e s t u je obilo lepih palač.
6. Ne zamenjaj trga z m e s t o m !

50. v a j a. Vprašajte v gornjih stavkih po samostalniku m e s t o in določite sklon!

51. v a j a. Postavite gornje stavke a) v dvojino (1. me^ssti, 2. mest, 3. mestoma, 4. mesti, 5. pri mestih, 6. z mesto^sma); b) v množino (1. mesta, 2. mest, 3. mestom, 4. mesta, 5. pri mestih, 6. z mesti)!

52. v a j a. Postavite naslednje stavke a) v dvojino, b) v množino: J a b o l k o je rdeče. Ne odpiraj o k n a l Mlademu d e b l u je treba opore. Godni mladiči zapusté g n e z d o. Jezdec sedi na s e d l u. Črevljar krpa s š i l o m.

53. v a j a. Sklanjajte po vprašanih: okno, pismo, bedro, rebro, korito, zrcalo, leto! — Pomni: 1. tla, 2. tal, 3. tlom, 4. tla, 5. pri tleh, 6. s tli. — 1. drva, 2. drv, 3. drvom, 4. drva, 5. pri drvéh, 6. z drvmi.

D e b l a n a —s (—t, —n).

Drevo se naslanja k drevesu. Na kolesu je počilo pesto.
Ne dajaj detetu noža! Koklja kliče piščeta.

Tej cvetlici ne vem imena. Ne hodi o takem slabem vre^smenu na pot!

Nekateri srednji samostalniki dobivajo po vsej sklanjatvi prirastek —es, —et ali —en.

54. v a j a. Sklanjajte naslednje samostalnike a) s pri^srastkom —es: telo, drevo, črevo, pero, oko (očesa), uho (ušesa); b) s prirastkom —et: dekle, dete, otroče, žrebe,

tele, jagnje, ščene, mače, pišče; *c)* s prirastkom —en: ime, seme, breme, pleme, sleme, teme, vime!

Pomnite: s srcem (ne srcom), z licem, z gledališčem, z orodjem! (Primerjajte 20. vajo!)

Dvojinski in množinski roditelj.

Katera hiša nima oken, nima vrat? Brez sedel jezdeci kmalu opešajo. Mesto ima več predmestij. V srednjeveških bojih so se posluževali kopij.

Kateri samoglasnik se je vrinil v končnico razprto tiskanih samostalnikov?

Nekaterim srednjim samostalnikom vrinemo v dvojinskem in množinskem roditelju pred končni soglasnik polglasnik „e“, pred —j pa „i“

Primerjaj tudi ženske samostalnice: sestra — sester; mravlja — mravelj; iskra — isker; kaplja — kapelj; živalca — živalic; lučca — lučic; škarje — škarij!

55. v a j a. Vpišite samostalnice s primernimi sklonili: Toliko je Turka na terišču kakor (mravlje) na mravljišču. Ne pozabi v sreči svojih bratov in (sestre)! Kukavica znese več (jajca) v tuja gnezda. Vsak jezik ima več (narečja). Ne preziraj (prošnje) siromakov! Nožev in (škarje) ne dajajte otrokom v roke! Cesar Makso pravi: „Sit sem že predstav in (zaslišbe), teh (tožbe) in (prošnje) ves dan!“

56. v a j a. Poiščite v ... berilu samostalnice in določite jih *a)* po spolu, *b)* po številu, *c)* po sklonu!

2. Pridevnik.

a) Ponavljalne vaje.

Drobne ptičice prepevajo.

Proseno zrnje je drobno.

Vprašajte po razprto tiskanih besedah! Katerim besedam jih pridevamo? Kaj nam povedó pridevniki v stavkih? Kako se vprašujemo po njih?

57. v a j a. Napišite po deset pridevnikov, ki povedo
a) kakšne so stvari, b) čigave so stvari!

Pridevniki, ki naznanjajo lastnost ali kakovost osebe ali reči, so kakovostni. Pridevniki pa, ki povedo, čigava je oseba ali stvar, so svojilni.

58. v a j a. Prepišite iz berila a) kakovostne pridev-
nike, b) svojilne pridevnike!

59. v a j a. Postavite naslednje pridevnike v vse tri spole in podčrtajte (povejte) njih končnice: bel (zid, kreda, jag-
nje); zelen (gozd, trava, drevo); rodovitnen (vrt, njiva, polje);
marljiv (učenec, učenka, dete); sladek (sladkor, repa, spa-
nje); očetov (klobuk, palica, oko); sestrin (robec, obleka,
perilo); pastirski (pes, palica, veselje)! — N. pr. Bel zid,
bela kreda, belo jagne.

Dobro vino — rdeče vino; belo mleko — sveže mleko;
trdo jeklo — trše jeklo; vedro nebo — sinje nebo.

Za katerimi soglasniki stoji v pridevniški končnici — o
in za katerimi — e?

Tudi pridevniki srednjega spola izpreminjajo za mehкими soglasniki
„o“ v „e“. (Primerjajte pristavek k 20. in 54. vaji!)

60. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih pridevnike, ki
so a) v določni obliki, b) v nedoločni obliki: Marljivi učenec
v tretji klopi je prvi izdelal nalogo. Marljiv učenec je uč-
telju ljub. Veseli čas počitnic se bliža. Zdrav človek naj bo
vesel. Zdravi brat dela na polju, bolni oče pa leži domá.
Zamorec je črn. Črni parkelj je strah porednim otrokom.

61. v a j a. Postavite naslednje pridevnike s samostalniki
v dvojino in množino: zelen travnik (smreka, pero); rdeč
mak (jagoda, lice); zadovoljni Kranjec (žena, dete); živ
človek (žerjavica, žrebe); sosedov skedenj (brana, mače);
— N. pr. zelen travnik, zelena travnika, zeleni travniki; ze-
lena smreka, zeleni smreki, zelene smreke; zeleno pero itd.

62. v a j a. Stopnjujte tele pridevnike: star (brat, oče,
ded); priden (Anton, Jože, Branko); glasna (ptica, burja,
grom); grenka (deteljica, pelin, žolč)! — N. pr. star brat,
starejši oče, najstarejši ded.

b) Sklanjatev pridevnikov.

Lep klobuk je drag. Barva lepega klobuka je rjava. Lepemu klobuku še manjka pero. Brat je kupil lep klobuk. Plašč visi pri lepem klobuku. Ne zajemaj z lepim klobukom vode!

63. v a j a. Vprašajte v gornjih stavkih po besedah „lep klobuk“ in določite sklon!

64. v a j a. Postavite gornje stavke v dvojino in množino!

65. v a j a. Postavite naslednje stavke v dvojino in množino!

Lepa cvetlica raste na vrtu. Barva lepe cvetlice je rdeča. Ne trgaj lepi cvetlici peres! Sestra je utrgala lepo cvetlico. Pri lepi cvetlici stoji palica. Sestra je okrasila okno z lepo cvetlico.

66. v a j a. Postavite téle stavke v dvojino in množino:

Lepo jagnje se pase na livadi. Barva lepega jagnjeta je bela. Lepemu jagnjetu še ne rasto rogovi. Sosed je kupil lepo jagnje. Brali smo povest o lepem jagnjetu. Otroci se igrajo z lepim jagnjetom.

Pridevnik se ujema s pripadajočim samostalnikom v spolu, sklonu in številu.

67. v a j a. Postavite primerne končnice:

a) Ost— nož dobro reže. Platnice ostr— noža so rožene. Deček je zlomil ostr— nožu rezilo. Brat je kupil ost— nož. Škarje leže pri ostr— nožu. Z ostr— nožem se ni varno igrati.

b) Ob cesti stojita dve nov— hiši. Streha obeh nov— hiš je iz opeke. Obema nov— hišama še manjka strelod. Gospod je kupil nov— hiši. Pri obeh nov— hišah sta vrta. Posestnik je prodal z nov— hišama tudi oba vrta.

c) Vsa lesen— kolesa na vozu so okovana. Kolar še ni napravil treh lesen— koles. Lesen— kolesom še manjkajo pesta. Voz ima vsa lesen— kolesa zlomljena. Pri lesen— kolesih vidimo pesta, platišča in pera. Voz z lesen— kolesi se kmalu pokvari.

68. v a j a. Pretvorite stavke v 67. v a j i: a) v dvojino in množino, b) v ednino in množino, c) v ednino in dvojino!

69. v a j a. Sklanjajte v primernih stavkih: veseli brat, brza srna, zvesto srce!

70. v a j a. Poiščite v.... berilu pridevnike in določite jih a) po spolu, b) po številu, c) po sklonu!

Brat ima nov klobuk in novega psa. Na vrtu sem videl lep oreh in lepega ptiča. Kmet je kupil drag voz in dragega konja. Deček je kupil črn ptičnik in črnega kosa.

Določite sklon gornjih pridevnikov! Pri katerih samostalnikih je pridevniški tožilnik enak roditelju?

Ako rabimo pridevnik v zvezi z moškim samostalnikom, ki pomeni bitje, tedaj je tožilnik enak roditelju.

71. v a j a. Odgovorite z besedami v oklepaju: Koga (ali kaj) je kupil sosed na semnju? (isker konj, močan vol, bel slamniki, nov dežnik, rogat oven, pisan ptič, žametast telovnik, rejen prašič)

Določna in nedoločna oblika.

Imen.: Bratov novi klobuk je drag. — Vsak nov klobuk je čeden.

Tož.: Brat je prodal svoj novi klobuk. — Neskrbni deček umaže vsak nov klobuk.

Katero končnico imajo zgornji pridevniki: a) kadar govorimo o določenem (bratovem) klobuku, in b) kadar govorimo o klobukih vobče? Določite sklone!

Določna oblika pridevnikova se razločuje od nedoločne samo v edninskem imenovalniku in tožilniku moškega spola.

72. v a j a. Sklanjajte v ednini: beli zid na našem dvorišču; popolnoma bel sneg!

73. v a j a. Postavite pridevnike v oklepajih v določno ali nedoločno obliko, kakor pač misel zahteva: Na dvorišče se je pritepel (bel) pes. Sosedov (bel) pes je dober čuvaj, njegov (lisast) pes pa je potepenec. Vaš (bel) kruh je boljši nego naš (črn). (Visok) hrib nad našo vasjo se imenuje Zajčja gora. Kdor hoče na (visok) hrib priti, mora počasi hoditi.

Slovenski (ne : slovensk) narod; spominski list; divji mož, gadji pik, sodnji dan.

Očetov (ne : očetovi) klobuk; kraljev sin; materin ro-
bec; cesaričin god.

Pridevniki na —ski, —ji, (—nji) imajo samo določno obliko; pridev-
niki na —ov (—ev) in na —in pa le nedoločno obliko.

74. v a j a. Dodajte pridevnikom končnice: Sloven-
fantje mi smo, mi! Bož— blagoslov vas spremljaj! Daj nam
naš vsakdan— kruh! Očet— blagoslov otrokom hiše zida,
mater— prepir pa jih podira. Ljudstvu razglasé kralj—
ukaz. Dne 8. septembra je Marij— praznik.

c) Stopnjevanje pridevnikov.

Stopnjujte: priden učenec, lepa knjiga, rodovitno polje!

Pridevnik ima 3 stopnje: osnovnik, primernik in presežnik.

75. v a j a. Stopnjujte v stavkih: a) mlad (mlajši, naj-
mlajši): brat, sestra, Jožek; — hud (hujši): naš pes, ovčarski
pes, tiger; — sladek (slajši): črešnja, sladkor, med; trd
(trši): oreh, kamen, jeklo; — blag (blajži): darovalec, kdor
odpušča sovražniku, kdor sovražniku pomaga; — majhen
(manjši): zajec, jerebica, vrabec.

b) visok (višji): hiša, zvonik, hrib; — nizek (nižji): grm,
grmiček, zelišče; — ozek (ožji): cesta, kolovoz, steza; —
lahek (lažji): les, listje, perje; — težak (težji): kamen, že-
lezo, svinec; kratek (kračji ali krajši): dan, ura, minuta; —
globok (globlji): ribnik, jezero, morje; — tanek (tanji ali
tanjši): vrv, vrvca, nit; — širok (širji ali širši): potok, reka,
veletok;

c) velik (večji): pes, vol, slon; — majhen (manjši): pišče, vrabec, kraljiček; — dober (boljši): krompir, fižol, kaša; — dolg (daljši): steza, cesta, železnica.

N. pr. Brat je mlad, sestra je mlajša, a Jožek je najmlajši.

V presežni stopnji pišemo predpono „naj—“ skupaj s pridevnikom; torej: najmlajši, ne pa: naj / mlajši.

Kaj je bolj belo kakor mleko? Na Laškem je bolj modro nego pri nas dežnikonoscih. Rana postaja vsak dan bolj skeleča. Čim bolj črn oblak prihaja, tem bolj goreča molitev k nebu vstaja.

Pred katerimi pridevniki (deležniki) v gornjih stavkih stoji v primerniku besedica „bolj“?

Pri pridevniki, ki pomenjajo kako barvo, in pri pridevniki (deležniki) na —č tvorimo primerjalno stopnjo z besedico „bolj“.

76. v a j a. Postavite pridevnike v oklepajih v primernik in uporabite jih v stavkih: jezen človek, trava (zelen); zamorec, Evropec (črn); mak, vrtnica (rdeč); zlato, suho listje (rumen); trnje, osat (bodeč); kopriva, pik čebelin (pekoč); vijolica, trobentica (dišeč)! — N. pr. O jeznem človeku pravimo, da je bolj zelen ko trava.

Preljubi prijatelj! Nikoli te ne pozabim, **predraga** vas domača! Redkokje še vidimo **prastare** gozdove. **Velespoštovani** gospod! Hudobnež ne uide vsevednemu Bogu.

Na goro drži dolga, dolga pot. Pod nami globoko, globoko morje, nad nami visoko, visoko nebo.

Visoko stopnjo lastnosti izražamo: 1. če nestopnjevanemu pridevniku pristavimo: pre—, pra—, vele—, vse—; 2. če pridevnik dvakrat zaporedoma postavimo.

77. v a j a. Napišite in pomnite naslednje primerjave: sladek kot med; grenek kot pelin; priden kakor mravlja; zvit kakor lisica; temno kakor v rogu; rdeč kakor kri; bel kakor mleko; čist kakor ribje oko; mlad kakor kaplja; star kakor greh; močan kakor Brdavs; hiter kakor misel!

Osební zaimék ima v rodilniku, dajalniku in tožilniku daljše in krajše oblike:

Ednina:

2. in 4. skl.	mene — me	tebe — te	njega — ga
3.	meni — mi	tebi — ti	njemu — mu

Dvojina:

2. in 4. skl.	njiju — ju	2. in 4. skl.	njih — jih
3.	njima — jima	3.	njim — jim

Množina:

Ako je osební zaimék poudarjen (naglašen), rabimo daljšo obliko.

83. v a j a. Postavite namesto črtic naglašene osebne zaimke v vseh treh osebah *a)* ednine, *b)* dvojine, *c)* množine: Učitelj je pohvalil —, ne pa Franceta. Gospod ni dal denarja zapravlživcu, ampak —.

84. v a j a. Postavite namesto črtic krajše oblike osebnih zaimkov: Ne pozabi — v tujini! Nikoli — ne pozabim, dragi prijatelj! Siromak je pred durmi, daj — kos kruha! Kdor — je poznal, vsakdo — je spoštoval. Ponudi — prst, in kmalu — prime za roko. Krt in jež sta koristna; zato naj bi — kmet ne preganjal. Vse živali so prišle k levu: naposled se — pridruži tudi lisica.

Povratno - osebni zaimék.

V s n e g u. Mihec se izmuzne iz hiše in se gre kepat. Ko se nakepa, si postavi sneženega moža. Ker nima rokavic na sebi, se mu zanohta. V toplih žepih si ogreje premrle prste. Nato séde na sanke, ki jih je pripeljal s seboj. In Mihec se zadrevi po snegu navzdol, juhej!

Na kateri stavkov člen se nanašajo razprto tiskani zaimki?

Sebe (se) se nanaša na osebek v stavku; imenujemo ga **povratno-osebni zaimék** (povr. os. zaim.). — Sklanja se: 1.—2. sebe — se, 3. sebi — si, 4. sebe — se, 5. pri sebi, 6. s seboj.

85. v a j a. Izpopolnite naslednje stavke s povratno-osebnim zaimkom: Kdor — sam povišuje, prazno glavo oznanjuje. Lenuh sam — čas krade. Kadar greš volku na-proti, pokliči psa —! Še prsti na roki — niso enaki. Vsak je — najbližji.

Drobna ptica, ne bojsel! Kamor se oko ozre, povsod se mi nov svet odpre. Spomnite se pozimi drobnih ptic in usmilitese jih!

S katero besedno vrsto so v gornjih stavkih zvezani povratno-osebni zaimki?

Povratno-osebni zaimek vežemo včasih z glagoli, ki jih zato imenujemo **povratne glagole**.

86. v a j a. Izpopolnite naslednje stavke s povratnimi glagoli: Ne — v sreči! — v mladosti, da boš kaj znal v starosti! Hudobnež — svoje sence. O Vseh svetih — svojih rajnih. Kakor — posojuje, tako —.

b) Svojilni zaimki.

Ivanček in gibanice. Ivančkova mati je ravno vsajala v peč gibanice, sladke potice, ter je govorila sama pri sebi: „Bog ve, kje je zdaj naš izgubljeni Ivanček!“ Oče pa je odgovoril: „Meni se je sanjalo, da so žerjavi prinesli na svojih perutnicah najinega sinčka.“

Ko mati napeče gibanic, pravi: „Zdaj si pa razdeliva gibanice! To je — tvoje, to je — moje! To je — tvoje, to je moje!“

„A moje ga ni nič?“ se oglasi Ivanček, ki so ga medtem žerjavi prinesli domov.

„Poglej, dragi mož, ali ne skovika skovir na našem podstrešju!“ In vesela roditelja sta našla na podstrešju svoje ga sinčka Ivančka.

Kako se vprašujemo po razprto tiskanih besedah? Zakaj se ti zaimki imenujejo svojilni?

Besede „moj, tvoj, njegov, svoj“ kažejo, čigav je predmet, o katerem govorimo. Imenujejo se **svojilni zaimki** (svoj. zaim.).

87. v a j a. Postavite svojilne zaimke v naslednjih stavkih v vse tri osebe ednine, dvojine in množine: Ta travnik je moj. (tvoj, njegov; najin, vajin, njun; naš, vaš, njihov.) — Njiva pod bregom je moja. (tvoja, njegova; najina, vajina, njuna; naša, vaša, njihova.) — Rodovitno polje je moje. (tvoje, njegovo; najino, vajino, njuno; naše, vaše, njihovo.)

88. v a j a. Sklanjajte: moj dobri brat, tvoja nova knjiga, njegov zvesti prijatelj, njena pridna sestra, vaše mlado žrebe!

Svojljni zaimki se sklanjajo kakor pridevniki.

Toda v edninskem imenovalniku nimajo določne oblike na —i; torej: moj prijatelj (ne: moji), tvoj (ne: tvoji), njegov (ne: njegovi), njen (ne: njeni), najin (ne: najini) itd.

Na tujem se rad spominjam s v o j e g a doma. Ta hiša je m o j dom. Vsak naj pometa pred s v o j i m pragom! Pred n j e g o v i m pragom je obstal voz. Ako sosedova hiša gori, pazi na s v o j o! Krovci prekrivajo t v o j o hišo.

Kdaj rabimo zaimek „svoj“ namesto „moj, tvoj...“? Tvorite več sličnih zgledov!

Kadar se nanaša svojljni zaimek na osebek istega stavka, tedaj rabimo povratno-svojljni zaimek „svoj“.

89. v a j a. Vstavite namesto črtic primerne svojljne zaimeke: Vsakdo je — sreče kovač. Bruno v — očesu vidiš, pazderja v — pa ne. Pustite vsakemu —! Svoja glava, — svēt. Smrt vse omaja, — kosa kosi od kraja. Zunanjščina človekova je ogledalo — notranjščine.

P o m n i t e: Namesto n j i h o v pišemo lahko n j i h! — N. pr. Srečal sem njih (namesto: njihovega) brata. Ali se še spominjaš njih (nam.: njihovih) naukov? Sosedovi so jako bogati: to je njih hiša, njih sadovnjak, njih polje, njih travnik, njih gozd.

V Celju, dne 2. julija 1932.

Ljuba Milical!

Zelo me je presenetilo T v o j e poročilo, da T i je mati zbolela. Prav prisrčno želim, da bi T v o j a dobra mati kmalu okrevala in da bi tudi T i mogla zopet hoditi v šolo.

Prav rada bom ustregla T v o j i želji ter Ti vsak dan naznanjala, česa se bomo v šoli učili in kaj T i bo treba ponavljati.

Pričakujoč v kratkem T v o j i h ugodnejših poročil,

T e prisrčno pozdravlja

T v o j a

(Olga.

Pomnite: V pismih pišemo osebne in svojilne zaimke 2. (prejemnikove) osebe z veliko začetnico.

90. v a j a. Ogovorite prijateljico v zgornjem pismu z Vi, Vaš itd.!

c) Kazalni zaimki.

Vrnitev v domačijo. Ti hribi in ta pot so mi dobro znani; saj pridem po teh krajih v svojo domačijo. Na oni strani mosta zavije pot navkreber. Izza onih le dreves se že svetlika domača hiša. Na vrtu cvetó še tiste vrtnice, ki jih je oče zasadil. Na dvorišču zeleni še ista lipa, ki mi je babica v njeni senci pripovedovala toliko lepih pravljič. Kako srečen sem bil takrat! Tolikšna sreča se mi pač ne povrne nikdar več. Tisti, ki so mi bili tako ljubi in dragi, že spé pod onimi gomilami večno spanje.

Zakaj se razprto tiskani zaimki imenujejo kazalni?

Ta (ta, to), oni (ona, ono), tisti (—a, —o), isti (—a, —o), tak, takšen (—šna, —o), tolik, tolikšen (—šna, —o) so kazalni zaimki (kaz. zaim.).

Nekateri kazalni zaimki se sestavljajo z besedico „le“, n. pr. tale, onile, tistile, takle; le-ta itd.

91. v a j a. Sklanjajte po vprašanjih „ta učenec“: a) v ednini, b) v dvojini, c) v množini: 1. Kdo je marljiv? 2. Koga ni v šoli? 3. Komu nisi posodil knjige? 4. Koga si videl na polju? 5. Pri kom je stal brat? 6. S kom si govoril?

92. v a j a. Sklanjajte prav tako: tista visoka lipa, takšno belo mleko!

Pomnite: Na tej (ne: ti) smreki sedi vrana. Tej (ne: ti) smreki so posekali veje.

93. v a j a. Vstavite primerne kazalne zaimke: Kdor božjega daru ne spoštuje, — šiba božja kaznuje. — mi je brat, ki bi mi storil dobro rad. Varujč se — maček, ki spredaj ližejo, zadaj pa praskajo. Srečnejši je —, ki daje, kakor —, ki jemlje. Sad je —, kakršno je drevo. Kogar Bog ljubi, — pošilja križe in težave.

č) Vprašalni zaimki.

B o g.

Kdo je trate, gaje ozelenil?
 Kdo vsejal cvetlice po livadah?
 Kdo drevesa vsadil med pečine?
 Kdo postavil gozde na strmine?

Kdo ustvaril jezera, potoke?
 Kdo izliva reke v širono morje?
 Kdo užiga treske gromovite?
 Kdo pošilja dež in roso belo?

Kdo nad nami je razpel obnebje?
 Kdo neba utrdil svetle zvezde?
 Kdo pridružil mirno luno zvezdam?
 Kdo žareči svit posodil soncu?

Povejte še druge vprašalne stavke! S katerimi besedami izražamo vprašanje?

Kdo? kaj? kateri (—a, —o)? čigav (—a, —o)? kak? kakšen (—šna, —o)? kolik? kolikšen (—šna, —o)? so vprašalni zaimki (vpr. zaim.).

P o m n i t e: Čigava (ne: čegava) je ta zemlja?

5. skl. Pri čem (ne: čim) stoji drevo?

6. skl. S čim orje kmet njivo?

94. v a j a. Odgovorite ugankam: Kdo nosi vedno svojo hišo s sabo? Več ko ima, manj tehta; kaj je to? Kateri sodček nima vehe, ne čepa? Čigav krajec nikogar ne nasiti? Kakšna ura se ne dá naviti?

95. v a j a. Sklanjajte: kateri hrast? čigava njiva? kolikšno žrebe?

d) Nedoločni zaimki.

Strašilo. Vsi smo bili zbrani v sobi. Vsakdo je imel svoje opravilo. Nihče ni izpregovoril besedice. Našla je mučna tišina; ničesar ni bilo slišati. Kar se je nekaj zgenilo. Vsakdo je prisluhnil. Nekdo je zarošpotal pred vrati; toda nikdo ni hotel iti odpirat. Nekateri so si mislili: „Saj ni ničesar!“ Marsikaterega

pa je bilo res strah. Naposled odpre nekdo duri. In res skoči nekaj v izbo. Sleherni se mora smejati. — V sobo je pritekél sosedov psiček.

96. v a j a. Katere besede v gornjih stavkih nam kažejo osebo (žival), ki je ne moremo imenovati?

Odkod naziv: nedoločni zaimki?

Kdo (nekdo, nikdo, nihče, malokdo, marsikdo, vsakdo), kaj (nekaj, marsikaj, malokaj), nič; kateri (marsikateri, vsakteri, malokateri, nekateri), kak (marsikak, marsikakšen), neki, ves — so nedoločni zaimki (ned. zaim.)

Nedoločni zaimki stojé namesto samostalnikov, ki jih ne moremo ali nočemo imenovati.

Pomnite: Živel je neki (ne: nek) kralj.

Im.	nikdo (nihče)	nič
rod.	nikogar	ničesar
daj.	nikomur	ničemur
tož.	nikogar	nič
mest.	pri nikomer	pri ničemer
orod.	z nikomer	z ničimer.

97. v a j a. Postavite nedoločne zaimke v oklepajih v primerne sklone: Bog ne dá (nikdo) vsega. Svet (malokdo) prizanese. Smrt si v (nič) ne prebira. (Marsikdo) je že nesreča izpametovala. Kdor ima s (kaj), lahko gre v Rim. (Nihče) ni mogoče, da bi se s peto po nosu popraskal.

4. Števniki.

a) Glavni števniki.

Potres na Slovenskem. Približno pred petsto osemdesetimi leti je bil močan potres na Slovenskem. Na Dobraču na Koroškem se je odkrušil velik kos gore ter zasul sedemnajst vasi, tri gradove in devet cerkvá. Mogočni plaz je tudi zajezil Zilo, ki je poplavila deset vasi. Ta potres je baje samo na Koroškem uničil okoli pettisoč ljudi, po vsem Slovenskem pa je neki pokončal okrog štirideset tisoč prebivalcev.

Zakaj se navedene, razprto tiskane besede imenujejo števniki? Odkod naziv: glavni?

Besede, ki naznanjajo, koliko je enovrstnih oseb ali stvari, so glavni števniki (gl. štev.).

Nekateri glavni števniki so:

1 eden, en (ena, eno)	40 štirideset
2 dva, dve	50 petdeset
3 trije, tri	60 šestdeset
4 štirje, štiri	90 devetdeset
11 enajst	99 devet in devetdeset
14 štirinajst	101 sto eden
20 dvajset	200 dve sto
21 eden in dvajset	400 štiri sto
24 štiri in dvajset	2.000 dva tisoč
31 eden in trideset	1,000.000 milijon.

P o m n i t e : Po srbsko-hrvatskem zgledu pišemo in govorimo tudi: dvajset eden, trideset pet itd.

98. v a j a. L e t o. Navadno leto ima 365 dni. Prestopno leto pa šteje 366 dni. Leto delimo na 12 mesecev ali 52 tednov. 7 mesecev v letu ima 31 dni, 4 meseci imajo 30 dni, februar šteje samo 28 dni, v prestopnem letu pa 29 dni. 7 dni je 1 teden.

a) Vprašajte v navedenih stavkih po glavnih števnikih s „koliko“!

b) Prepišite sestavek „Leto“ in napišite števila z besedami!

99. v a j a. Sklanjajte po naslednjih vprašanjih:

1. Kaj je na mizi? (Dva svinčnika, trije zvezki, štiri knjige, pet peres.)

2. Česa še ni spravil učenec? (Dveh sv., treh zv., štirih k., petih p.)

3. Čemu si odločil prostor v torbici? (Dvema sv., trem zv., štirim k., petim p.)

4. Kaj je kupila učenka? (Dva sv., tri zv., štiri k., pet p.)

5. Na čem je črn madež? (Na dveh sv., na treh zv., na štirih k., na petih p.)

6. S čim si pomagaš pri učenju? (Z dvema sv., s tremi zv., s štirimi k., s petimi p.)

E d e n — e n.

Obliko „en“ pišemo pred samostalnikom, „eden“ pa takrat, kadar stoji števnik sam brez samostalnika ali kadar ima poseben poudarek.

100. v a j a. Dodajte v naslednjih stavkih namesto črtic „eden“ ali „en“: Vsi za enega, — za vse. Z — roko daje, z dvema jemlje. — krivičen dinar deset pravičnih sne. Modri glavi je — oko dosti. — lastovica še ne naredi pomladi. — izmed vas me bo izdal. Žena hiši tri ogle drži, mož pa le —.

N a p a č n o : Nekdaj je bil e n kralj. Po cesti gre e n mož, na rami nese e n strgan koš. — P r a v : Nekdaj je bil n e k i kralj. Po cesti gre mož, na rami nese strgan koš. (Več podobnih zgledov!)

101. v a j a. Vstavite v nastopnih stavkih števnik d v a ali o b a : Če slepec slepca vodi, — v jamo padeta. — pastirjema volk laže ovco ukrade ko enemu. Dvigni — roké! Po-kaži — prsta desnice! Siromak je na — očesih slep. Že — dni sem na letovišču, a — dneva je deževalo.

b) Vrstilni števniki.

D u š a n S i l n i. Srednjeveška srbska država je dosegla vrhunec svoje moči za Dušana Silnega, ki ji je vladal od leta tisoč tri sto trideset prvega do tisoč tri sto petdeset petega. Jedva je dosegel d v a j s e t d r u g o leto starosti, je že postal vladar srbski. Kmalu se je Dušan Silni zapletel v boj z Bizantinci, ki jim je vladal Andronikos T r e t j i, ter jim je odvzel velik del Macedonije. Okrog leta tisoč tri sto štirideset petega se je srbska oblast razširila do obale Egejskega ali Belega morja. Dušan se je obdal na dvoru z velikim sijajem; o Veliki noči, dne š e s t n a j s t e g a aprila leta tisoč tri sto štirideset š e s t e g a, pa ga je v Skoplju patrijarh Joanikij slovesno kronal za cesarja Srbov in Grkov. Proti koncu svojega življenja se je uspešno vojskoval zoper ogrskega kralja Ludovika P r v e g a. Preden pa je bila vojna zaključena, je Dušan

Silni umrl dne dvajsetega decembra tisoč tristo petdeset petega; torej ni dosegel niti petdesetega leta starosti.

Zakaj se razprto tiskani števniki imenujejo vrstilni? Kako jih tvorimo iz glavnih števnikov?

Vrstilni števniki naznanjajo vrsto ali red posameznih oseb ali stvari na vprašanje: kolik (—a, —o)?

Tudi zadnje število letnice je vrstilni števnik. Za številkami, ki značijo vrstilne števnike, postavljamo piko.

102. v a j a. Prepišite sestavek „Dušan Silni“ in napišite vrstilne števnike s številkami!

103. v a j a. Napišite v naslednjih stavkih števnike z besedami: Šolsko leto se je pričelo 1. septembra. Jaz hodim 4. leto, moj brat pa 5. leto v šolo. V 6. stoletju so se naselili Slovenci v naših krajih. Slavni slovenski pesnik France Prešeren je umrl 1849. leta. Leta 1844. so se narodili slovenski pisatelji Jurčič, Gregorčič in Ogrinec. Kralj Aleksander I. je bil rojen dne 17. decembra 1888. leta ter se je poročil 8. junija 1922. leta z rumunsko princeso Marijo, ki se je rodila dne 9. januarja 1899. leta.

c) Nedoločni števniki.

Na vrtu. Na vrtu je mnogo jablan, obilo hrušk, precej sliv in nekaj breskev. Ob plotu raste nekoliko visokih dreves, ob potih pa je obilo pritlikavcev. Na gredah zeleni marsikatero sočivje in dehti obilo cvetic. Na nekaterih lehah je nekaj zelja, nekoliko manj ohrovt, a nikjer ni nič plevela. V grmovje si je mnogokatera ptica znosila svoje gnezdo. Vsako jutro nam mile pevke razveseljujejo srce.

Odkod naziv: nedoločni števniki?

Nedoločni števniki so: mnogo, veliko, dosti (več, preveč), malo (manj, premalo), precej, obilo, nekoliko; — nekaj, nič, vsak (ne: vsaki), sleherni, ves.

Nekatere nedoločne števnike rabimo tudi kot nedoločne zaimke. Ako stoji tista beseda sama zase, je nedoločni zaimek, ako je pa v zvezi s samostalnikom, je nedoločni števnik; n. pr. Nekateri (ned. štev.) ptiči se selé jeseni na jug. Nekateri (ned. zaim.) ne ločijo moje in tvoje.

104. v a j a. Poiščite v tehle stavkih a) nedoločne števnike, b) nedoločne zaimke: Med dosti kmeti je malo kmetovalcev. Kdor veliko govori, veliko ne stori. Krpan je nesel po ozki gazi na svoji kobilici nekaj stotov soli. Boljše nekoliko, nego nič. Mnogo je poklicanih, malo izvoljenih. Vsi ljudje vse vedo. Slab denar pozna dosti ljudi. Vsem ne moremo ustreči. Stari Slovani so verovali v več bogov.

Samostalnike, pridevnike, zaimke in števnikove moremo sklanjati. Te besedne vrste imenujemo imena.

5. Glagol.

Ponovitev.

Levinosel. Lev, silni vladar gozdov, se je postaral. Moči so mu opešale in nekdanji junak je slaboten ječal v brlogu.

Ko so podložniki opazili, kako njih kralj kreha in boleha, so ga jeli vsi vprek napadati. Konj prihrže in ga brce s kopitom, volk ga besen ugrizne v bedro, vol mu zasadi rog v lakotnice. Ubogi lev vzdihuje in milo toži. Še rjuti ne more prav, tako ga je slabost prevzela.

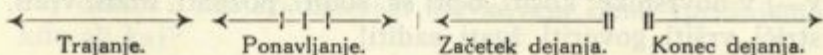
Naposled se vda v bridko usodo, mirno pričakujoč svojega konca. A ko zagleda celó osla, kako besen drevi proti brlogu, tožno vzdihne: „Oj, to je prebridko! Saj rad umrjem, toda trpeti oslovske brce, to se pravi dvakrat umreti.“ —

Poiščite v gornjih stavkih glagole ter povejte, kaj izražajo! Določite osebo, število in čas teh glagolov!

a) Nedovršni in dovršni glagoli.

Luna plava na jasnem nebu.	Čoln priplava do brega.
Na vetru se perilo naglo suši.	Poleti se žitno steblo posuši in zrno dozori.
Brezskrbno jagnje skače po livadi.	Skokonoga srna skoči čez prepad.
Mravlja vzdiguje breme.	Burja vzdigne oblak prahu.

Kateri izmed razprto tiskanih glagolov izražajo: a) trajanje (ponavljanje), b) začetek ali konec dejanja?

Nekateri glagoli (plavati, sušiti se, skakati, vzdigovati itd.) naznačajo trajajoče dejanje ali stanje ne glede na njega začetek ali dovršitev; te glagole imenujemo **nedovršne** (nedovrš. gl.).

Glagoli (priplavati, posušiti se, skočiti, vzdigniti itd.), ki izražajo nastop ali dovršitev kakega dejanja ali stanja, so **dovršni glagoli** (dovrš. gl.).

105. v a j a. Poiščite *a)* nedovršne glagole, *b)* dovršne glagole v naslednjih stavkih: Kdor veliko pije, malo izpije. Sladko spanje razpodi človeku prazne misli, odžene nepotrebnе skrbi, ukroti njegovo žalost, ga okreпча na duši in na telesu. Kakor si človek postelje, tako bo ležal. V kupi se jih je več utopilo, kakor v morju potonilo. Človek obrača, Bog obrne. Bog dobro plačuje in hudo kaznuje.

106. v a j a. Poiščite nedovršnike in dovršnike v... berilu!

107. v a j a. Izpišite iz nastopnih glagolov *a)* nedovršnike, *b)* dovršnike: kositi, sekati, zleteti, računati, stopiti, leči, umiti, vzdigniti, dvigati, brati, zbrati, poklicati, klicati, grmeti, zagrmeti, pregnati, preganjati, ozreti se, ozirati se, presaditi, presajati.

Drvar s e k a drva.

Drvar n a s e k a drv.

Deček l e t i po poti.

Deček p r i l e t i spehan domov.

Pastir ž e n e živino.

Pastir o d ž e n e živino na pašo.

Določite dovršne in nedovršne glagole ter označite pri dovršnikih predpone!

S predponami sestavljeni glagoli so večinoma dovršniki.

108. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih dovršne glagole s preponami: Kadar žalost do vrha prikipi, že veselje se glasi. Kdor rad pleše, kmalu dopleše. Bog že vé, zakaj kozi rog odbije. Čas vse podorje. Dobro orodje delo prikrajša. Kakor se znosi, tako se raztroši. Kar sezidajo skrbni starši, razdenejo slabi otroci. Vsaka povodenj se uteče. Pijanec se preobrne, kadar se v jamo zvrne. Lenuh dostikrat kosilo zaleži.

109. v a j a. Pretvorite naslednje nedovršnike s predponami (po—, na—, ob—, s—, pre—, za—, o—, do—, iz—, u—, v—) v dovršnike: kositi, učiti se, soditi, poznati, brati, vreti, striči, vršiti, govoriti, žgati, saditi!

110. v a j a. Tvorite s predponami v oklepajih dovršnike in uporabite jih v stavkih: gnati (za—, pre—, iz—, na—, se—, v—); biti (raz—, u—, z—, na—, pre—, o—); hoditi (pre—, ob—, s—); leteti (iz—, pre—, na—, od—, do—, z—). N. pr. Pastir zažene kamen, prežene psa itd.

b) Povratni glagoli in glagoli brez osebkove besede.

Zjutraj. Ko se zdani, se tudi Miran zbudi. Brž se umije, se obuje in se obleče. Ko se še počese, se pokriža ter se priporoči Bogu. Naloge se je naučil že sinoči; zato se ne boji šole. Saj se mu je nadejati, da se v šoli dobro izkaže. Zelo se že veseli šole in se z lahkim srcem poslovil pri roditeljih.

Koga Miran umije, obuje... itd.? Na koga ali kaj se torej povrača dejanje teh glagolov? S katero besedo izražamo povračanje dejanja?

Nekatere glagole (zdiniti se, bati se itd.) rabimo v zvezi s povratnim zaimkom; te glagole imenujemo **povratne glagole** (povr. gl.).

111. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih povratne glagole: Boj se Boga! Ne posmehuj se siromaku! Kdor se v petek smeje, se joče v nedeljo. Česar se Janezek ne nauči, tudi Janez ne zna. Praznega skednja se miš kmalu naveliča. Stare vere in starih prijateljev se drži! Kogar kača piči, se boji zvite vrvi. Kar se ne pove, se ne zve. Treh reči se ne sme človek braniti: dela, kruha in spoznati Boga.

112. v a j a. Izpišite povratne glagole iz... berila!

Huda ura. Težki oblaki priplavajo na nebo. Hud piš potegne. Zabliska se po temnih meglah. Nato votlo zagrmí. Ploha se ulije. Skoraj ves popoldan neprestano dežuje. Na večer potegne mrzla burja; zebeme. Po visokih gorah menda celó sneži.

Poskušajte odgovoriti: Kdo ali kaj se zabliska? Kdo ali kaj dežuje? itd. Po katerem stavkovem členu vprašujemo: kdo ali kaj?

Pri nekaterih glagolih (bliskati se, grmeti, deževati, snežiti itd.) ne moremo povedati osebkove besede.

Ti glagoli nam rabijo samo v 3. edninski osebi.

113. v a j a. Napišite gornji sestavek „Huda ura“ v preteklem času!

c) Oseba in število glagolov.

P o n o v i t e v. Postavite glagole v naslednjih stavkih a) v drugo in tretjo osebo, b) v dvojino in množino: Veselo prepevam pesemco. Že dolgo gledam to žival. Urno tečem po stezi. To breme težko nosim. Pod trto bivam zdaj v deželi rajskomili; srcé pa gor mi sili nazaj v planinski raj.

P a s t i r. Ko kralj po planini visoki p o h a j a m za trošpom ovčic. Nikomur tu n i s e m na poti, na poti ni meni nikdo. Za čredico krotko p o p e v a l b o m pesemce svoje sladke, dolincem glasno r a z o d e v a l, kar polni mi srečno srce. Ne, palice svoje ovčarske za žezlo kraljevo ne d a m, in rajši ko krone cesarske cvetlice na glavi i m a m.

Kateri osebni zaimek moremo (v mislih) dodati gornjim razprto tiskanim besedam?

Glagole rabimo navadno brez osebnega zaimka (jaz, midva, mi). Osebni zaimek dodamo takrat, kadar ga naglašamo.

114. v a j a. Dodajte v naslednjih stavkih primerne osebne zaimke: Kakor — meni posojaš, tako bom — tebi vračal. Če si — na levo izvoliš, pojdem — na desno. — delam od zore do mraka, — pa samo lenobo paseš! — orjemo zemljo, Bog orje pa nas. — smo vojaki korenjaki!

Ženski in srednji spol v dvojini.

Slava in Zlata, obe pridni deklici, se g r e s t a izprehajata. Veseli tekata po travniku in n a b i r a t a cvetlic. Sreča ju soseda ter vpraša: „Kaj delata tukaj? Čemu z b i r a t a toliko cvetlic?“ Slava odgovori: „N a t r g a v a si najlepših cvetk, jih p o v e ž e v a v venec in g a o b e s i v a v kapelico sredi vasi.“

Izpremenite pri razprto tiskanih glagolih končnico —o v —e!

V dvojini navadno rabimo moško končnico —va, —ta tudi za ženski in srednji spol. — Torej: midve računiva, vidve rišeta (namesto: računive, rišete).

115. v a j a. Vstavite glagolom v naslednjih stavkih pravilne končnice: Dve dekli, Marijana in Urša, gres— v mesto na trg. Na glavi nese— težka jerbasa. Pod težkim bremenom zdihuje—. Ko pa se spomni—, da mora vsak človek kaj potrpeti, se kmalu utolaži—. Lažjih korakov hiti— v mesto, kjer dobi— lepih denarcev za prodano sočivje.

116. v a j a. Napišite gornje stavke (115. vaje): a) v preteklem času, b) v prihodnjem času in podčrtajte končnice glagolov!

Krajša oblika tretje množinske osebe.

Mile ptice po dolinah in planinah se budé; ker so čule pesem mojo, vsako svojo ž v r g o l é. — Po polju fantje g r e d ó, žvižgajo in p o j ó.

Izrazite gornje stavke z daljšo glagol. obliko!

Nekateri glagoli imajo v tretji množinski osebi razen daljše oblike (bud i j o, žvrgol i j o) tudi krajšo obliko (budé, žvrgolé; — gredó, pojó).

Navadno pišemo krajšo obliko.

117. v a j a. Napišite krajšo in daljšo obliko tretje množinske osebe: bežati, bučati, briti, cvesti, častiti, govoriti, grmeti, krvaveti, kositi, kriti, molčati, moleti, moriti, nesti, cvesti, liti, peti, pokoriti, posvariti, rojiti, renčati, smejati se, streti, šumeti, žvrgoleti, želeti. — N. pr. bežijo, bežé; bučijo, bučé.

Pomnite: Krajše oblike glagolov: r e č i, p e č i, t e č i, v l e č i se glase: r e k ó, p e k ó, t e k ó, v l e k ó.

118. v a j a. Prepišite iz...berila a) krajše, b) daljše glagolove oblike 3. množinske osebe!

č) Čas glagolov.

Ponavljalne vaje.

Rudar. Dolgočasno in tiho je življenje rudarjevo. Kakor krt rije in tiči vedno pod zemljo, dan na dan vihti rovnico v podzemskem črnem rovu, ob brleči luči koplje in odbija rudo. Le o praznikih prihaja pod milo sonce. Takrat si ogleda, kako živi svet. Tudi njemu se zbudi za hip želja, da bi ostal med ljudmi. A navada je močnejša. Zopet kljuje in maha s kladivom in rovnico rudo po temnih rovih, dokler mu tuja roka z drugim kladivom ne zabije poslednjega žreblja v mrtvaško rakev.

119. v a j a. Napišite gornji sestavek v preteklem času!

120. v a j a. Napišite sestavek „Rudar“ v prihodnjem času!

121. v a j a. Izpišite iz...berila glagole a) v sedanjem času, b) v preteklem času, c) v prihodnjem času!

Pripovedni sedanjik.

Srna in orel. Na visoki skali je stala skočna srna. Ko jo ugleda požrešni orel, prileti k njej in ji pravi takole: „Pač res, da si skočna, oj srna; vendar ne bi hotel zamenjati svojih peroti za tvoje noge.“

„Jaz pa svojih nog ne za tvoje peroti,“ se mu odreže srna ponosno.

„Hm“, pravi nato orel zaničljivo, „pa skoči čez tale prepad, ko se tako hvališ s svojimi nogami.“

Srno uje zé te besede. Hitro se požene čez prepad. Toda ta je preširok, in srna treščí vanj tako nesrečno, da pri priči mrtva obleži.

Določite gornje (razprto tiskane) glagole, ali so dovršni ali nedovršni!

Kadar kaj posebno živo pripovedujemo, rabimo pri dovršnih glagolih namesto preteklega časa sedanji čas (pripovedni sedanjik).

122. v a j a. Prepišite sestavek „Srna in orel“ in postavite razprto tiskane glagole v pretekli čas!

123. v a j a. Prepišite povestico ... iz ... berila in podčrtajte glagole v pripovednem sedanjiku!

124. v a j a. Postavite v naslednji basni razprto tiskane glagole v pripovedni sedanjik!

Jež in lisica. Bila je huda zima, da je drevje pokalo. Vsaka zver se je v svoj kotec stiskala. Le ubogi jež s svojo ostro suknjo ni mogel dobiti strehe. Vsakdo se ga je bal.

Ves premrl je prilezel lisici na prag in prelepo prosil, naj ga vzame pod streho, da ga od hudega mraza konec ne bo.

„Hodi le dalje,“ je velela lisica, „bila bi nama luknja pretesna; poišči si lepšega prostora!“

„Imejte usmiljenje, dobra mamka!“ je prosil jež, „ne bom vam delal nadleže. Lepo v kotec se bom stisnil pa tiho dihal, da bom le na toplem. Rad bom ubogal, karkoli mi porečete.“

Lisica, čeravno sama zvrta, se je dala preprostiti in je vzela ježa pod streho. Nekoliko dni sta se dobro imela; bil jima je kratek čas. Ko se je pa jež novemu stanu privadil, se je začel stegati in pikati lisico s svojo trnovo kožo. Lisica mu je jela očitati: „Ali ne veš, kaj si mi obetal?“ Jež se je pa le stegal in lisico zbadal, rekoč: „Starka, če ti ni prav, pa drugam idi!“

Lisica se je umikala, dokler je mogla. Poslednjič je pobegnila, jež si je pa vso luknjo osvojil. —

Pomnite: Kadar kaj pripovedujete, ne menjajte po nepotrebnem pripovednega sedanjika s preteklim časom! — Torej ne takole: Včeraj sem bil (pret. č.) na polju. Kar se pripode (sed. č.) temni oblaki. Silno se je zaobliskalo (pret. č.) in strela udari (sed. č.) v visok hrast. Močno sem se prestrašil (pret. č.) in urno zbežim (sed. č.) domov.

Sedanji čas s prihodnjikovim pomenom.

Krošnjar. Krošnjar odloži svoje breme s porcelanasto posodo na tla ter pravi sam pri sebi: „S tole krošnjo pojdem po vaseh ter jo kmalu razprodam. Za izkup-

ljeni denar si omislim osla, ki me ponese križem sveta. Osla zopet prodam ter si kupim kravo. Krava mi povrže tele. Ko tele odraste, ga zamenjam s kravo vred za konja. Konja zajašem in zdirjam domov. Na dvorišču mi priskače Sultan naproti. Toda brcnem ga z nogo takole — — —.“ In krošnja se prevrne in posoda se razbije v črepine.

Kdaj se godi dejanje, označeno z glagoli: pojdem, razprodam...? Določite gornje glagole po njih trajanju!

Glagoli v sedanjikovi obliki imajo večkrat pomen prihodnjega časa. Za tako pripovedovanje nam služijo le dovršni glagoli.

125. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih glagole v sedanjiku s pomenom prihodnjega časa: Če tebe, ptica, ujamemo, vse perje tebi vzamemo. Ko dorastete, spoznate zlo in dobro. Če zadnjo kri potočimo, prej, bratje, se ne ločimo, dokler pravica zmagaja. Srčno mi planemo na boj in zmanemo sošvražni roj. Ko se suha hruška razcvete, takrat pridem nazaj. O, kdaj pride čas pomladi zelene, da nam raztali sneg in zimo zoprno prežene!

Predpretekli čas.

(Dostavek.)

Ko smo šolo zidali, tedaj smo si bili najeli veliko delavcev. Kakor je bil uka za očē, tako je sin storil. Ker so bili posekali drevje, je dobila burja moč po goliščavah. Ko je bila prikripela sila do vrhunca, se je nenadoma prikazal rešitelj.

Katera dejanja, izražena v gornjih stavkih, so se v preteklosti vršila pred drugimi?

Predpretekli čas znači dejanje, ki se je dokončalo pred drugim preteklim dejanjem.

Ednina.

1. sem bil (—a, —o) posekal (—a, o)
2. si " "
3. je " "

Dvojina.

1. sva bila (—i, —i) posekala (—i, —i)
2. sta „ „
3. sta „ „

Množina.

1. smo bili (—e, —a) posekali (—e, —a)
2. ste „ „
3. so „ „

126. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih glagole v preteklem času: Vaščani so si zopet sezidali domovja, ki jih je bil uničil požar. Kar je bil pastir izkupil za suhljad, za tisti denar si je kupil kruha. Ko Vida hotela je peči kruh, se ji zmračil prekrasno lice: odnesel je bil Atilov ogleduh poslednji ji mernik pšenice. Drevesa, ki smo jih bili lani zasadili na vrtu, so nam usahnila.

d) Pomožni glagol „biti“.

127. v a j a. (Ponovitev.) Postavite v dvojino in množino naslednje stavke: Zelo sem vesel. Podoben si bratu. Konj je uren. Lisica je zvita. Dete je bolno.

Spregatev pomožnega glagola.

	Sedanji čas.	Pretekli čas.	Prihodnji čas.
Ednina.	1. sem	sem	bom (bodem)
	2. si	si	boš (bodeš)
	3. je	je	bo (bode)
Dvojina.	1. sva	sva	bova (bodeva)
	2. sta	sta	bosta (bodeta)
	3. sta	sta	bosta (bodeta)
Množina.	1. smo	smo	bomo (bodemo)
	2. ste	ste	boste (bodete)
	3. so	so	bodo

128. v a j a. Postavite naslednje stavke v pretekli in prihodnji čas!

a) Zvest sem svoji domovini. Zadovoljen si še v nesreči. Krompir je kruh ubogim. Sreča je nestanovitna. Kolo je namazano.

b) Vedve sta bolni. Krava in koza sta prodani. Obe okni sta strti. Lastovice, ve ste oznajevalke pomladi. Vsa peresa so stara.

Veselo sem prepeval lepo pesem. Veselo sem bil prepeval lepo pesem. Veselo bom prepeval lepo pesem. „Kod si hodil?“ je vprašal oče.

Poiščite v gornjih stavkih (glavne) glagole in njih pomožnike! Določite, kje v stavku stojé pomožniki!

Pomožni glagol „biti“ nam pomaga tvoriti zložene čase: pretekli. (predpretekli) in prihodnji čas.

Pomožnik stoji navadno tik pred svojim glagolom ali vsaj ne predaled od njega, n. pr. sem prepeval — je vprašal.

129. v a j a. Postavite v naslednjih stavkih glagole na pravo mesto: Krpan in Brdavs. Čas boja z velikanom je prišel; ravno na svetega Erazma dan je bilo. Krpan kij in mesarico vzame, kobilico zasede pa iz mesta na travnik odjezdi. Martina je čudno videti bilo: njegova kobilica je majhna bila, Martin pa je velike noge imel, tako da so se skoraj po tleh za njim vlekle. Na glavi je star klobuk širokih krajev, na sebi pa debelo suknjo iz domače volne nosil.

Urno vsak svojega konja zasukata in si od daleč naproti zdirjata. Brdavs visoko meč vzdigne, da bi že s prvim mahom sovražniku glavo odsekal. Ali Krpan urno svoj kij podstavi, da se meč globoko v mehko lipovino zadere. Preden ga velikan izdreti more, Krpan kobilico razjaha, Brdavs na tla potegne pa ga položi, kakor bi otroka v zibel deval, ter mu za vrat stopi in reče: „No, zdaj pa le hitro en očenašek ali dva zmoli pa svojih grehov se pokesaj! Izpovedal se ne boš več, nimam časa dolgo odlašati; mudi se mi domov za peč. Znaj, komaj že čakam, da bi spet zvon slišal, ki na Vrhu pri Sveti Trojici p o j e.“ To izreče, počasi mesarico vzame, mu glavo odseka in se proti mestu vrne.

Trdilno:

Z malim sem zadovoljen.
Ti si bratu podoben.
Vsakdo je svoje sreče kovač.
Včeraj sem bil v šoli.
Jutri bom pisal bratu.

Nikalno:

Z malim nisem zadovoljen.
Ti nisi bratu podoben.
Vsakdo ni svoje sreče kovač.
Včeraj nisem bil v šoli.
Jutri še ne bom pisal bratu.

Nisem, nisi, ni; nisva, nista, nista; nismo, niste, niso itd. so **nikalne** oblike pomožnega glagola.

130. v a j a. Postavite naslednje stavke v dvojino in množino a) sedanjega, b) preteklega, c) prihodnjega časa:

S tem odgovorom nisem zadovoljen. Zakaj nisi vesel?
Travnik ni pokošen. Njiva ni izorana. Pismo ni razveseljivo.

e) Nakloni.

Ponavljalne vaje.

131. v a j a. Napišite naslednje glagole v nedoločniku: govorim, sekaš, riše, pečemo, rečeta, tlačiva, vlečeš, tolčeta, beró, stojé, dam, veš, gredó!

132. v a j a. Poiščite izmed naslednjih stavkov a) pripovedovalne, b) vprašalne, c) velelne, č) želelne stavke: Kaj dela hlapec v hlevu? Pojdi ga klicat! Naj pripravi živini krme! Zdaj ravno kida. Popoldne nareže slame in sena. Kdaj bo opravil vse delo? Tone, pomagaj napajati živino! Ne hodi preblizu k volovim rogovom! Žrebeta naj izpusti hlapec na dvorišče! Pastir pa naj žene krave na pašo! France, ne puščaj živine v škodo!

Določnik in pogojnik.

Najboljši gospodar. Živel je mož, ki je imel tri sinove, lepo kmetijo in velike gozde. Starejšega sina vzame s sabo v gozd, mu pokaže lepe smreke in ga vpraša: „Kaj bi storil s temi smrekami, če bi bile tvoje?“ Sin mu odgovori: „Vse bi posekal in prodal in potem bi dobro živel.“ Oče si misli: „Ta ne bi bil dober gospodar.“

Drugi dan vzame oče srednjega sina s sabo v gozd. Ko prideta do lepih smrek, mu jih oče pokaže in ga vpraša: „Kaj

bi počel s temi smrekami, če bi bile tvoje?“ Sin odgovori: „Posekal bi jih in postavil taka poslopja, kakršna imajo po mestih.“ Oče si misli: „Tudi ta ne bi bil dober gospodar.“

Tretji dan reče oče najmlajšemu sinu: „Danes pa pojdi ti z mano v gozd!“ Ko prideta do lepih smrek, vpraša oče: „Kaj pa bi ti storil s temi smrekami, če bi bile tvoje?“ Sin odgovori: „Pustil bi jih, da bi rasle, ker so tako lepe.“

„Prav praviš, ti boš dober gospodar,“ reče oče in mu izroči gospodarstvo. —

Kateri stavki v povesti „Najboljši gospodar“ naravnost in brezpogojno povedo, kaj kdo dela? Živel je mož... Sta: rejšega sina vzame s sabo v gozd... itd.

Kateri stavki naznanjajo nekaj kot negotovo ali pogojno? (Kaj bi storil s temi smrekami, če bi bile tvoje? itd.) S kakšno posebno obliko izražamo pogojno dejanje? (Bi; bi bil.)

Ali se bi izpreminja za različne osebe in števila? Določite v gornjih stavkih, za kateri čas veljajo ti pogojniki!

Z glagoli moremo povedati svoje misli na razne načine (v raznih naklonih). Ako kaj naravnost in brezpogojno povemo, rabimo **določni naklon** (določnik).

Ako naznanjamo nekaj pogojno (negotovo), postavimo glagol v **pogojni naklon** (pogojnik).

Spregatev pogojnika.

Sedanji čas.

1. (jaz)	}	bi posekal, —a, —o.
2. (ti)		
3. (on, ona, ono)		

Pretekli čas.

1. (jaz)	}	bi bil posekal, —a, —o.
2. (ti)		
3. (on, ona, ono)		

133. v a j a. Spregatej glagol v pogojniku »bi posekal« tudi v dvojini in množini!

134. v a j a. Izpišite najprej stavke, v katerih so glagoli v pogojniku, in potem tiste stavke, ki so v njih glagoli v določniku: O, da bi bili srečni vse žive dni! Zadovoljen človek je navadno srečen. Lakomnik bi še lastnega brata prodal. Zakaj bi ne žvižgal, zakaj bi ne pel? Slavec je v grmovju žvižgal in pel. Komarje bi koval, ako bi mu kdo podkve delal. Kovač je podkoval konja. Ako bi ljudje ne mrli, bi bili že davno svet podrli. Vihar je podrl veliko drevja. Človekov sin nima, kamor bi glavo položil. Metka se je kujala in je položila žlico na mizo.

Velelnik.

Zimski večer. Pojdi, Minka, zapri duri, peč s panjači mi podkuri! Luč mi v leščerbi napravi, stol moj k peči sèm postavi! Semkaj, hčerka, sedi k meni in kolovrat svoj zaženi! Pravi mi o bratu svojem, o edinem sinu mojem!

Določite osebo in število razprto tiskanih glagolov! Kateri osebi v ednini in kateri osebi v dvojini in množini ne moremo veleovati?

Ako izražamo kako povelje, opomin ali prepoved, postavimo glagol v velelni naklon (velelnik).

Spregatev velelnika.

Ednina.	Dvojina.	Množina.
1. —	1. zapriva	1. zaprimo
2. zapri	2. zaprita	2. zaprite
3. zapri	3. —	3. —

135. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih velelnike: Moli in delaj! Bodimo mož beseda! Iz pšenice, bratje, ljuljko popu limo, zdravo seme v brazde rodne njive zaplodimo! Opasujmo uma svetle meče! Zanesi nam, zanesi, Bog, otmi nas rev, otmi nadlog! Sprejmi naš jok in zdih in stok, ne uniči žuljev pridnih rok! Ne prevzemaj se v sreči, niti se ne ponižuj v nesreči! Le dóni zvon, iz temnih lin, le vzbujaj mi na dom spomin!

136. v a j a. Učitelj hoče, da učenec vstane, odgovori, bere, riše, računi. Kako zapove to: *a)* enemu učencu, *b)* dveh učencema, *c)* trem učencem? — N. pr. Vstani! Vstanita! Vstanite! itd.

137. v a j a. Izvršite prejšnjo vajo tako, da učitelj ogovorjene učence imenuje! — N. pr. Jože, vstani! Ivan in Jože, vstanita! Dečki, vstanite itd.

138. v a j a. Kmet zapove hlapcem in deklam: naj gredó na polje, požanjejo žito, povežejo snope, naložé na voz, spravijo v kozolec, pokosé travnik, obračajo seno, napravijo plasti, delajo marljivo, o mraku pridejo domov. — N. pr. Pojdite na polje! itd.

Med velelnikom in imenom ogovorjene osebe postavimo vejico, na koncu velelnega stavka pa klicaj. — N. pr.: Miha, pojdi na polje! Pojdi, Miha, na polje!

Razločujte nedoločnik in velelnik tehle glagolov *a)* **nedoločnik**: reči (ne: rečiti), peči, obleči, vleči, teči, tolči, vreči, leči, streči, striči; *b)* **velelnik**: reci (ne: reči), peci, obleci, vleci, teci, tolci, vrzi (ne: vrži), lezi, strezi, strizi!

139. v a j a. Uporabite v stavkih gornje glagole: *a)* v nedoločniku, *b)* v velelniku! — N. pr. Ne morem vam reči, kako se tujec piše. Reci kako pametno besedo! Dekla ne zna kruha peči. Tetka, speci otrokom pogačo! itd.

Želelnik.

Naj čuje zemlja in nebo, kar dan's pobratimi pojó!

Naj se od ust do ust razlega, kar tu med nami vsak prisega!

Kakšne so oblike glagolov v navedenih stavkih? Katera besedica stoji pred temi glagoli? Kaj izražajo? (Željo.)

Ako izražamo kako željo, postavimo glagol v **želelni naklon** (želelnik).

Želelnik tvorimo, ako pristavimo določnim glagolskim oblikam besedico **naj**.

Na koncu želelnega stavka postavimo klicaj.

140. v a j a. Kako naj se vede učenec? (Prijazno pozdravljati, na vrata v tuji hiši potrkat, črevlje pred durmi ostrgati, v sobi se odkriti, v obraz gledati, razločno in glasno

odgovoriti, ne prikimavati in odkimavati, se vljudno posloviti.) — N. pr. Učenec naj prijazno pozdravlja, naj v tuji hiši potrka na vrata! itd.

141. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih železnike: Vsakdo naj pred svojim pragom pometa! Mlajši pa naj poslušá starejšega! Naj ti bo sreča mila! Naj volja bo krepka ko tvoje gore! Naj človek pol sveta obteče, najboljši kruh doma se peče! Naj se dnevi vrsté kot svet pisan z goré! Rešitelj Jefte naj živi! Kdor hoče živeti in srečo imeti, naj dela veselo in moli naj vmes!

f) Deležniki.

Pridevni deležnik na —č.

Po hribih g o r é kresovi. G o r e č utrinek švigne z neba. Deklice p o j ó pred kapelico. P o j o č a ptica nam oznanja pomlad. Deteta j o k a j o po materi. Utolažite j o k a j o č e dete!

3. oseba množ.:

Deležniki:

goré

goreč

pojó

pojoča

jokajo

jokajoče

Vprašajte v gornjih stavkih po besedah: goreč, pojoča, jokajoče! Po kateri besedni vrsti še vprašamo: „kakšen (—a, —o)“? Iz katerih glagolov so izpeljane besede: goreč, pojoča, jokajoče?

Besede „goreč, pojoča, jokajoče“ so podobne pridevnikom in so tudi *deležne* glagolskih lastnosti; zato jih imenujemo *pridevne deležnike*. Pridevne *deležnike* tvorimo iz glagolske 3. množinske osebe, ki ji predstavljamo končnico —č (—ča, —če).

142. v a j a. Tvorite v naslednjih stavkih iz nedoločnikov primerne pridevne deležnike: (Stati) mlin in (molčati) jezik ne hasnita. Imej vedno odprte roke za (trpeti) brata! Odrasle zreš in otročiče, (nesti) oljkove snopiče. Beseda nevihte je grom (rohneti) in nje pogled je blisk (goreti). (Bati se) pes huje laja, nego grize. Urá, na boj (besneti)! Potok bistri, voda (žuboreti), bol neznana tebi je (skeleti)! Sliši voda to ihtenje vroče, čuti solze, vase (padati). — N. pr. Stojč mlin in molčeč jezik ne hasnita.

143. v a j a. Tvorite iz naslednjih nedoločnikov pridevne deležnike *a)* v ednini: dihati človek, tuliti veter, zdihovati sestra, žvižgati popotnik, zmrzovati ptica; *b)* v dvojini: govoriti ženi, plavati ribi, žuboreti studenca, žvrgoleti kosa, jokati deteti, vrteti se kolesi; *c)* v množini: vladati kralji, kositi hlapci, žgati koprive, goreti hiše, bežati žrebeta, cvesti drevesa. — N. pr. dihajoč človek.

144. v a j a. Sklanjajte v vseh številih: bodeč trn, cve-toča črešnja, skakljajoče jagnje!

Prislovni deležnik na —e.

Mladenek cveten zbor, slavnilo pesem prepevaje, srebrne strune prebira je, privre čez prag na beli dvor.

Molčé orožje vsak si vzame. In zapró se vrata škri-paje. Strmé poslušam čudno moč jezika.

Besede: prepevaje, prebiraje, molčé, strmé so prislovni deležniki.

Prislovni deležniki se končujejo na —je ali —é ter nam povedo, kakó se kaj godi.

145. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih prislovne deležnike: V šolo gredé ne postajaj ter ne prodajaj zijal! Stojé na visoki gori smo opazovali širno okolico. Prebiraje dobre knjige, se marsikaj naučimo. Le poslušaje se vadimo lepo govoriti. Konj zdirja po planjavi glasno rezgetaje. Tlačani so morali molčé prenašati okrutnosti graščakove. Raca hodi sem ter tja se zibaje. Ljuljko pobiraje ne teptajte pšence!

146. v a j a. Tvorite iz naslednjih nedoločnikov prislovne deležnike: delati, plavati, plakati, kazati, klicati, rezati, skakati, iskati, šivati, kupovati, pripovedovati, verovati, obedovati, zdihovati, sedeti, iti (grem), stati, leteti, smejati se.

Opisovalni deležnik na —l.

Lisica in petelin. Lisica in petelin sta potovala po svetu. Lisica je vprašala petelina, koliko umetnosti umeje. „Samo dve,” je odgovoril petelin, „eno gor, drugo dol.” „Si pač siromak,” je dejala lisica, „ti umeješ samo dve umetnosti, a jaz jih umejem devet.”

Jedva je lisica to izgovorila, se je začulo pasje lajanje. Petelin je hitro zletel na drevo, a lisica je v tekočila glavo v luknjo. Psi pa so prišli, zgrabili lisico in jo raztrgali. „Kaj ti je pomagalo devet tvojih umetnosti,“ si je mislil petelin; „jaz umejem samo dve, pa sem ostal živ, a ti si tako žalostno poginila.“

Vprašal (—a, —o) sem, — vprašal bom, — vprašal bi.

Z oblikami „vprašal, odgovoril itd.“ opisujemo zložene čase in naklone; zato jih imenujemo **opisovalne deležnike**.

Opisovalni deležniki imajo končnico —l, —la, —lo.

147. v a j a. Tvorite opisovalne deležnike iz tehle glagolov: brati, pisati, risati, stopiti, skočiti, vaditi se, učiti se, kositi, žeti, nesti, voziti; reči, peči, plesti, pasti, krasti; iti, najti (našel, ne: najdel), doiti, sniti se, oditi, zaiti, iziti.

148. v a j a. Poiščite v ... berilu opisovalne deležnike!

Trpni deležnik na —en (—t).

(Dostavek.)

Ponevihti. Nebo se je umirilo; težke megle so razpršene. Gore so zopet oblite s sončnimi žarki. Drevje je okleščeno, trava je posvaljkana, cvetlice v zemljo vtepene. Pota so razrita ter s kamenjem in peskom zasuta. Dvorišče je poplavljenno z vodo. Studenci in potoki so nanovo napojeni. Vsa priroda je izpremenjena.

Kaj izražajo gornje (razprto tiskane) oblike glagolov? (Stanje po dovršenem dejanju.) Vprašajte se po njih!

Po glagolskih oblikah „upokojen, razpršen, oblit itd.“ vprašamo z besedico: kakšen (—a, —o)? Te oblike nam tudi povedo, kaj se s kom zgodi (kaj trpi); zato jih imenujemo **trpne deležnike**.

Trpni deležniki se končujejo na —en (—n) ali —t.

149. v a j a. Izpremenite v naslednjih stavkih nedoločnike v trpne deležnike: Staro drevo bo (posekati) in v ogenj (vreči). Hiša (razdeliti) je kakor (zapustiti). (Prisiliti) stan

je (zaničevati). (Darovati) konju ne gledamo na zobe. Hitro (začeti) je napol (storiti). Človeška noga stopa le na pota (začrtati), (izhoditi) in (znati). (Odpreti) roke in (odpreti) srce imej za trpečega brata! Moja glava je (zaspati), moja postelja (postlati).

150. v a j a. Tvorite trpne deležnike iz nastopnih glagolov: a) s pripono „-n“: imenovati, poškodovati, zbrati, pregnati, obžgati, zapovedovati, zaničevati, spoštovati, cesniti, prodati; b) s pripono „-t“: umiti, obuti, razriti, obriti; preleti, prečuti, podreti, streti, zapreti, prešteti!

Uporabite te deležnike v stavkih!

Kaj osebe in reči delajo (tvorijo):

Ploha je razrila in razdrla pota.

Vojaki so sovražnika pobili in strli.

Mati je postlala mojo posteljico.

Sovražniki so nekdanje Slovence zaničevali in teptali.

Kaj se z osebami ali rečmi godi (kaj trpe):

Po plohi so pota razrita in razdrta.

Sovražnik je pobit in strt.

Moja posteljica je postlana.

Slovenci so bili zaničevani in teptani.

Glagoli izražajo dvojen način:

1. tvorni način pove, da oseba ali reč sama kaj dela;
2. trpni način kaže, da oseba kaj trpi ali da se z osebo ali rečjo kaj godi.

151. v a j a. Poiščite najprej stavke, v katerih je izražen tvorni način, in potem stavke s trpnim načinom: Kar je skrito, vse bo nekoč očito. Tudi slepa kokoš najde zrno. Boljši pridobljen vinar nego najden goldinar. Sonce razsveti vsak kotiček. Dvorana je električno razsvetljena. Lovec je ustrelil zajca. Vrana je obstreljena. Sirota je od vseh ljudi zapuščena. Godni ptiči zapusté svoje gnezdo. Vrt je obdan z lesenim plotom. Vrtnar obda pozimi vrtnice s slamo. Bodi pozdravljen, domači krov! Kakor pozdravljaš, tako ti odzdravljajo.

g) Namenilnik.

Razna povelja. France, pojdi cvetlic nabirat! Ne hodi na trnje jagod brat! Teci očetu to novico pravit! V coklah ne hodi zajcev lovit! Jože, pelji se zdravnika klicat! Pojdimo kropit, pojdimo kadit in Bogu dom priporočat!

Kaj nam izražajo razprto tiskane oblike glagolov? (Namen.)

Kaj pomenijo glagoli, z a katerimi stojé te (namenilne) oblike? (Premikanje.) Kakšno obrazilo ima namenilnik? (Ne zamenjajte ga z nedoločnikom!) Kakšni so glagoli v namenilniku po trajanju dejanja?

Glagolske oblike: nabirat, brat, pravit, lovit itd. nam povedo namen premikanja; zato jih imenujemo **namenilnike**. Namenilnik tvorijo le nedovršni glagoli.

Namenilnik rabimo samo v takih stavkih, kjer se pripoveduje o kakem **premikanju**, kakor: iti, hoditi, teči, leteti, hiteti, bežati, dirjati, dati (t. j. poslati), skočiti (t. j. leteti), se napotiti, se peljati itd.

Namenilnik se končuje na —t; ločiti ga je od nedoločnika, ki se končuje na —ti.

152. v a j a. Odgovorite naslednjim vprašanjem z namenilnikom: Čemu je šel hlapec na travnik? Čemu hité ženjice na polje? Čemu se je peljal brat v mesto? Čemu je dal oče sina v mestne šole? Čemu se je hribolazec napotil v gore? Čemu lazi mačka na vrt? Čemu hodi pastir na pašnik? — N. pr. Hlapec je šel na travnik kosit.

153. v a j a. Popolnite naslednje stavke z namenilniki in nedoločniki: Črtomir se je šel — brez upa zmage. Moral se je — najmlajši med junaki za vero staršev. Junaki so od— dirjali — sovražnika; toda močnih trum niso mogli —. Ni— mam drobiža in ne morem — bankovca; teci ga — v bliž— njo prodajalnico! Ivan se ni maral — v šoli; zato so ga dali za mizarja —. Graničarji so morali ob turških napadih — kresove. Kdaj pojdete na hrib kres —? Kuharica je poza— bila — peteršilja; skoči brž na vrt ga šopek —!

6. Členki.

a) Prislov.

Božja moč se kaže povsod. Sem kaj k meni sedi!
Počasi tudi daleč prideš.

Včeraj skrito, danes očito. Tudi slepa kokoš dostikrat zrno najde. Dober mlin vedno klepeče.

Turki so nenadoma planili v deželo. Ne uživaj preveč opojnih pijač! Človek res ne vé, komu bi verjel. Molčeč pes rad ugrizne.

Vprašajte po označenih besedah! Poskušajte jih pre-
gibati (sklanjati, spregati)!

Nepregibne besede, ki pojasnjujejo, kje, kdaj in kakó se nekaj godi, imenujemo **prislove** (prisl.).

S kje? (kam? kod?) se vprašujemo po **krajevnih** prislovih.

S kdaj? (odklej? doklej? koliko časa?) se vprašujemo po **časovnih** prislovih.

S kakó? (koliko? ali ne?) se vprašujemo po **načinovnih** prislovih.

154. v a j a. Določite v naslednjih stavkih krajevne, časovne in načinovne prislove: Varuj se tistih maček, ki spredaj ližejo in zadaj praskajo! Najprej štalica in potlej kravica. Majhen lonec hitro vzkipi. Včasi teče pes, včasi zajec. Drevi je dostikrat drugače, kakor je davi pokazalo. Zunaj lep, znotraj slep. Vsaka pot ne drži domov. Ne govori drugače, nego misliš! Bedak preroma križem svet, a domov se vrne nespameten ko pred.

155. v a j a. Uporabite po vprašanjih (učiteljevih) naslednje prislove v stavkih:

1. **krajevni prislovi**: tukaj, tu, tamkaj, tam, semkaj, sem, sem in tja, tod, drugod, drugam, gori, doli, spredaj, zadaj, znotraj, zunaj, sredi, ven, navzdol, kvišku, vmes, domá, blizu, daleč;

2. **časovni prislovi**: sedaj (zdaj), takoj, nikdar, vsekdar, precej, jutri, drevi, davi, sinoči, včeraj, zgodaj,

rano, pozno, davno, doslej, dosihdob, odslej, odsihdob, marsikrat, večkrat, trikrat, drugič, včasi, vselej, neprestano, večnomer, zmeraj, spomladi, poleti, jeseni, pozimi, podnevi, ponoči, že, še, šele;

3. načinovni prislovi: tako, drugače, navzkriž, nagloma, nalašč, naravnost, narobe, nenadoma, polagoma, vedoma, zaporedoma, posebe, skrivaj, zastonj, zaman, samotež, toliko, nekaj, nekoliko, marsikaj, dokaj, dosti, dovolj, jako, silno, mnogo, več, manj, precej, premalo, preveč, res, zares, gotovo, dà, seveda, bržčas, bržkone, menda, morda, komaj, jedva, nemara, vsaj, saj, ne, le.

Prislovnii pridevniki.

Zvečer. Sonce krvavordeče zahaja za gorami. Žarki ne žgó več vroče z neba; večerni veter hladno zaveje čez poljane. Kosci se vračajo s travnikov glasno ukajoč. Pastirji ženejo živino domov in veselo prepevajo. Iz vaškega zvonika slovesno zadoni zvon. Spanec sladko objame utrujeno družino.

Vprašajte se po razprto tiskanih prislovih! Kateri pridevnikovi obliki so ti prislovi enaki?

Za načinovne prislove rabimo dostikrat tudi pridevnike srednjega spola.

156. v a j a. Pretvorite pridevnike v oklepajih v načinovne prislove: Srce mi bje (vroč), da prepeval bi (glasen). Joče (mil) mi sirota Anka. Kdor (pobožen) v cerkvi moli, Bog mu svojo milost dá; (dober) odgovarja v šoli in poslušen je domá. (Pohleven) potoček po skali šumlja, (ponižen) s hriba v dolino skaklja. Dozorela je pšenica, (truden) kima klas težak; (uren) sukaj srp, ženjica, snope povezuje, možak! Kadar si vprašan, takrat se oglási; misli (hiter), govóri počasi!

b) Predlog.

Škrjanec. Na njivi v globelici med rjavimi grudami je prenočil škrjanček. S prvim jutrnjim svitom se je zbudil v razoru. Iz globelice se dvigne pevaje v jasno višino. Nad prostranim poljem drobi po jutrnjem zraku

svojo veselo pesem. Hipoma pa konča popevko in v ravni črti kakor kamen pade na zemljo.

Ali moremo gornje (razprto tiskane) besede uporabljati same zase?

Pred katerimi besednimi vrstami stojé razprto tiskane besede v gornjem sestavku? Kaj morajo imeti pri sebi? (Na n j i v i . . .) Ali se dadó pregibati?

Povejte, v kakšnem medsebojnem razmerju glede kraja so naslednje stvari v šolski sobi: Miza — oder; stol — miza; tabla — stena; razpelo — zid; omara — okno; peč — kot; klopi — tla; učenci — klopi; okna — leva stena; vrata — okna. — N. pr. Miza stoji na odru.

Nepregibne besedice, ki stojé pred kakim imenom in kažejo razmerje stvari med seboj, imenujemo **predloge** (predl.).

Predlogi se vežejo z imeni v določenih sklonih.

157. v a j a. Poiščite predloge v . . . berilu!

Predlogi z roditeljskim.

Brez dela ni jela. Prava snaga ne sega samo do praga. Iz te moke ne bo kruha. Bolje shranjeno jajce od snednega vola.

Določite v gornjih stavkih sklon imen, pred katerimi stojé predlogi!

Predlogi: brez, do, iz, od (ali v sestavi: izmed, iznad, izpod, izpred, izza) se vežejo z roditeljskim.

158. v a j a. Postavite besede v oklepajih v primerne sklone: Ta pot je brez (konec) in (kraj). Brez (pot) ni medu. Brez (uzda) strast, gotova propast. Kdor brez (delo) ves dan postopa, ni vreden neslanega kropa. — Ne samo do (prag), ven čez prag nesnaga! Kadar žalost do (vrh) prikipi, že veselje se glasi. Zrno do (zrno) pogača, kamen do (kamen) palača. Glej, da ne prideš iz (luža) v mlako! Novo življenje klije iz (grob). Če prehitro puška počí, zdrav iz (grm) zajec skoči. Naduha spravi človeka od (kruh). Če hočeš, da ti Bog pomaga, ne goni reveža od (prag). Kako ti gre delo od (roka, množ.)?

Eden izmed (vi) me bo izdal. Iznad (glava) greš mi v zimo, laštovka. Izpod (skala) virček hladni vije se. Izpred (oko, množ.), iz (misel). Izza (breg) prisveti mila luna.

Predlogi z dajalnikom.

Marsikatera bukev **k** svojemu koncu toporišče dá. Vsak ima prste **k** sebi obrnjene. Ne stopaj preblizu **h** konju! **P r o t i** vodi je težko plavati. Mati ga je obdarila n a v z l i c zavistnemu bratu. Neposlušen deček je hodil na led k l j u b vsem opominom.

V katerem sklonu so v gornjih stavkih imena, stoječa za predlogi?

Predlogi: **k (h)**, proti, navzlic, kljub se vežejo z dajalnikom.

Predlog „h“ pišemo namesto „k“ pred tistimi besedami, ki imajo začetnico „g“ ali „k“; n. pr. h gobi, h konju.

159. v a j a. Postavite naslednje skupine besed v primerni sklon:

k (h): ogenj, pristaviti — maša, iti — dež, se pripravljati — leto, se videti — ti, priti — gobe, kisa pridejati — konj, jasli postaviti — kovač, sekiro nesti —. N. pr. Lonec je treba k ognju pristaviti.

proti: sovražnik, iti — obdolženec, govoriti — nebo, pogledati — jug, se peljati — Amerika, jadrati — moja, volja — veter, veslati.

navzlic: vse težave — slabo vreme — huda bolezen — očetovi opomini.

kljub: razne ovire — huda vročina — dolga pot — materine besede.

Predlogi s tožilnikom.

Daleč bode prepeljana, č r e z tri gore zelene, č r e z tri vode studene. Splavaj č r e z reko! Zdaj so Turki prijahali in r a z konje poskakali. Marsikdo gre s k o z les, pa ne vidi dreves. Kišot se je boril z o p e r mline na veter.

Določite v navedenih stavkih sklon imen, pred katerimi stojé predlogi!

Predlogi: črez, raz, skoz, zoper se vežejo s tožilnikom.

Predlog „raz“ se včasih nepravilno veže z roditeljskim, n. pr. raz drevesa pasti, raz mize vzeti (pravilno: raz drevo pasti, raz mizo vzeti).

160. v a j a. Postavite besede v oklepajih v primerni sklon: Jesenski veter črez (prazna njiva) piše. Sin je zrasel očetu črez (glava). Zrelo jabolko pade samo raz (jablana). Kadar stopiš v sobo, vzemi klobuk raz (glava)! O sejmu se jedva preriješ skoz (gneča). Zoper (sila) smrti ni rože na vrti. Kdor ni z menoj, ta je zoper (jaz).

Predloga z mestnikom.

Mi o volku, volk pa iz gozda. O kresi se dan obesi. Krašva pri gobcu molze. Pri siromaku maček na ognjišču leži.

V katerem sklonu so v navedenih stavkih imena, stoji za predlogi? Kako se vprašujemo v teh stavkih po imenih v mestniku?

Predloga „o“ in „pri“ se vežeta z mestnikom.

V navadni govorici se pogosto napačno rabi predlog „od“ namesto „o“, n. pr. govorili smo od lisice (prav: govorili smo o lisici).

161. v a j a. Napišite prave predloge in sklone v naslednjih stavkih: Včeraj smo brali pesem — (Pegam in Lambergar). Ali si že zvedel — (velika nesreča), ki se je pripetila na železnici? Vodnik je zložil lepo pesem — (brambovci). V prirodoopisju smo se učili — (slon). Nauči se poglavje — (predlogi)! Brat mi je pisal — (očetova bolezen). Ali si že bral pravljico — (kralj Matjaž)? Ljudje često tako čudno sodijo — (življenje, — svet, — človeštvo)! — N. pr. Včeraj smo brali pesem o Pegamu in Lambergarju.

Predlogi s tožilnikom in mestnikom.

K a m ?

Vrana je sedla na drevo.
Kladivo bije ob zvon.

Pridna gospodinja skoči po perje črez plot.

Jutri pojdem v Ljubljano.

K j e ?

Vrana sedi na drevesu.
Kladivo je pritrjeno ob zvonu.

Ptiča spoznamo po perju.

Ali si že bil v Ljubljani?

Pri kakšnem dejanju se vprašujemo s k a m? (smer dejavnosti) in s k j e? (mesto, kjer se kaj godi).

Predlogi: na, ob, po, v se vežejo na vprašanje kam? s tožilnikom, na vprašanje kje? z mestnikom.

162. v a j a. Postavite besede v oklepajih v tožilnik ali mestnik: Stojé na (holm) hiše tri. Drevo se na (drevo) naslanja, človek na (človek). Na (gora), na (gora) na (strm vrh, množ.)! Vojska se na (Laško) vname, puške vzeli smo na (rama, množ.). Jetnik živi ob (kruh) in (voda). Srobot se ovija ob (hrast). Stopa po (stezica) Anka. Po (hribi), (planine), po (polja), (ravnine) odeja snežena leži. Po (trud) počitek, po (delo) užitek. V (vino) utone mnoga mešica, tudi človek — stara resnica. V (premisleki) bodi podoben polžu, v (dejanje) ptici! Tudi v (sila), v (šala) se ne laži, kakršen si, takega se kaži!

Predlogi s tožilnikom in orodnikom.

K a m ?

Junak se zakadi med so-
vražnike.

Ptica je zletela na d drevo.

Grem v senco p o d oreh.

Ne nosi smeti p r e d prag!

K j e ?

Junak se bojuje med so-
vražniki.

Ptica leta na d drevesom.

P o d orehom je prijetno
počivati.

Vsak naj pometa p r e d
svojim pragom!

S katerim sklonom odgovarjamo na vprašanje k a m? in s katerim na vprašanje k j e?

Predlogi: med, nad, pod, pred se vežejo na vprašanje kam? s tožilnikom, na vprašanje kje? z orodnikom.

163. v a j a. Postavite besede v oklepajih v tožilnik ali orodnik: Kdor se med (otrobi) meša, ga svinje pojedó. Če golob med (orli) zajde, gotovo smrt najde. Nihče se ni upal nad (Brđavs). Nad (jaz), pod (jaz), krog mene je Bog. Kar pod (nebo) tu živi, smrtna kosa pokosi. Kdor ima pod (palec) groš, ta je mož. Pred (smrt) ne obvaruje koža gládka. Kmetje stopijo pred (kralj). Pri Novari smo se zbrali, pred (sovražnik) smo stali.

Predlog „s“ (z).

S starega drevja sadje samo pada. Ptič se s ptičem druži, žaba z žabo v luži.

Določite v gornjih stavkih sklon imen, ki so (miselno) zvezana s predlogom „s“ (z)!

Predlog „s“ vežemo na vprašanje odkod? z roditeljem, na vprašanje s kom? (s čim?) z orodnikom.

Pred besedami, ki se začenjajo s samoglasnikom ali zvenečim soglasnikom, pišemo predlog „z“ namesto „s“. (Primerjaj str. 5.!)

164. v a j a. Vstavite predlog „s“ ali „z“ in postavite besede v oklepajih v primeren sklon: Kadar greš volku naproti, pokliči psa — (sebe)! Danes — (bet), jutri — (pes). Prazno je delo brez sreče — (nebo). Kdor zoblje črešnje — (gospoda), mu ostanejo peclji. Smrt kleplje koso, da — (ona) mene pokosi. — (konj) pade, omedli. Saj me tako ljubo gledaš — (višava), — (holmec zeleni) daješ pozdrave. Kdor se — (volk) pajdaši, mora — (on) tudi tuliti.

Predlog „za“.

Za turških napadov so kresovi naznanjali pretečo nevarnost.

Kdor za smolo prime, se osmoli.

Ukradena reč za gospodarjem kriči.

V katerem sklonu stoje v navedenih stavkih imena, ki so zvezana s predlogom „za“? Kako se vprašujemo v teh stavkih po imenih, stoječih v roditelniku, tožilniku, orodniku?

Predlog „za“ se veže s tremi skloni: z roditelnikom, s tožilnikom in z orodnikom.

165. v a j a. Postavite besede v oklepajih v primeren sklon: Za (čas) začne žgati, kar hoče kopriva postati. Kdor lenobi se poda, rad za (ušesa) se drglja. Pijančev konj dobro za (krčma) vé. Osel je vodo nosil, pa je za (žeja) poginil. Če drug v ogenj skoči, nikar za (on) se ne potoči! Za (vlada vitezov) so hodili kmetje na tlako. Krivica se za (miza) smeje, pravica pa za (vrata) joče. Bojuje se najmlajši med junaki za (vera) staršev, (lepa boginja Živa), za (črti), za (bogovi) nad oblaki.

c) Veznik.

S r n a. V naših gozdovih je srna najbrhkejša in najljubeznivejša žival. Lepo jo je gledati, k a d a r v velikih in smelih skokih drevi po goščavi. Prijazno in milo je videti, a k o muli sočno travo a l i veselo poskakuje po livadi.

Na njenem telesu je vse lepo urejeno in zaokroženo. Tenke in visoke noge nosijo lepo zalito truplo, glavo pa oživljajo velike in prijazne oči t e r dolga in gibka ušesa. Srnjaka p a š e t u d i krasi rogovilasto rogovje. Barva njene obleke je vedno lična, b o d i s i poletna rjava, b o d i s i zimska sivkasta.

Kaj vežejo gornje (razprto tiskane) besede? Poskušajte jih pregibati!

Nepregibne členke, ki vežejo posamezne besede ali stavke, imenujemo **veznike** (vezn.).

166. v a j a. Postavite namesto črtic a) veznik „in“, b) veznik „ali“: Ž a b a. Žaba živi na kopnem — v vodi. V vodi plava, na suhem pa lazi — skače. Njena barva je rjava — zelena. Svoja jajca — krak izleže v mlako — drugo stoječo vodo. Spomladi pregrči — prereglja dostikrat vso noč.

167. v a j a. Vstavite na primernih mestih veznik „ne le — ampak tudi“: Živali z mrzlo krvjo in tudi nekateri sesalci prespé zimo. O tem času nehajo jesti in deloma tudi dihati. Spomladi so medle, slabe in shujšane. Toda v kratkem dobé zopet svoje moči in veselje do življenja. Tako oživi pomladansko sonce rastlinstvo in živalstvo. — N. pr. Ne le živali z mrzlo krvjo, ampak tudi nekateri sesalci prespé zimo.

168. v a j a. Vstavite namesto črtic veznike v oklepajih: Mera — v a g a v nebesa pomaga (in). Smrt — pokosi — starosti, — ona postreli — mladino (ne le — ampak tudi). Lažnivcu nihče ne verjame; — so lažniva usta tudi Bogu v zameri (vrhu tega). Volja je dobra, — meso je slabo (ali). Majhna je ptica prepelica, — upeha konja in junaka (toda). Pomislite, — je vse minljivo na svetu (da)!

č) Medmet.

Boben bobna: b a m, b r b a m! zdaj vojaki gremo k vam. Tromba poje: t r a r a r a! Psiček laja: h o v, h o v, h o v! jutri pojdem spet na lov! Miška teče: t e k, t e k, t e k! jaz jo gonim: p e k, p e k, p e k! Konjič vriska: i h a h a! dobro biti je doma!

Oj, moj preljubi, dragi dom! Ej, ve kobilice, drzne skoči-lice, slabe ste volje! H a, h a, h a... sonček smehlja se sredi neba. Zapoj, oj ptiček moj, mi pesem še enkrat! — H o, h o! No vrabec, dober dan! K o s m a t a k a p a, zdaj si ugnan!

Kaj nam povedo gornje (razprto tiskane) besede? (Prirodne glasove — občutke.)

Medmeti so besedice, ki jih vstavljamo med govor, a nimajo z njim slovnične zveze.

Medmeti posnemajo 1. prirodne glasove: bam, brbam, trarara, hov hov, tek tek, pek pek, ihaha, pika pok, tresk, štrbunk itd.; 2. naznanjajo dušne občutke (veselje, žalost, začudenje, izpodbudo itd.): o, oj, ojoj, ej, ha ha, ho ho, oh, oho, hej, hm, juhé, urá, fej, as, pst, hajd, živio (živeli); kosmata kapa, raca na vodi, bes te lopí, pri moji veri, hvala Bogu itd.

Za samostojnimi medmeti pišemo klicaj, n. pr. Juhé!

Kadar stoji glavno ločilo na koncu stavka, pišemo za medmeti (sredi stavka tudi pred njimi) vejico, n. pr. Ostrigli, oh, so mi peroti!

169. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih a) medmete, ki posnemajo naravne glasove; b) medmete, ki naznanjajo dušne občutke: Na okno potrka: tip, tip! Lastovke, oj, Bog vas sprimi! Volk za grmom, sivi tat, plane kozi, skok! za vrat. Koza vpije: mekeke! volk me stisnil je v zobé! Mačka mijavka: mrmrmjav! miška vredna sedem krav! Joj, kam bi del? I, kjer si vzél! Oh, to teži, tišči! Urno cepec izpod rok, pika poka, pika pok! In udri, udri, klop, klop, klop! naprej leteli so v kalop. Kuku! Kaj si vendar že tukaj? Lepa naša domovina, oj junaška zemlja mila! Oj, plava po morju mi barčica! Oh, mari bi bil doma ostal tam v borni rodni koči! Pozdravljam te, oj temni, stoletni samostan! Hajd na noge, le v korak! Nismo se še, hvala Bogu, izpozabili tako daleč, da ne bi vedeli, Bog ne zadeni, kaj je naše in vaše. Oj kmet, veš li do kruha pot? Oj, ti zajčje življenje, kako si žalostno! Pok! malo zaskeli, pa je vsega konec.

Pregled besednih vrst.

Katere besedne vrste poznate? Katere od teh so pre-
gibne in kakó se dadó pregibati?

1. samostalnik	}	imena, ki jih sklanjamo,
2. pridevnik		
3. zaimek		
4. števnik		
5. glagol, ki ga spregamo,	}	členki, ki so nepregibni.
6. prislov		
7. predlog		
8. veznik		
9. medmet		

Določevanje besednih vrst.

Tvoj	svoj. zaim.	}	m. sp., im. edn.
dobri	prid. 1. st.		
glas	sam. u -sklanj.		
seže	dovrš. gl., 3 os. edn., sed. č., dol., tvor. nač.	}	ž. sp., tož. edn.
v	predl. s tož.		
deveto	vrst. štev.		
vas.	sam. i -sklanj.		

B. Besedotvorje.

(Dostavek.)

1. Izpeljava in sestava samostalnikov.

a) Izpeljava samostalnikov s priponami: —ar, —ak, —ek,
—ik, —ec; —ača, —tev (—tva), —ija, —ina, —ost; —išče,
—je, —ivo, —stvo.

Moški spol.

Ženski spol.

mlin	— mlinar	brisati	— brisača
mož	— možak	moliti	— molitev (molitva)
pridelati	— pridelek	kmet	— kmetija
tožiti	— tožnik	brod	— brodnina
slep	— slepec	hvaležen	— hvaležnost

Srednji spol.

boj	—	bojišče
grozd	—	grozdje
gnoj	—	gnojivo
cesar	—	cesarstvo

170. v a j a. Izpeljite samostalnike moškega spola:

a) s pripono „—ar“: drva, kamen, zlato, zid, knjiga, meso, gosli, ovca, vol, miza, črevelj, klobuk, rešeto, zvon, zid, pisati, tiskati, tesati, romati;

b) s pripono „—ak“ („—jak“): divji, pošten, prvi, koren, čebela, golob, konj, kura, ulj, gos, lisica, srna, pet, deset, tisoč, rumen, bel;

c) s pripono „—ek“: zaslužiti, dogoditi se, nametati, navreči, ogristi (griz-ti), učiniti;

č) s pripono „—ik“: dolžen, govoren, vozen, grešen, duhoven, popoten, puščaven, učen, odrešen, oglje;

d) s pripono „—ec“: Sloven, nem, bel, lažniv, kruljav, gluhi, peš, slep, zapravljiv, jezd-iti, kup-iti, strel-iti, kos-iti, igral, pisal, plesal, rejen, učen, brinov, hrušev, slivov.

171. v a j a. Iz katerih besed so izpeljani naslednji ženski samostalniki: igrača, pokrivača, pijača, terača — setev (setva), pletev, žetev, kletev, volitev, trgatev — sodnija, škofija, hudobija, podrtija — kneževina, kronovina, domovina, trgovina, železnina, govedina, svinjina, mostnina, desetina, češčina, nemščina, bukovina, višina — pobožnost, hitrost, mladost, nemarnost, prevzetnost, zvestost, samogoltnost, učenost.

172. vaja. Izpeljite samostalnike srednjega spola:

a) s pripono „—išče“: dvor, gnoj, kopati se, pokopati, prebivati, stanovati, pribežati, strn, kosa;

b) s pripono „—je“: vesel, zdrav, zelen, drevo, koren, cvet, list, pero, sad, snop, dež, voda, grm, bor;

c) s pripono „—ivo“: presti (pred-ti), streliti, graditi, netiti, peči;

č) s pripono „—stvo“: ljudje, pogan, človek, učitelj, gospod, kralj, vrtnar, bogat, ubožen, pijan, svoj.

b) Glagolnik.

Večerno sedenje ne škoduje toliko kakor jutranje ležanje. Verniki prosijo pri maši za odpuščanje grehov posebno od darovanja do povzdigovanja.

Iz katere glagolske oblike so napravljene gornji (razprto tiskani) samostalniki?

Ako pritaknemo pripono „-je“ glagolovemu trpnopreteklemu desležniku, dobimo samostalnike, ki jih imenujemo glagolnike.

173. v a j a. Tvorite glagolnike iz naslednjih glagolov: darovati, povzdigovati, premišljevat, odpuščati, učiti, brati, risati, računati, peti, vreti, piti, govoriti, spat!

c) Sestavljeni samostalniki.

Zvitorepka. Lisica Zvitorepka se priplazi iz gozda na lov. Oprezno stopa po kolovozu doli spremlaza mimo globokega brezna. Na križpotu se tiho stopka ustavi in prisluškuje. Nato švigne mimo kažipota po drevoredu proti samotni hiši, odkoder je slišati petelinje petje. Toda nemir na dvorišču prepodi sladkosnedko, da zbeži čez senožet proti gozdu. Spotoma še zasleduje tresorepko, ki zleti iz grma. Pa tudi ta vrtoglavica ji zleti izpred gobca, in Zvitorepka jo ubere s praznim želodcem po pustopoljini.

Iz katerih besed so sestavljeni razprto tiskani samostalniki?

Samostalniki so včasih sestavljeni iz dveh besed.

174. v a j a. Poiščite v gornjem sestavku sestavljene samostalnike in razložite jih na sestavne dele! — N. pr. Zvitorepka = zvit + rep.

175. v a j a. Iz katerih besed so sestavljeni naslednji samostalniki: bogoljub, časopis, konjederec, rodoljub, strelodvod, vodomet, vodotok, kolovrat, zemljepis, zemljemerec, vinograd, vinotok, prirodopis, medved, brzovlak, krivokljun, Črnogorec, trinog, dvoparkljar, stoletje, stoklas, samostalnik?

176. v a j a. Tvorite sestavljene samostalnice iz naslednjih besed: hudo — delati; krivo — verovati; kolo — dvor; para — brod; bel — uho; krv — lokati (lizati); roka — pisati; vladati — mir; sam — stan; sam — uk; dva — boj; tri — glava; tri — kot; sto — noga; lepo — pisati.

2. Izpeljava in sestava pridevnikov.

a) Izpeljava svojilnih pridevnikov.

To je beračeva palica.	Sosed je prišel na beraško palico.
Sredi vasi je županova hiša.	Moj stric je dosegel župansko čast.
Pod ono lipo je junakov grob.	Vojak je umrl junaške smrti.
Danes je Gospodov dan.	Gosposka suknja še ne napravi gospoda.
To je materin robec.	Materinska ljubezen je brezmejna.

Katera izmed gornjih (krepko tiskanih) pridevniških pripon kaže d o l o č e n o osebo in katera je s p l o š n e g a pomena?

S priponama „-ov“ (-ev) in „-in“ tvorimo pridevnike iz samostalnikov, ki pomenijo posamezne določne osebe. Pripona „-ski“ (-ški) pa kaže, kar je lastno več osebam ali stvarim skupaj.

Tudi pri tvoritvi svojilnih pridevnikov prehaja za mehkim glasnikom (c, č, š, ž, j) „o“ v „e“; n. pr. županov toda: beračev. (Primerjaj opombo k 59. vaji!)

177. v a j a. Tvorite iz nastopnih besed pridevnike s priponama —ov (ev), —in — ter jih zvežite s samostalniki v oklepajih: oče, mati, sestra, brat, stric, teta (dom); mizar, črevljar, krojač, kovač, tesar, zidar (orodje); kralj, cesar, vojvoda, knez, kneginja, grof, grofica (grad); konj, vol, koza, ovca, lisica (dlaka); sosed, kmet, gospodar, hlapec, dekla, pastirica (sestra). — N. pr. Očetov dom, materin dom itd.

178. v a j a. Uporabite v stavkih naslednje pridevnike s samostalniki: planinski orel, morska voda, Ljubljansko barje, jugoslovanski kralj, kranjske klobase, ljubljansko zelje, ljutomersko vino, slovenski narod, bratovska ljubezen, oslovski glas, kovaški meh, človeško življenje, dekliška

pesem, francoska vojska, ruski kozaki, vojvodski prestol, dolenske gorice, kraška burja, gosposka suknja. — N. pr. Planinski orol gnezdi v pečinah.

b) Sestava priidevnikov.

Svoje glavi deček je šel gologlav in bosonog na dež. Zlatokljuni kos si hodi na srebropeni vodotoč gasit žejo. Goslam in pojem mrtvaškovesel. Vole ženem vitoroge. Na gredi cvetó raznovrstne cvetlice: ognjenožareče, snežnobeke, temnomodre, svetlorumene in živopisane.

179. v a j a. Poiščite v gornjih stavkih sestavljene priidevnike in razstavite jih na posamezne besede! — N. pr. svojglav = svoj + glava.

180. v a j a. Uporabite naslednje besedne skupine v stavkih: pesoglav, Obri, širokopleči junak, golobrazi mladenič, vrtočela ovca, enooki velikan, štirinožne živali, samorasli krompir, brezbozi starček, vratolomna igra, čudotvorni kosren, gromonosni oblaki, krvoločni lev, kratkočasna povest, sladkosnedna mačka, okroglolično dete, prostovoljen dar, blagglasna pesem, brezbožen človek, nedolžno jagnje, neroden gorjanec, predrzen tat, priletna žena, stoleten hrast. — N. pr. V pravljicah je še ohranjen spomin na pesoglave Obre.

3. Sestava glagolov.

Iz dobre šole prirastejo boljši časi. Brada dorasla, pamet ne dozorela. Bogastvo iz odrtije se nena doma razbije. Kovač ima klešče, da si rok ne opeče. Kdor na moči slovi, večkrat stopen na dragi obleži. Desetkrat obrni besedo na jeziku, preden jo izrečeš! Zlo sprede no, lahko zmede no.

Iz katerih besednih vrst so sestavljeni gornji glagoli?

Nekatere glagole moremo sestavljati s predlogi, kakor: rasti — prirasti, dorasti; zoreti — dozoreti; biti — razbiti; peči — opeči; ležati — obležati; reči — izreči; prestiti — izprestiti; mesti — zmesti.

V sestavljenih glagolih se piše predlog skupaj z glagolom, ne pa sam zase kakor pred imeni; torej: prirasti (toda: pri / tleh rasti); naslov je napisan (toda: otrok gre na / pisan travnik).

181. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih najprej sestavljene glagole in nato imena s predlogi: Kdor sam sebi ne privoščī, drugim tudi ne. Nečak je bil pri stricu in mu voščil za god. Nesreča človeka hitro doide. Do mosta mora iti, kdor hoče čez vodo priti. Dokler živi, nikdar se človek ne izučī. Učenec se učī iz knjige. Veselo se sonce ozira in žarke ob gorah upira. Vsakdo na svoj mlin vodo navrača. Pastir vrača živino, da ne zaide na sosedovo njivo. Nabrušen nož rad reže. Na brušen nož je treba paziti. Prirojenih lastnosti nihče ne ukrade. Rojenice so stale pri rojenem otroku.

182. v a j a. Sestavite naslednje glagole z navedenimi predlogi in uporabite jih v stavkih:

p r i : gnati, kleniti, kupiti, dejati, sestī, valiti, iti, rasti;

do : končati, hiteti, služiti, vršiti, delati, liti, soliti, nesti;

r a z : biti, deliti, kriti, orati, rezati, vezati, jeziti, veseliti, vedriti;

o : brisati, lupiti, pikati, striči, bledeti, močiti, sušiti, goljufati, krajšati;

o b : delati, sejati, vezati, sedeti, soditi, upati;

i z : peljati, gnati, brati, misliti, plačati, meriti, prazniti;

s (pred zvonečimi soglasniki z): brati, družiti, gnati, ložiti, pisati, tretī, vezati, viti, grabiti, hraniti, kriti, brisati, pustiti.

N. pr. Pastir je p r i g n a l živino s paše.

183. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih glagole, ki so sestavljeni a) s predlogom „iz—“, b) s predlogom „—z (s)“: Kdor dolgo izbira, izbirek dobi. Slovenci se radi zbirajo pod vaško lipo. Ako hočeš vino piti, moraš čep izbiti. Toča je zbila sadje in listje z dreves. Stari Slovani so izgnali ničvredne člane zadruge, da so se potikali kakor izgnanci po svetu. Na večer je pastir zgnal ovce v stajo. Kadar sonce mežavo izhaja, bo kmalu dež. Občinski odborniki se shajajo pri županu. Ptiček je izletel iz kletke; nato je zletel na lipo. Pred božičem izlože trgovci v izložbe obilo igrač. Po setvi zložé snopovje v kozolce. Ploha se izlije in sonce se pri-smehlja. Ako zlijemo raztopljen baker in kositer, dobimo bron.

C. Stavek.

1. O stavku sploh.

a) Ponavljalne vaje.

1. Izražajte misli najprej z nedoločnim glagolom in potem jasneje z določnikom v stavku! (N. pr. Hlapec sekati. Hlapec seka.) — V kakšni obliki stoji glagol v (pravilnem) stavku?

2. Povejte po pet pripovedovalnih, vprašalnih, velelnih in želelnih stavkov!

3. Napišite te stavke in postavite na koncu pravo ločilo (piko ali vprašaj ali klicaj)!

b) Trdilni in nikalni stavki.

Zrelo jabolko samo odpade. Jabolko ne pade daleč od drevesa. — Po delu je dobro počivati. Z veliko gospodo ni dobro črešenj zobati. — Kdor hoče dolgo živeti, mora biti zmeren v jedi in pijači. Kdor ne čezlepa, mora zgrda. — Vsaka glava ima svoje misli. Kdor nima v glavi, mora imeti v peti.

Trdilno:

pade
sem (si, je...)
hočem
imam

Nikalno:

ne pade
nisem (nisi, ni...)
nečem, (nočem)
nimam

V katerih izmed gornjih stavkov izražamo misli trdilno, v katerih nikalno?

Svoje misli izražamo ali trdilno ali nikalno. V nikalnih stavkih postavimo pred določni glagol nikalnico „ne“. Z glagoli „sem, hočem, imam“ se staplja nikalnica „ne“ v „nisem, nečem (nočem), nimam“.

184. v a j a. Preobrazite naslednje trdilne stavke v nikalne: P o v i š u j se v sreči, p o n i ž u j se v nesreči! Ali je pomlad podoba mladosti? Brzemu konju je treba ostroge. Oslovska trobesa gredo v nebesa. Ovca cela, volk sit, vkup more bit'. Sita vrana lačni verjame.

Kdor hoče, že izgovor najde. Človekov sin ima, kamor bi glavo položil.

c) Prosti in zloženi stavki.

Prosti stavki:

Smrt pokosi starost. }
Smrt postreli mladino. }

Volja je dobra. }
Meso je slabo. }
Popotnik mnogo zve.

Zloženi stavki:

Smrt ne pokosi le starosti,
ampak postreli tudi mladi-
dino.

Volja je dobra, ali meso je
slabo.

Kdor po svetu gre, mnogo
zve.

V čem se razlikujejo zloženi stavki od prostih? Koliko določnih glagolov je v gornjih zloženih stavkih? Kako so zvezani?

Navadno izražamo svoje misli s prostim stavkom. Ako združimo več prostih stavkov v eno celoto, pravimo tej zvezi zloženi stavek.

185. v a j a. Poiščite izmed nastopnih stavkov najprej proste in potem zložene stavke: Lenuha dan straši. Lenoba je vsega hudega mati. Kdor sam sebe povišuje, prazno glavo oznanjuje. Prijetno se na slami spi, če vest človeka ne teži. Lačna vrana se ne meni za strašilo. Ena lastovica ne stori pomladi. Ko stari govoré, naj otroci molčé. Čebelica je majhen ptiček, pa presladek je nje med. Po storjenem delu je sladko počivati. Sonce gleda prijazno z vedrega neba, po drevju prepevajo krilati pevci, v travi se oglašá čriček in v gozdu kuka kukavica. Od rok do ust je dolga pot. Resnica je nebeška rosa; pripravljaj ji čisto posodol

2. Povedek.

Košnja. Hlapec je sklepal kose. Kosci gredó na travnik. Ob pasu jim visé oselniki. V redih pada trava po tleh.

Saj trava je bila že zrela za košnjo. Visoke bilke so večjidel suhe. Samo detelja in nizka trava je še zelena. Kosci so že utrujeni. Kose so skrhane.

Domači hlapec je priden delavec. Tudi sosedov Tone je marljiv kosec. Vsi kosci so veseli ljudje.

Katera beseda v teh stavkih je tako važna, da brez nje ni stavka?

Poiščite v gornjih stavkih določne glagole in povejte: a) kateri glagoli povedo o nekem dejanju (n. pr. je sklepal), in b) kateri glagoli označujejo stanje (n. pr. visé)!

Kateri določni glagoli v berilu „Košnja“ imajo še posebno povedkovo določilo?

Določni glagol v stavku nam pove o kakem dejanju ali stanju; zato ga imenujemo **povedek**. Brez povedka ni stavka. Tudi določni pomožni glagol (sem, si, je...) je lahko povedek.

A pomožni glagol zahteva v stavku še posebno pojasnilo, ki se imenuje **povedkovo določilo** (n. pr. — je zrel, — je delavec).

186. v a j a. Tvorite iz naslednjih besednih skupin stavke s povedki, ki nam povedo o kakem dejanju: mizar (stružiti, žagati, vrtati, zbijati); krojač (rezati, šivati, prišmerjati, likati); kovač (kovati, piliti, železo variti); kmet (sejati, žeti, orati, kositi, mlatiti); pastir (kuriti, pasti, živino vračati, piščal majiti). — N. pr. Mizar s t r u ž i desko.

187. v a j a. Označite v stavkih stanje z glagoli: sedeti, stati, goreti, cvesti, umirati, želeti, rasti, brleti, veniti! — N. pr. Učenec sedi.

188. v a j a. Tvorite iz naslednjih besednih skupin stavke s povedkovimi določili: učilnica (široka, dolga, visoka); stene (bele, sive, poslikane); peč (železna, lončena); klopi (lesene, dvosedežne, nizke); tabla (črna, obrisana, načrtana); kreda (bela, mehka); goba (suha, mokra); knjiga (moja, součenčeva); učenec (otrok, deček, materin ljubljeneec). — N. pr. Učilnica je š i r o k a.

189. v a j a. Izpopolnite naslednje stavke s povedki, izraženimi s pomožnimi glagoli: Jaz — učenec. Ti — moj součenec. Ivan — moj prijatelj. Midva — marljiva. Vojaki — hrabri. Mi — vojaki korenjaki. Vi — preljubezni. Delavec — kruhovec. Beseda — najlepši dar božji. Ptice — naše prijateljice. Kri — voda. Brez dela — jela. — N. pr. Jaz s e m učenec.

190. v a j a. Odgovorite naslednjim vprašanjem s povedkovimi določili: Kakšna je lastna hvala? Kakšna je košpriva? Kakšna je tiha voda? Čigav je vrt? Čigav je ta nož? Čigava je vsa zemlja? Kaj je pes? Kaj je krojač? Kaj ste vi? Kaj so čebele? Kaj ni kit? (riba) Kakšen ni krt? Kakšni niso bili Slovani? — N. pr. Lastna hvala je malovredna.

Povedkovo določilo pri glagolih ostati, zvatise itd.

(Dostavek.)

Bog ostane vedno najboljši zdravnik. Vsaka laž postane očita. Postovka se tudi mokosevka imenuje.

Lisica se imenuje zvitorepka. Najdragocenejše zelišče se zove zadovoljnost. Skopemu človeku se pravi žulec. Ta tujec se mi zdi znan.

Kateri določni glagoli v gornjih stavkih so povedki? Poiščite povedkova določila!

Razen pomožnega glagola „biti“ zahtevajo povedkovo določilo tudi: ostati, postati; imenovati se, zvati se, praviti se, zdeti se itd.

191. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih a) povedke, b) povedkova določila: Domači hribi se mi zdé najprijaznejši. Gregorčič se imenuje tudi goriški slavček. Lažnik postane navadno tudi tat. Slovenec, ostani zvest svoji domovini! Dušan Silni se je zval car Srbov. Nevihta je postajala silovitejša. Globoka voda se nam zdi zelena. Oddaljene gore so videti modre.

3. Osebek in osebkova beseda.

a) Ponavljalne vaje.

Kateri stavkov člen je v določnem glagolu tudi že obsežen? Kako se vprašujemo po osebkovi besedi?

Določite v naslednjih stavkih: a) osebke: Tecil! (2. glag. oseba = osebek). Beremo. Prepevajo. Mólči! Molčí (on). Razgovarjajo se. Premišlujem. Bežita! b) osebkove besede:

Lenuh sam sebi čas krade. Molčeč pes rad popade. Vsi so grablje, vile nihče. Po tem travniku hoditi je prepovedano. Ponižni je mil Bogu in ljudem. In koj se oglasi jih sto: Ta nam županil ne bo! „Ku-ku“ se razlega iz gozda. Dober počitek je pol dela. Z ognjem se igrati ni varno. — N. pr. Lenuh (oseb. bes.) krade (3. glag. oseba = osebek).

b) Osebkova beseda v imenovalniku in zvalniku.

Kopriva ne pozebe. Reke so vrata v svet. Banat se imenuje žitnica jugoslovanska. Žganje je velik sovražnik človeštva.

Bratje, bodimo veseli! Oj kmet, ali veš do kruha pot? Čuj nas, večni Bog! Le dôni, zvon, iz temnih lin!

Določite, v katerih sklonih stojé osebkove besede v gornjih stavkih!

Osebkova beseda (t. j. določilo glagolskega osebka) je navadno kak samostalnik v imenovalniku. Pri večniku pa stoji včasih osebkova beseda v zvalniku. Po osebkovi besedi se vprašujemo: kdo? ali kaj?

192. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih osebkove besede in vstavite vejice: Kaj deček gledaš me debelo? Tu vidiš deček siromaka. Ovčar vpraša psa: „Kje si bil potepuh?“ Otrok zapovedi poslušaj vdan! Podaj mi bratec moj roko! Veličastna si priroda! Strune milo se glasite; milo pesemca žaluj!

c) Stavki brez osebkove besede.

Prebiram knjigo. Govóri resnico! Usmilimo se ptic pozimi! Podajta si roké! Pijanca se ogibajte s senenim vozom!

Tam za Triglavom se bliska in grmi. Bolnika bode v prsih in trga po udih. Ako na Medardovo rosi, dežuje še štirideset dni. —

Povejte, v katerih stavkih nam osebkove besede ni treba izraziti in v katerih je ne moremo izraziti!

Ako je osebek 1. ali 2. glagolska oseba, nam navadno ni treba dodajati še osebkove besede; n. pr. prebiram, govóri!

Pri glagolih „bliska se, grmi, dani se, dežuje; bode me, zebe me itd.“ pa ne moremo dostaviti osebkove besede.

193. v a j a. Dostavite primerno osebkovo besedo: Vilice pri sebi nosi, a nikdar ne jé mesa; sto peres ima pri sebi, a pisati nič ne zna. (Kaj je to?) — ne pozebe. —, milo se glasite!

194. v a j a. Poiščite v stavkih... berila a) osebkve, b) osebkove besede, c) povedke, ki jih rabimo brez osebkovih besed!

4. Prilastek.

Medved. Medved je naša največja zver. Vse na njem kaže, da je močna žival: zavaljeno truplo, močan vrat, debele noge in jaki kremplji. Na glavi ima majhne oči, kratka ušesa in izbočeno čelo. Medved ima neizrečno dober nos in tanek sluh. Kaj čudno se mu podajajo kratek rep in goli podplati! Mladi medved živi največ ob raznih rastlinah; slastno smuče rdeče maline, pobira užitne gobe in mehke lesnike. A sladka strd mu je največja slaščica. Medved prebiva v goratih gozdih; tam dobi med nedostopnimi pečinami, v skritih podmolih in temnih jamah potrebnega zavetja.

Razločujte: medved — mladi medved; zver — naša zver, največja zver; žival — močna žival; itd.

Vprašajte po razprto tiskanih stavkovih členih: kakšen? čigav? koliko?

Stavkovi členi „mladi — naša — itd.“ nekaj prilastujejo samostalnim imenom (jih pojasnjujejo); zato imenujemo te stavkove člene prilastke (pril.).

Po prilastkih se vprašujemo: kakšen? kateri? čigav? koliko?

195. v a j a. Nadomestite prilastke v sestavku „Medved“ z drugimi primernimi prilastki!

196. v a j a. Postavite namesto črtic primerne prilastke: — cvetlice cveto na — vrtu: — klinčki, — vrtnice, — tulipani, — narcise. Po — drevju skakljajo — ptice. — pesmi se razlegajo v — jutro. — čebelice nabirajo — strd. — metulji se zibajo po — cvetih. — muren cvrči v — travi.

S katerimi besednimi vrstami tvorimo
prilastke.

(Dostavek.)

Brezovo olje zaceli razvade mladih dni. Zareča zarja naznanja piharja. Dober glas seže v deveto vas. Kralj Matjaž, slovenski junak, spi v votli gori.

Določite besedne vrste, ki nam v gornjih stavkih rabijo za prilastke!

Prilastke izražamo: 1. s pridevniki; 2. s pridevniško rabljenimi besedami (deležniki, zaimki, števniki); 3. s samostalniki.

197. v a j a. Katere besedne vrste služijo v naslednjih stavkih za prilastke: Čast je ledena gaz. Vsaka reč ima svojo senčno stran. Pesnik Prešeren se je rodil v vasi Vrbi. Zvitorepko, prevejano tatico, je težko uloviti. Medved kosmatin gre na zimo spat. Stoječa voda se usmradi, rjava kosa ne kosi. Metulj medopivček leta od cvetlice do cvetlice. Orel, kralj planin, gnezdi v skalnih duplinah. Prepovedan sad mika, čeprav je kislalesnika. V koči nizki, leseni grel se ob peči in žvižgal je star očaj; roke raztezal dolge, gledal v gozdič sneženi in pokal tobak.

Poiščite v navedenih stavkih samostalniške prilastke, ki stojijo v istem sklonu s pojasnjenim imenom! — Pazite na vejice!

198. v a j a. Podčrtajte v naslednjih stavkih samostalniške prilastke, stoječe za pojasnjenimi imeni: Slovenija, severozapadni kot Jugoslavije, slovi radi prirodnih lepot. Sv. Ciril in Metod, slovanska blagovestnika, sta začetnika slovenskega slovstva. Kadar zarjove lev, kralj živali, utihnejo vsa živa bitja po puščavi. Za Karla Velikega so prišle slovenske dežele pod oblast Bavarcev. Zadnji celjski grof Ulrik II. je bil umorjen v Beogradu. Bosanski vojvoda Vlatko Vuković, zmagovalec pri Bileći, se je udeležil bitke na Kosovem. Štefan Prvoenčani je bil prvi kronani srbski kralj. Peter I. Veliki, Osvoboditelj, je ujedinil Jugoslovane.

Kdaj ločimo te samostalniške prilastke z vejico od pojasnjenege imena?

Dolgost življenja našega je kratka. O nevihti se sliši piš vetrov, pljuskanje vode, rožljanje toče, treski strele in bobnenje groma. Čujte, gore in bregovi, da sinovi Slave smol! Nižave sin, pridi vrh planin!

Naši pradedje so še streljali s puškami na kresilo. Viteze je ščitil oklep za na prsi. Na glavi so nosili šlem z dolgo perjanico.

Določite sklon samostalnikov, ki nam služijo v gornjih stavkih za prilastke!

* Za prilastke nam rabijo tudi samostalniki v roditeljski in samostalniki s predlogom.

Pomnite o prilastkih iz osebnih imen:

napačno:	pravilno:
ljubezen sina	sinova ljubezen, ali: ljubezen hvaležnega sina
pesmi Gregorčiča	Gregorčičeve pesmi, ali: pesmi pesnika Gregorčiča
pomoč Boga	božja pomoč, ali: pomoč ljubega Boga

Kako spreminjamo napačno tvorjene prilastke (roditeljski osebnih imen) v pravilne?

199. v a j a. Tvorite pravilne prilastke namesto prilastkov v oklepajih: Lenoba je mreža (vraga). Hči (skopuha) je dostikrat žena (požeruha). Kdor zaničuje se sam, podlaga je peti (tujca). Misel (človeka) je ko petelin na strehi. Nebo je čisto ko oko (ribe). Na Veliko Gospojnico obhajamo praznik (Marije). — N. pr. Lenoba je vragova mreža.

200. v a j a. Odgovorite s prilastki, ki so izraženi s samostalniki v roditeljski ali s samostalniki s predlogom: Čigavo krasoto hodijo občudovat tuje? (Blejsko jezero) — Čigave povesti so zelo priljubljene? (pisatelj Jurčič) — Čigav biser je Blejsko jezero? (Gorenjsko) — Kakšne mline imajo v

nekaterih krajih? (na veter) — Kateri petelin nikoli ne poje? (na strehi) — Katera strela naj udari krivoprisežnika? (iz jasnega) — Katere igle nimajo ušes? (bodeči jež) — N. pr. Tujci hodijo občudovat krasoto Blejskega jezera.

5. Predmet (dopolnilo).

Z j u t r a j. Gospodar odpre v r a t a. Nočni čuvaj ugasne luči. Hlapec poklada ž i v i n i. Dekla pomolze k r a v e. Gospodinja pokliče k u r e t i n o. Pekovski vajenci raznašajo p e c i v o. Otroci čakajo z a j t r k a. Prej pa še opravijo jutranjo m o l i t e v. Otroci so podobni r o d i t e l j e m.

1. Kako vprašamo po razprto tiskanih stavkovih členih?

2. Katere besede pojasnjujejo in popolnjujejo ti stavkovi členi?

Gospodar s p i. Gospodar o d p r e — —	koga ali kaj?
Hlapec g r e. Hlapec p o k l a d a — —	komu ali čemu?
Otroci s e o p r a v l j a j o. Otroci č a k a j o — —	koga ali česa?
Otroci s o s r e č n i. Otroci s o p o d o b n i — —	komu ali čemu?

1. Nekateri glagoli ali pridevniki potrebujejo še nekega dopolnila, ki pove, na kateri **predmet** dejanje ali stanje prehaja.

2. Ta **potrebna dopolnila** glagolov ali pridevnikov imenujemo **predmete** (predm.).

3. Po predmetih (dopolnilih) vprašujemo: koga ali kaj? komu ali čemu? koga ali česa?

201. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih predmete: Še muha išče kruha. Človek je enak dimu na strehi. Mizar potrebuje žago, strugalnik, dleto in sveder. Bog ne pozabi niti najmanjšega črvička. Kaplja je kaplji podobna. Lepa beseda tudi lepo mesto najde. Krt je vrtom koristen. Iskra zažge velik ogenj. Delavec je vreden plačila. Laže je varovati ovce kakor novce. Žejen konj ne gleda motne vode.

202. v a j a. Poiščite v ... berilu predmete in določite jih po sklonu!

Predmet v tožilniku.

Stavba poslopja. Gospodar izbere primerno stavbišče. Stavbenik izmeri prostor in nariše načrt. Dninarji skopljejo temelj. Zidarji sezidajo zidove. Tesarji postavijo tramovje. Krovci pokrijejo streho. Mizarji napravijo vrata in okna. Ključavničarji nastavijo kljuke ter nabijejo okove in stožerje. Steklarji vstavijo šipe in pečarji postavijo peči.

Določite sklon gornjih (krepko tiskanih) predmetov! S katerimi glagoli se vprašujemo po njih?

Nekateri glagoli se vežejo večinoma le s predmeti v tožilniku; n. pr. brati, meriti, risati: koga ali kaj?

203. v a j a. Tvorite kratke stavke s predmetom v tožilniku:

peljati (voz, seno, ladjo, dete, živino na semenj...)

gnati (živino na pašo, morje valove, voda mlinsko kolo, kašelj ga, veja popke, častilakomnost ga...)

nositi (vodo, drva v kuhinjo, čebele med, veter prah v oči, morje ladje, glavo visoko...)

brati (jagode, grozdje, darove za pogorelce, povest, knjigo...)

delati (tlako, gaz, gnezdo, pokoro, iz komarja vola, hrup, kratek čas, škodo, skrb, sramoto, obljuba dolg...)

lomiti (kruh, palice, bilke, žarke, roke, božjast ga, smeh ga, jeza ga...)

učiti (učence, koga brati, pisati, risati, modro govoriti...)

N. pr. Konji peljejo voz.

204. v a j a. Tvorite iz besed v oklepajih predmete v tožilniku: Očetov blagoslov (hiša, množ.) zida, materina kletev pa (one) podira. Bog ljubi (pravica) in sovraži hudobno (dejanje). Po slabi tovarišiji (človek) rada glava boli. Ena garjeva ovca (vsa čreda) oskruni. (Kralj, siromak) smrt enaka čaka. Žejen konj tudi (motna voda) pije.

Predmet v nikalnih stavkih.

Na grobu. Krivice roka v grob ne seza, tu rev ne bo, težav, ne ran. Če kdo te je doslej sovražil, tu ni sovražstva, ne srdú; tvoj dom bo skrbno stražil zvest angelček miru. Ni sreče videlo oko, ni čulo je nikdar uho, ni radosti srcé čutilo, ki zdaj deli ti jo nebo.

Določite sklon gornjih (razprto tiskanih) predmetov! Kateri določni glagol je povedek? (Nikalni pomožnik: ni, ne.)

V nikalnih stavkih postavimo predmet v roditeljski namesto v tožilnik.

205. v a j a. Odgovorite trdilno in nikalno: Ali si že videl mavrico? Ali je lovec ustrelil srno? Ali je mačka ujela miš? Ali si se naučil pesem na pamet? Ali je plevica že oplela vrt?

N. pr. Videl sem že mavrico. Nisem še videl mavrice.

206. v a j a. Postavite besede v oklepajih v primerni sklon: Ne preganjajte (krti, ježi in ptice)! Ne prodajaj (koža), dokler medved v brlogu tiči! Častna obleka ne pokriva (sramota). Zavoljo ene muhe si ne prede pajek (mreža). Če hočeš, da ti Bog pomaga, ne goni (revež) od praga! Nikjer ne zapletajo (plot) s klobasami. Ne veruj (vse), kar slišiš; ne delaj (vse), kar moreš; ne pravi (vse), kar veš; ne želi (vse), kar vidiš; ne rabi (vse), kar imaš; ne kaži (vse), kar znaš! Gorje, kdor nima (dom)! — N. pr. Ne preganjajte krtov, ježev in ptic!

Predmet v dajalniku.

B o g. Kdo je pridružil mirno luno zvezdam? Kdo žareči svit posodil soncu? Kdo po cvetju kaže pot čebeli? Kdo postrvi dá plavute bistre? Kdo ubral je slavcu mile strune? Kdo jelenu dal je brze noge? — Komu se uklanja vse človeštvo? Tebi, večno, neizmerno Bitje!

Vprašajte po razprto tiskanih predmetih! V katerem sklonu stojé?

Nekatere glagole in pridevnike dopolnjujemo s predmetom v dajalniku!

207. v a j a. Postavite predmete v oklepajih v primeren sklon: Vrana (vrana) ne izkljuje oči. Dobra izreja brani (uboštvo) pod streho. (Lepa beseda) se spodobi tudi lepa oblika. Ne posmehuj se (siva glava)! (Pijanec) se ogni s senenim vozom! (Bog) se ne moremo skriti. (Bog) posojuje, kdor (ubožec) kaj podeli. (Lažnik) ne verjamemo, četudi resnico govori. Kdor molči, (deset) odgovori. (Lenuh) kruli rad glad po trebuhu.

208. v a j a. Tvorite stavke z naslednjimi besednimi skupinami: koristen — ptice, sadno drevje; škodljiv — opojne pijače, zdravje; ni vseč — sit trebuh, bel kruh; primeren — plačilo, delo; prikladen — ta obleka, njegova vitka postava; enak — jajce, jajce; vdan — bolnik, Bog; mil — ponižni, Bog in ljudje; zvest — svoj prijatelj; podoben — repatica, metla.

N. pr. Ptice so koristne sadnemu drevju.

P r e d m e t v r o d i l n i k u.

Komur p a r e ni mar, ne bode dinarja gospodar. Bog je h v a l e vreden, človek pa p o h v a l e. Smrt reši človeka vsega t r p l j e n j a. Truplo potrebuje poštenega o b l a č i l a, duša pa zgovornega j e z i k a. Kdor brez dela ves dan p o s t o p a, ni vreden neslanega k r o p a.

Vprašajte se po razprto tiskanih predmetih in določite njih sklon!

Nekatere glagole in pridevnike dopolnjujemo s predmetom v roditeljski obliki!

209. v a j a. Tvorite kratke stavke s predmetom v roditeljski obliki:

m a n j k a t i (denar, hrana, voda, bogastvo, sreča, prijateljstvo, čas)

ž e l e t i (dolgo življenje, sreča, vesele ure, bogastvo, vaša naklonjenost)

č a k a t i (noč, beli dan, boljši dnevi, srečni čas, poldan, vlak)

o g i b a t i s e (slaba tovarišija, pijanec, stekel pes, grešna priložnost, priliznjenc)

s p o m i n j a t i s e (rajnik, najino prijateljstvo, srečna mladost, vesela pomlad, ostra zima, nesreča)

d o t e k n i t i s e (vroča kaša, žareča peč, tuja lastnina, električna naprava, strup)

N. pr. Zapravljivcu manjka denarja.

210. v a j a. Postavite namesto črtic primerne predmete: Kdor malega ne ceni, — vreden ni. Vsak delavec je vreden —. Roditelji so veseli pridnih —. Dvorana je polna —. Marslji učenec je željen —. Bolnik je potreben —. Nekatera gorovja so bogata —. Skopuh je — lakomen. Obdolženec je kriv —. Nevednež je — potreben.

P r e d m e t s p r e d l o g o m.

Ne pozabi na svojo obljubo! Kdo vé za dom prave sreče? Ko govorimo o volku, potrka volk na vrata. Ne sodi prehitro o svojem bližnjem! Mislite na Boga in na njegove zapovedi! Vsakdo se náse zanaša. Pred smrtjo ne obvaruje koža gladka.

Vprašajte po razprto tiskanih stavkovih členih! (N. pr. Na kaj ne pozabi?) S katerimi besednimi vrstami so gornji predmeti izraženi?

Tudi imena s predlogi večkrat dopolnjujejo glagole ali pridevnike. Ta dopolnila se imenujejo predmeti s predlogom.

211. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih predmete s predlogom: Siromak upa na boljše čase. Ne zanašaj se na tujo pomoč! Na Vernih duš dan se marsikdo zmisli na svoje rajnike. Mladost primerjamo s pomladjo. Berač je poprosil za miloščino. Zmerno življenje nas najbolj varuje pred boleznijo. Kacijanar je zmagoval nad Turki. Ne govori o stvarih, ki jih ne razumeš!

6. Prislovno določilo.

K o s. K o s ž i v i v g r m o v j u i n n a s e n o ž e t i h. P o t l e h s k a k l j a j e s i i š č e h r a n e. T u d i v g r m o v j u s i p o i š č e v č a s i h k a k e g a č r v i č k a. S p o m l a d i s i s p l e t e g n e z d o i z b i l k i n m a h u. S v o j d o m e k s i p o s t a v i n a j r a j š i v g r m i č e v j u. L a č n i m m l a d i č e m h r a n e i s k a j e s k a č e

neutrudno ves dan na okrog. Le včasih zleti na vodotoč si žejo gasit. Zvečer pa zleti na visoko smreko. Tu veselo žvižga svojo uspavanko. Naposled pa se spusti v svoje gnezdo.

Vprašajte se po razprto tiskanih stavkovih členih!

Stavkovi členi, ki pojasnjujejo, kje? kdaj? kako? ali zakaj? se nekaj dela ali godi, se imenujejo **prislovna določila** (prisl. dol.).

Za prislovna določila služijo: 1. samostalniki in zaimki (navadno s predlogi); 2. prislovi; 3. deležniki; 4. glagolov namenilnik.

212. v a j a. Določite v gornjem sestavku „Kos“, s katerimi besednimi vrstami so izražena prislovna določila!

213. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih prislovna določila in povejte, s katerimi besednimi vrstami so izražena: Pametni se pri ognju ogreje, nespametni opeče. Blago se po niti nabira, po vrvi zapravlja. Za lakoto umreti je hujše kakor zgoreti. Previdnost nikjer ne škoduje. Kos hodi na travnik črvov pobirat. Molčé orožje vsak si vzame. Strn se nagiblje k tlom samo še srpa čakaje in prijazno kimaje. Sreča na razpotju sedi. Kdor je len ob setvi, malo žanje.

Prislovno določilo kraja.

Sirota. Zunaj veter brije, plan in goro krije črna noč. Jadno dete kliče iz grobov mrliča na pomoč. Mati mu umrla, očeta v grob zaprla bela smrt. Samo je ostalo, tužno pribežalo na božji vrt. „Zlata mama moja, glej sirota tvoja tu stoji; nima kaj obleči, nima kam se uleči, glad preti. Vzemi me k sebi, dobro je pri tebi, mamica! Nimam druge mame, da bi ona náme gledala.“ Dete se sklonilo, leglo na gomilo k mamici. Zarja rumenila, ni ga prebudila v posteljci.

Vprašajte se po prislovnih določilih kraja!

214. v a j a. Odgovorite temle vprašanjem:

a) **Kje** je naše pokopališče? naša cerkev? naša šola? Kje dela hlapec? kosec? ženjica? drvar? rudar? Kje živi riba? volk? lisica? krt? ptice? Kje raste žito? vijolica? jagode? maline? vrba in jelša?

b) **Kod** se pase živina? ovce? divje koze? Kod je po-
hajal učenec? postopač? izgubljeni sin? cigani? Kod si
nabiral cvetlic? jagod? dračja?

c) **Odkod** piha veter? burja? Odkod priteče Sava?
Drava? Krka? naš domači potok? Odkod dobivamo pomā-
ranče? smokve? kavo? premog? petrolej?

č) **Kam** greš zjutraj? po šoli? zvečer? Kam gredo ptice
na zimo? letoviščarji poleti? izseljenci? Kam se skrije po-
zimi medved? polh? jež? kača? Kam znesó ptice jajce?
ribe? žabe? metulji?

N. pr. Naše pokopališče je z a v a s j o. (Ali: Naše po-
kopališče je t a m.)

Prislovno določilo časa.

Cerkvica. Cerkvica vrh goré, cerkvica bela, v s a k
d a n pozdravlja te duša vesela. Z j u t r a j ž e, ko zlati sonce
planine, srčne pozdrave ti diham iz doline. Tebe č r e z d a n
oko z m e r pogleduje, srce z v e č e r ti vzdihe daruje. Zvon-
ček me tvoj budi z j u t r a j iz spanja; k delu, k p o k o j u
s p e t o n mi pozvanja.

Vprašajte v gornjih stavkih po prislovnem določilu
časa!

215. v a j a. Odgovorite na naslednja vprašanja:

a) **Kdaj** vzhaja sonce? — je najvišje na nebu? — za-
haja? Kdaj svetijo zvezde in mesec? Kdaj je v šoli pouk?
Kdaj je prost dan? Kdaj greste v cerkev? Kdaj si bil rojen?
Kdaj imaš svoj god?

b) **Odkdaj** (odklej) si že danes v šoli? — hodiš v šolo?
— si v 4. (5.) razredu? — vlada naš kralj?

c) **Dokdaj** (doklej) bo danes pouk? — boš hodil v šolo?
— je treba izvršiti nalogo? — se je naučiti pesem?

č) **Kako dolgo** je vsak dan pouk? — sije sonce? — že
vlada naš kralj? — že hodiš v šolo?

216. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih prislovna do-
ločila časa!

Z a s p a n k a. Lenka je rada zjutraj dolgo poležavala.
Nekega dne ji pa reče oče, naj izračuni tale račun:

Neka deklica spi od svojega 6. do 14. leta vsak dan 2 uri predolgo. Koliko ur prespi preveč v tej dobi? Lenka računi: V enem letu prespi 365×2 uri, t. j. 730 ur. V osmih letih prespi torej 5.840 ur ali 243 dni. Deklica zgubi potemtakem v osmih letih skoraj tri četrtine leta.

217. v a j a. Tvorite stavke s temi prislovi: davi, drevi, šestokrat, obsorej (= ob tej uri), dosorej (= do tega časa), doslej, dotlej, še, šele, že, spet, (zopet), zdaj (sedaj)!

N. pr. Davi je pa slanica pala na zelene travnike. Drevi pojdemo k sosedovim koruzo ružit itd.

Prislovno določilo načina.

Deset zapovedi učencem. 1. Učenci naj gredo zložno v šolo: ne prehitro in ne prepočasi! 2. Poti morajo vljudno pozdravljati! 3. V razredu naj mirno čakajo učitelja! 4. Moliti je treba pobožno. 5. Med poukom naj pazljivo poslušajo! 6. Odgovarjati morajo glasno in razločno. 7. Svoje naloge naj skrbno izvršujejo! 8. V odmorih naj ne razgrajajo nebrzdano! 9. Šolo naj mirno zapuščajo! 10. Domov gredé naj se spodobno vedejo!

Vprašajte po gornjih prislovnih določilih s kakó? (na kakšen način?)!

218. v a j a. Popolnite naslednje stavke s prislovnimi delničniki: Le (poslušati) se vadimo lepo govoriti. (Iti) v zaton, še sonce svet pozdravi. Mladenek cveten zbor, slavnostno pesem (prepevati), srebrne strune (prebirati), privre čez prag na beli dvor. (Ozirati se) po cvetni livadi, se človeško oko razveseli. Ptička prepeva, z veje na vejo (skakljati). In dvigne se glav bradatih sto, (molčati) vprašujejo se: „Kaj je to?“ — N. pr. Le poslušaje se vadimo lepo govoriti.

219. v a j a. Poiščite prislovna določila načina v tehle stavkih: Kdor pobožno v cerkvi moli, Bog mu svojo milost dá, dobro odgovarja v šoli in poslušen je domá. Siromak si

je navozil samotež drv iz gozda. Poslušajte, da ne bom vsakemu posebe pravil! Pri glasovanju odgovóri jasno: da ali ne! Dekla nese nam kosilo, použijmo ga sedé! Vozi se ali pa hodi peš, smrti naravnost naproti greš. Veterc pihljaje jezero maje, rahlo ob bregu šepeta. Majhen lonček hitro vzkipi.

Prislovno določilo vzroka.

Čebela. Čebelo gojimo zaradi sladkega medu. Zbog marljivosti jo stavimo za zgled mladini. Že zjutraj zgodaj odleté čebele nabiraj slaščic po cvetlicah. Z dolgim rilčkom se nasrkajo medene rose. S košuljicami na nogah pa prinašajo cvetnega prahu. Zaradi opršenih nožic se zdé kakor v hlačicah. Spomladi spričo prepričlega prostora v panjih čebele rojé. Zavoljo pika se marsikdo boji nedolžnih čebelic.

Vprašajte po označenih prislovnih določilih z zakaj? ali čemu?

220. v a j a. Poiščite v naslednjih stavkih prislovna določila vzroka: Kamen pade zaradi svoje teže na tla. Olje plava zbog večje lahkote na površju vode. Sočivje je letos zaradi velike suše zelo drago. Krompir radi deževja močno gnije. Bolnik od bolečin ne more zaspati. Oče se peha in dela iz ljubezni do otrok. Ovco jako čislamo zaradi njene velike koristi. Marsikateri učenec zaradi nepazljivosti zastaja. Kristus je trpel iz ljubezni do človeštva.

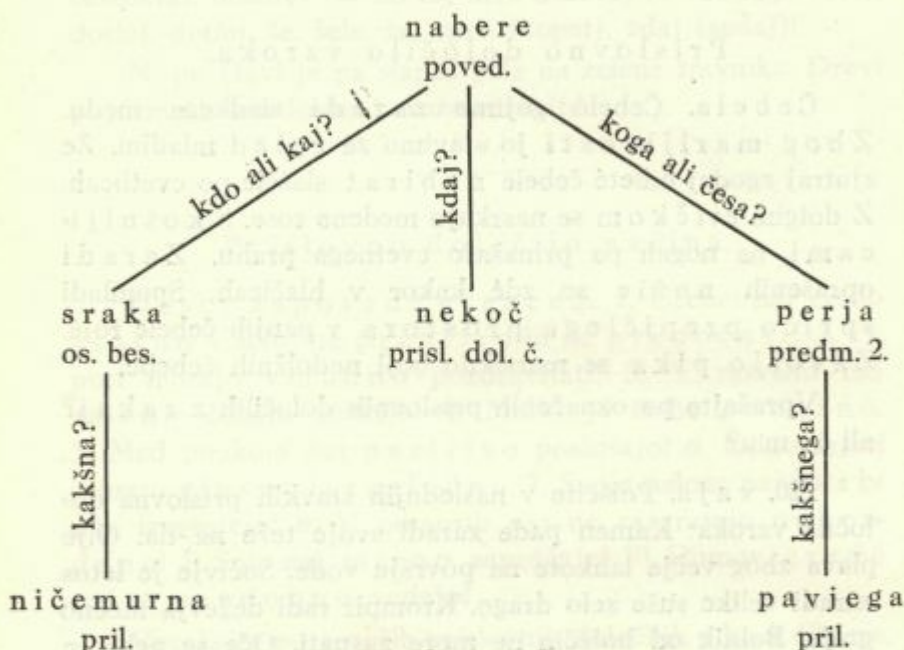
221. v a j a. Popolnite naslednje stavke s prislovnimi določili vzroka, izraženimi z glagolovimi namenilniki: Drvar je odšel v gozd — drva. Pojdite po dežju gob —! Anica je šla na vrt — cvetic! Pojdimo na led se —! Ognjegasci so hiteli ogenj —. Popotnik krene k studentu si žejo —. Oče je nevarno zbolel; brat se je odpeljal zdravnika —. Ako greš volka —, vzemi psa s seboj!

Razčlemba prostega stavka.

Sraka in pavje perje.

I.

Ničemurna sraka nabere nekoč pavjega perja.

II.

Nališpana ptica gre ošabno mimo svojih tovarišic.

	Stavkovi člani	Besedne vrste
Nališpana ptica gre	pril. os. bes. pov.	trp. del. } sam. a-sklanj. } ž. sp., im. edn. nedovrš. gl., 3. os. edn., sed. č., dol., tvor. nač.
ošabno mimo svojih tovarišic.	prisl. dol. nač. { pril. prisl. dol. kr.	prislovni prid. kraj. prislov svoj. zaim. } sam. a-sklanj. } ž. sp., rod. množ.

222. v a j a. Razčlenite prav tako naslednje stavke: Vsa napihnjena ošabnica še ne pogleda drugih srak. Prevzetnica gre rajši med pave. Pavi hitro spoznajo svojino. Tujki izrujejo pavje perje. Okljuvana in osramočena ničemurnica se privleče med sestre. Pa tudi srake jo začno preganjati. Sirota izgubi nazadnje še svoje perje.

II. Pravopis.

A. Naglaski.

(Dostavek.)

Podáj mi, brátec moj, rokó,
pod milo pójdeva nebó,
kjer njiva zópet zelení,
nad njo škrjánček žvrgolí.

V večzložnih besedah izgovarjamo en zlog močneje od drugih. Ta zlog ima poudarek ali naglas.

Včasih napišemo na poudarjeni samoglasnik naglasno znamenje ali naglasek.

Naglaski so: ostrivec (´), krativec (˘) in strešica (^).

1. Izpišite iz naslednjih stavkov podobno se glase č e b e s e d e z naglaski: V nedeljo sem bil pri péti maši. Tone sedi v péti klopi. Romarju se je naredil žulj na péti. Bodi móž beseda! Pod lipo se je zbrala truma móž. Krokár je sedél na pečini; nato je zletel in sédel na hrast. Gospóda se je pripeljala z avtomobilom. Ljubite in častite Gospóda! Moj brát je šel v vinograd grozdje brát. Težka vest mu leži kot môra na prsih. Vsakdo móra storiti svojo dolžnost. Marljivo se úči in móli rad! Učenec se marljivo učí. Skala molí iznad vode.

2. Utemeljajte, zakaj m o r a m o nekatere besede v naslednjih stvkih pisati z naglaski: Smrtna žetev vsak dan bolj d o z ô r i. Ptice vesele, z ê l e n je gaj, mislim, tu í m a sreča svoj raj. Skrbi z á s e, ljubi brata, dvigni ga, o d p r í mu vrata! Bogato gorica o b r ô d i vam, bogato se polje o p l ô d i vam, p o d é l i Bog kruha vam belega, vsi lica b o s d í te veselega! Nezaspan r o b ó t a j, dokler sije dan; sk r b n ó obdelaj si poljé, okoplji v nogradu t r t j é !

Pojem in ukam veselo, da z góre v goró se glási. Na góro, na góro, na strme vrhé! Iz oči — pogled strašán! — ognjen plamèn ji šviga.

3. Poiščite iz ... berila besede, ki imajo naglaske!

B. Razzlogovanje.

1. Razzlogujte naslednje besede in pazite na neločljive skupine „lj“, „nj“, „šč“: polje, poljubiti; mesar kolje živino; hlapec pripelje s konji žita; drugo uro imamo računanje; svinje jedo korenje, repo, slabo zelje in drugo zelenje; žena išče pišče; na sejmišču se zberó vaščani. — N. pr. po-lje, po-lju-bi-ti itd.

2. Razzlogujte téle besede z neločljivo skupino „st“: pustite kosti, mesto, postiti se, krasti, presti, nesti, dopasti, testo, pesto (pri kolesu), pesti (na rokah); pastir mora pasti. — N. pr. pu-sti-te ko-sti itd.

3. Razzlogujte naslednje besede s soglasniškimi skupinami, a) kjer se vsi soglasniki lahko skupaj izgovarjajo (ali morejo kako besedo začenjati): Dekla je nesla pismo na pošto; brazda, uzda, posli, dobro jutro, grozne sanje, vedro mošta, trudna sestra, topla obleka, svetle zvezde. — N. pr. de-kla je ne-sla pi-smo itd. (V začetku: klada, slina itd.)

b) kjer se soglasniki težko skupaj izgovarjajo: Učenka Milka sedi v klopci; rujna zarja sije na obzorju; mornar krmari po morju; kraljevič Marko je bil orjak; Ljubljansko barje, snažna srajca, silna burja. — N. pr. Učen-ka Mil-ka se-di v klop-ci itd.

4. Razzlogujte naslednje besede, ki ima v njih „r“ samoglasniško veljavo: črni krt, smrtna postelj, vrli junak, vrtna zemlja, strte grablje, umrli znanci, krvava daritev, srčna želja. — N. pr. čr-ni kr-ti itd.

5. Razzlogujte téle besede po njih sestavi: Kolodvor je sezidan onkraj drevoreda; parnik priplava do obrežja; črnooka tresorepka odleti na sadonosnik; ne obupaj v nesreči; soglasnik, pravopis, strelovod, sivolas, sredozemski, jugovzhoden, dokončati, nakositi, odgovarjati, zapisati. — N. pr. kolo-dvor je se-zidan on-kraj drevo-reda itd.

C. Kdaj pišemo z veliko začetnico.

1. Ponavljalne vaje. a) Uporabite naslednja lastna imena v kratkih stavkih:

I. krstna in rodbinska imena: Josip Stritar, France Prešeren, Simon Gregorčič, Josip Jurčič, kraljevič Marko, Aleksander Karadjordjević, predsednik Wilson. — (N. pr. Josip Stritar je spisal lepo knjigo „Pod lipo“.);

II. imena mest, trgovin vasi: Zagreb, Krško, Brežice, Celje, Postojna, Žalec, Slovenska Bistrica, Kamnik, Domžale, Zagorje, Rimske toplice, Sušak;

III. imena gorin vod: Triglav, Grintovec, Ojstrica, Pohorje, Krka, Kolpa, Sora, Soča, Drina, Jadransko morje;

IV. imena dežel (pokrajin, držav): Jugoslavija, Banat, Bosna, Dalmacija, Dravska banovina, Turško, Švica, Brazilija;

V. imena narodov (plemen): Jugoslovani, Slovenci, Srbi, Čehi, Poljaki, Gorenjci, Notranjci, Čiči, Turki.

b) Prepišite naslednje stavke in pazite, s kako začetnico pišemo prvo besedo v stavku in prvo besedo za piko, klicajem in vprašajem:

Prvi sneg je tu! Od sinoči že pada v gostih kosmičih. To je bilo zjutraj veselje, ko smo ugledali, kako je padal sneg na šipe in se kopicil na obojih pri oknu! Vsi smo bili srečni, spominjaje se kepanja in ledu, ki še pride. In veste, kakšno veselje nas je čakalo po šoli zunaj na cesti? Skakali smo po snegu, grabili ga z rokami in brodili po njem kakor race po vodi. Prvi sneg je res naše največje veselje! Kaj pa ubožci, ki nimajo niti obleke niti ognja? Plašno gledajo bele kosmiče, saj jim prinaša zima samo trpljenje.

2. Poiščite pridevnike, a) ki so izpeljani iz osebnih lastnih imen, b) ki so izpeljani iz drugih lastnih imen:

Prinesi iz sobe Jožetov svinčnik in Ančkinovo pero! Sinoči sem bral Stritarjevo povest. Ali si se že naučil Gregorčičevo pesem? Aškerc je bil Zvonov urednik. V tvornici uporabljajo trboveljski premog. Ali si že okusil ljubljansko zelje? Zvonovi vrhniški premilo pojó. Iz zlatorogove krvi

so zrasle triglavske rože. V bistri savski vodi živi mnogo rib. Daleč po svetu slové kranjske klobase, ljutomersko vino in bosanske slive. Tam za turškimi griči je dosti fantičev, ki se za nas vojskujejo. Ljubim te, slovenska govornica!

Pridevnike, narejene iz osebnih (ali poseobljenih) lastnih imen (krstnih imen in priimkov), pišemo z veliko začetnico, n. pr. Jožetov suknjič, Stritarjev Zvon, Prešernove pesmi.

Pridevnike, narejene iz ostalih lastnih imen, pišemo z malo začetnico, n. pr. savinjski hmelj. — Toda, ako je pridevnik sestaven del lastnega imena, ga pišemo z veliko začetnico, n. pr. Savinjska dolina.

3. Lastna imena, zložena iz dveh besed*):

a) Samostalnik, ki stoji na drugem mestu, je že **sam zase lastno ime**: Slovenska Bistrica, Bohinjska Bistrica, Ilirska Bistrica, Koroška Bela, Notranjski Javornik, Velike Lašče, Škofja Loka, Mala Nedelja, Veliki Otok, Mali Otok, Velika Pirešica, Savinjske Alpe, Gornje Ležeče, Kamniška Bistrica, Šent (Št.) Vid, Šent Jernej, Sveti (Sv.) Miklavž, Sv. Duh;

b) Samostalnik, ki stoji na drugem mestu, je **sam zase občno ime**: Stara vas, Nova vas, Škofja vas, Ivanje selo, Medvedje selo, Gornji grad, Črni vrh, Kranjska gora, Volčji potok, Črna draga, Blejsko jezero, Vrbsko jezero, Jadransko morje, Savinjska dolina, Bohinjska dolina, Krško polje, Slovenske gorice, Kosovo polje.

4. Beseda **Bog** in imena cerkvenih praznikov (ki so narejeni od osebnih lastnih imen): **Bog vse vidi, Bog vse vé. Bog že vé, zakaj kozi rog odbije. Zanesi nam, zanesi Bog! Usmili se nas, o Gospod! Verniki časte sv. Rešnjé Telo, Srce Jezusovo in Srce Marijino. Zaupajte v Najvišjega; zakaj On je naš Odréšenik in Zveličar. Pozdravljena, Kraljica, kristjanom pomočnica!** —

Toda: Ako na sv. Medarda sonce sije, je potem lepo trideset dni. Če pred sv. Jurijem grmi, bo še dosti snega. Do sv. Treh kraljev se dan podaljša, kolikor petelin

*) To vajo in druge podobne pravopisne vaje izvršujejo učenci takole: a) beró in prepisujejo besede; b) po nareku učiteljevem uporabljajo te besede v kratkih stavkih; c) pišejo po spominu; č) iščejo podobnih besed v berilih.

zine. Če jug pred svečnico buči, pa po svečnici molči. Kadar je črn božič, bo bela velika noč. O mali maši so lešniki naši.

(Pozor na imena praznikov, ki niso narejena iz osebnih lastnih imen!)

5. Označbe spoštovanja: a) v pismih: Pristrčno Vam čestitam k Vašem u godu! Sporočite mi, kdaj dobim Vas in Vašega brata doma! Iskreno Vas pozdravlja vdani... Naznanjam Vam, da je Vaš stric nevarno obolel. Zanašaje se na Vašo dobrotljivost, se Vas drznem nadlegovati z neko prošnjo. Z odličnim spoštovanjem Vas še mu blagorodju hvaležni...

b) razni govori in naslovi: Takrat, Oče, Ti pri meni stoj; Ti me brani, Ti me reši zlega; Ti me v rajski dom pokliči Svoj! Stvar sem Tvoja, Stvarnik siloviti, um je in srce darilo Tvoje: Ti si večno, neizmerno bitje! Pozdravlja Te, proslavlja Te Triglava siva glava in hči mu bistra Sava. V povestih se slavi hrabrost Njegovega Veličanstva. Verniki se poklonijo Njegovi Svetosti.

6. Dobesedni govor za dvopičjem:

Puta in petelinček gresta v leščevje lešnikov brat. Puta reče: „Petelinček, glej tam góri tri v eni kepi!“ Petelinček zleti v vrh, puta mu pravi: „Vrzi mi kobuljico!“

Petelinček vrže dol kobuljico, zadene puto v očesce.

Puta zaveka: „Čakaj, doma bom povedala!“ Petelinček pravi: „Nisem kriv, zakaj mi je pa grm hlače raztrgal!“ Grm pravi: „Zakaj me je koza objedla!“ Koza pravi: „Zakaj me je pastir premalo napasel!“ Pastir pravi: „Zakaj mi ni dekla južine skuhal!“ Dekla pravi: „Zakaj mi ni mlinar moke zmllel!“ Mlinar pravi: „Zakaj mi je volk vso vodo popill!“ Volk pravi: „Zakaj mi je sonce v golt sijalo!“ Sonce pravi: „Zakaj mi je Bog ukazal!“

Tako je bil nazadnje kriv ljubi Bog, da se je puti oko razlilo.

Č. Ločila.

1. Ločila na koncu stavka (pika, klicaj in vprašaj): Sirovež. Kaj ravnaš tako sirovo z živinčetom? To ni lepo! Hudoben človek je gotovo, kdor more delati tako. Kaj meniš, da bolečine žival ne čuti kakor ti? Trpljenje tuje te ne gane!

Ne smili se ti, kdor trpi? Ti ne pomisliš, da ti mleka in masla daje, te redi. Žival osramoti človeka. Sramuj se, nehvaležnik ti!

2. **Pika v stavku:** a) za vrstilnimi števnik: Kralj Peter I. se je rodil dne 12. julija 1844. leta, a umrl je 16. avgusta leta 1921. Josip Jurčič je umrl leta 1881. v 37. letu svoje starosti. Včeraj smo pisali 1. šolsko nalogo.

b) po kraticah: Otroci se vesele sv. (svetega) Miklavža. Moj brat hodi v 2. razred kr. real. gimnazije v Celju. Dr. Fr. Prešeren je najslavnejši slovenski pesnik. Julij Cezar je prišel l. 57. pred Kr. r. v slovenske pokrajine. Ptice pobirajo mrčes, nas razveseljujejo s petjem itd.

3. **Vejica:** a) med dvema stavkoma: Na med se muhe lové, na sladke besede ljudje. Bolezni sto imamo, a zdravje eno samo. Dež za soncem mora biti, za veseljem žalost priti. Kdor košček kruha zametuje, drobtinice večkrat poiskuje. Kadar si vprašan, takrat se oglasi, misli hitro, govori počasi!

b) med istovrstnimi stavkovimi členi: Polje, vinograd, gora, morjé, ruda, kupčija tebe redé. Voda gine, pada, sahne. Videk, Blaž, Andrej, Jože, Tonče, Peter, vsi juhej! Sneg pokriva polje, hrib in gaj. Kralja, siromaka smrt enako čaka. Nedolžna, mlada srnica se pase. Megle temnosive se valé čez vrte, trate, njive.

c) pri zvalnikih in vzklikih: Tvoja duša, ljubo dete, bodi kakor lep oltar! Golobček, ti prijatelj moj, kako te rad imam! Kaj mudiš me, oj zeleni in cvetoči travnik ti! Bog daj srečo, hišni oče, hišni oče, hišna mati! Gorje, kdor nima dóma! Ostrigli, oh, so mi peroti! Juhejsa, bodimo veseli! Oh, poln težav je in bridkosti že sam začetek učenosti!

4. **Dvopičje in narekovaj:** a) dvopičje (pri naštevaniu): Slovenci bivajo v naslednjih pokrajinah: v Dravski banovini, na Koroškem, v Julijski Benečiji in na Ogrskem. Najslavnejši slovenski pesniki so: Prešeren, Stritar, Gregorčič, Aškerc in Župančič. Dva sveta Janeza sta: eden dan krči, drugi ga razteza.

b) narekovaj (pri naslovih): Pevci so zapeli pesem „Lepa naša domovina“. Jurčič je spisal pravljico „Kralj Matjaž“, Trdina pa pripovedko „Zmaj Vukotin“. Ali

si že bral Slomškovo pesem „Veselja dom“? „Zvonček“ in „Vrtec“ sta mi najljubša tovariša;

c) dvopičje in narekovaj skupaj (pri dobesednem govoru): Nekoč so vprašali pastirja: „Odkod veš, da je Bog?“ Pastir se nasmeje pa reče: „Vsakega človeka poznam po sledu njegovih stopinj v pesku, pa ne bi poznal Boga po zvezdah na nebu in po rastlinah na zemlji?“ — Drugi pastir pa je odgovoril na isto vprašanje takole: „Ali je treba sonce osvetliti s plamenico, kadar nam sije z neba?“

III. Spisje.

A. Obnovitev povestic.

1. Lesena skleda. Prileten oče je izročil svojemu sinu gospodarstvo, da bi živel na stare dni v miru in brez skrbi. Ali zmotil se je sivi starček! Nehvaležni sin je vračal dobrote starega očeta s hudimi deli. Leta so prinesla staremu očetu slabost, da so se mu tresle roke. Ker je razlival redka jedila raz žlico, je imel posebno mizo v kotu za pečjo. Tu je užival jedila, ki mu jih je prinašala snaha v vegasti skledici. To je jako težko délo staremu očetu; na skrivnem si je otrl marsikatero solzo. Primeri se pa, da pade nekoč starčku skleda na tla in se razbije. Snaha se zelo raztogoti in večerjo že prinese starčku v leseni skledi.

Nekaj dni po tem dogodku se je igral osemletni otrok nehvaležnega sina s trskami. Oče ga vpraša: „Kaj pa delaš?“ Otrok odgovori: „Koritce delam. Kadar boste Vi, oče, tako stari, kakor so stari oče za pečjo, Vam bom v koritcu donašal jedila.“ Te besede presunejo nehvaležnika tako, da poprosi starega očeta odpuščanja. Odslej je jedel starček zopet s sinom in snaho pri isti mizi.

a) Kako bi starček pripovedoval to povest sam o sebi?

b) Kako bi pripovedoval spokorjeni sin?

c) Nadomestite v povesti označene besede z drugimi primernimi besedami, kakor: obnemogel, star (namesto: prileten); prepustiti; vse imetje; v starosti; na stara leta; sivček; ubožček; starost; trhlost; bolezn; raztresati; nositi; škrbast; milo se storiti; skrivaj zgoditi se; nekega dne; razjeziti se; kmalu nato; mladi gospodar; početi; odvrniti; dedek; zbosti; od tistega dne, odsihdob.

2. **Zveličar in plevice.** Nekega dne (nekoč) prideda Zveličar (Odrešenik) in sveti Peter do žensk, ki so plele proso. Sonce (sončni žarki) je silno pripekalo (žgati); zemlja je bila vsa razpokana (razprezana) od prevelike vročine. Težko (naporno) je bilo delati na polju. Sveta popotnika (moža) povprašata plevice, kako jim gre delo od rok (uspeh imeti). Plevice (delavke) odgovore: „Preveč je suho. Mislimo (meniti) pa, da dobi žejna (suha) zemlja skoraj (kmalu) potrebne mokrote (vlaga); saj nam že žabe in lisice obetajo (prerokovati) dežja.“ „Tako,“ reče (odgovoriti) Zveličar in gre dalje, „naj ga vam le dado (poslati) žabe in lisice!“ Žareče (vroče) sonce pa je odslej še bolj pripekalo in dežja ni bilo tako dolgo, dokler niso ljudje prosili zanj Boga, ki napaja žejno (suho) zemljo.

a) Pripovedujte to povest tako, da nadomestite nekatere izraze z besedami, ki stojé v oklepajih!

b) Pripovedujte vse v preteklem času razen dobesednega govora!

3. **Ribica in pastirička.** Odgovorite naslednjim vprašanjem: Kaj je poplavila velika povodenj? Kdo je zaostal na travniku v jamici, ko je voda upadla? Kaj je počela uboga ribica, ko je voda usehnila? Kdo priskaklja in prijazno pomahlja z repcem? Kako je potolažila ribico? (Sonce prijazno sijati, zelena travica rasti, cvetlice cveteti, krasna priroda.) Kaj ji odgovori ribica? Kaj se naposled zgodi z ribico?

4. **P i k a n a „i“.** Janko je bil zelo priden in marljiv. Nekoč je napisal v zvezek polno stran lepih „i“ ter se je nato vesel odpravil spat. Ko se je pa zjutraj zbudil in vzel zvezek v roke, se je silno ustrašil; zakaj vsi „i“ so imeli piko spodaj. Ves obupan prijoče k materi. Mati pa ga potolaži: „Ne joči se, Janko, saj držiš le zvezek narobe v roki.“ Janko se zadovoljno nasmehlja in odide vesel v šolo.

a) Janko pripoveduje o samem sebi.

b) Mati pripoveduje.

c) Pripovedujte isto vsebino z drugimi besedami!

5. **M u t e c O s o j s k i.** Prihod nemega romarja v osojski samostan. Njegova vsakdanja opravila. Izpoved mutčeva na smrtni postelji. Kdo je bil mutec. Kakšen zločin je bil izvršil. Kaj si je naložil za pokoro. Grob poljskega kralja Boleslava.

a) Pripovedujte vsebino pesmi po zgornjem načrtu!

b) Kako bi opat pripovedoval to zgodbo?

c) Kako bi pripovedoval kak samostanski brat?

č) Poiščite povesti drug primeren naslov!

6. Pripovedujte ustno in pismeno po zgornjih zgledih razne pravljice, pripovedke in zanimive dogodke iz vašega domačega kraja!

B. Opisi.

1. Moja Slovenska vadnica. Kakšen naslov ima? V kateri zalogi je izšla? Kolika je cena vezani knjigi? Kakšne so platnice, hrbet in ogli? Koliko strani ima knjiga? V koliko poglavij je razvrščena vsebina? Kateri so na d p i s i posameznih poglavij? Sklep, da hočeš vadnico večkrat prebirati, a jo vzlic temu snažno ohraniti.

2. Moj žepni nož. Kdaj in kjé si ga kupil? Koliko si dal zanj? Kako je velik? Iz česa so platnice? Koliko ima rezil? Kakšna so rezila? Čemu ga uporabljaš? Kje imaš spravljenega?

3. Naša stenska ura. Kje visi? Njena oblika. Nihalo in uteži. Snov, barva, okraski številčnice? — kazalca? Kako in kdaj bije? Ali gre natančno? Kdo jo navija in kdaj? Kje ste jo kupili in koliko je stala?

4. Naša ptička v kletki. Kje visi kletka? Kakšna je kletka? Kako se imenuje ptička v kletki? Kakšne barve je perje? Kako poje? Ali je ptička boječa? Kaj zoblje? Kako jo kličete? Kje ste jo dobili?

5. Opišite svojo najljubšo igračo!

6. Naša župna cerkev. Na vzvišenem prostoru na severni strani vasi ... stoji naša župna cerkev. Daleč naokrog je videti belo zidovje in visok zvonik z rdečo streho. V zvoniku so štirje zvonovi, ki kličejo župljane k službi božji. Na stolpu je tudi cerkvena ura, ki bije vsako četrt ure in nam natanko kaže čas.

Notranjost cerkve je razdeljena na eno veliko ladjo in dve stranski kapelici. Na sprednjem koncu ladje je veliki oltar. Na njem je kip sv. Martina; zakaj naša cerkev je posvečena temu svetniku vojaku. Prvo ali drugo nedeljo listo

pada vsakega leta slavimo cerkvenega patrona; takrat imamo veselo „žegnanje“. V obeh kapelicah sta dva stranska oltarja; levi je Marijin oltar, desni pa je posvečen sv. Jožefu. Nad glavnim vhodom v cerkev je kor; na koru orgle, ki ob nedeljah in praznikih spremljajo lepo cerkveno petje. Ne daleč od glavnih vrat je krstni kamen. Na levi strani ladje je propovednica ali leca. Njej nasproti je izpovednica. S stropa visita dva lestenca in pred velikim oltarjem gori „večna luč“. Sredi cerkve je na moški in na ženski strani po deset klopi. Stene krasé razne slike in križev pot. Naša župna cerkev slovi radi svoje ličnosti daleč okrog.

a) Opišite po zgornjem zgledu svojo domačo cerkev!

b) Opišite cerkev podružnico, ki je najbližja vašemu dômu!

7. V a š k a l i p a. Poglejte širokovejnato stoletno lipo tam sredi vasi! Kako ljubo se vzpenja nad nizkimi, s slamo kritimi hišicami! Dviga se nad selom, kakor bi hotela prerasti visoki, rdeče kriti zvonik bele cerkvice. In pod senčnato lipo te vabi lesena klop, zelena tratina pa pregrinja cvetoči prt pod tvojimi nogami.

Tu je oni najlepši, najprijetnejši kraj „sredi vasi“. Kjer „stoji, stoji tam lipica, pod lipo hladna senčica“, tam se najrajši igramo. Tamkaj spletajo deklice vence iz Marijinih lascev, trobentic in marjetic. Ti venci so namenjeni za bridko znamenje, ki visi na lipovem deblu. Pod košato lipo se zbira o poldanski vročini družina bližnjih sosedov, ki se vračajo s polja. Tamkaj na trati pod lipo počiva tuji berač, razpoloži okrog sebe svoje vreče in prešteva nabrane božjake. V nedeljo popoldne se zbirajo tam pobožni vaščani, da se pogovoré o marsičem. Na klopi pod lipo pripoveduje sivolasi ded čudne povesti iz svojega življenja.

In kako koristna nam je vaška lipa! Ko je vsa v cvetju, brenčé po njej čebele, ki odnašajo sladki sok iz drobnih čašic. Mi otroci pa nabiramo cvetja, da nam skuhajo mati čaja, kadar se prehladimo.

a) Opišite na sličen način lipo (kostanj) sredi vaše vasi!

b) Opišite oreh (jablan, hruško) poleg vaše hiše!

8. S o s e d o v S u l t a n. Opis. (Ime, velikost, barva, dlaka, ušesa, trup, noge, rep.) Kje ga največkrat vidite?

Kaj navadno počne? Ali je hud? Ali vam je znan kak poseben dogodek o njem?

9. Naša Dimka. Kje ste kupili kravo? Ali ste jo doma priredili? Opis njenega telesa. Njene posebnosti na paši. Koliko daje mleka? Ali je imela že več telet? Kako kličete druge vaše krave?

10. Kos. Kje največkrat vidite kosa? Kaj tam dela? Barva samca in samice. Kljun in noge. Kaj jé? Kje gnezdi? H katerim pticam spada kos? Kako se krega, kadar ga preplašite? Njegovo petje. (Kdaj navadno poje? Kam séde?)

11. Opišite vašega petelina!

12. Krap. Precenite njegovo dolgost in težo! (Stari krapji so do 1 m dolgi in 15—20 kg težki.) Luske. Barva. Plavuti. (Kje? Koliko? Čemu?) Skrge. Kje in kako živi?

13. Opišite vinsko trto! (Pri opisu rastlin povejte, kaj je [drevo, grm, cvetlica itd.], in opišite korenine, deblo [steblo], listje, cvetje, kje raste, korist, gojitev [obdelovanje]!)

14. Zlato v pregovorih in rekih. Rana ura, zlata ura. Z zlatom otovorjen osel pride črez najvišje ozidje. Češplje so zjutraj zlate, popoldne svinčene. Mladina si zlate gradove obeta. Kmetje se radi spominjajo nekdanjih zlatih časov. Ni vse zlato, kar se sveti. Le malo poročencev praznuje zlato poroko. Oj zlata mati, domovina! Slomšek je spisal veliko zlatih resnic. V sredi, v zlati skledi. Kadar zlato govori, vse molči. Zlat ključ vsaka vrata odpre. Kdor ne hrani novcev, ne šteje zlatov.

Poiščite sličnih izrekov o železu!

15. Opišite šolski toplo mer! Kje visi? Dolgost. Njegovi deli. Razdelitev na stopinje (Celzij, Réaumur). Čemu nam služi?

16. Moj domači kraj.

17. Blejsko jezero. Kje je? Kod se moramo peljati, da pridemo do Bleda? Kaj nas pozdravlja s srede jezera? Kdo se vozi po bistrih valovih? Kaj se zrcali v vodni gladini? (vile, gradiči, nasadi.) Kaj se dviga na strmi pečini?

(Blejski grad.) Čemu prihajajo poleti tujci na Bled? (kopaš lišča, izprehajališča, čisti gorski zrak.) Lepote blejske okolice.

18. P o s t o j n s k a j a m a. Največja znamenitost kraškega sveta. Dolgost jame blizu dve uri hodá. V poletni dóbi vsak dan odprta. Električno razsvetljena. V prvem delu jame položen tir za vozičke. Večji deli jame posebna imena. Najprej pridemo v Veliko cerkev. V globini bobnenje Pivke. Gotska cerkev. Plesišče. Kalvarija. Tartar z jezerom. Razna imena kapnikov: leca, božji grob, levova glava, cipresa, oglarska kôpa, papiga, zastor. Ob velikih shodih: pošta, godba na plesišču. Posebne živali: slepe jamske kobilice, hrošči, človeška ribica.

19. Opišite m e s t o (trg), ki ga poznate! 1. Lega. 2. Površen pogled na mesto. 3. Velikost. 4. Najznamenitejša poslopja. 5. Ulice in trgi. 6. Spomeniki. 7. Šole. 8. Oblastva. 9. Tvornice. 10. Bližnja okolica.

C. Primerjatve.

1. Naša kuhinja in naša soba. a) Kje sta oba prostora? Koliko sten, tal, stropov imata? Kdo po obeh pometa in snaži? b) V katerem delu poslopja je kuhinja in v katerem soba? Koliko oken imata? Različna oprava v obeh prostorih? Kdaj kurimo v sobi, kdaj v kuhinji? Kaj delamo v sobi, kaj v kuhinji? Kako je pobeljena kuhinja, a kako poslikana soba?

2. Naša stenska ura in očetova žepna ura. Različna oblika. Velikost. Iz česa sta? Kaj goni stensko uro, a kaj žepno uro? (uteži, nihalo; vzmet.) Kako ju navijamo? — Sličnosti: kazalci, številčnica, kolesje; čemu jih imamo?

3. Primerjajte v kratkih stavkih: Prednja in zadnja stran dinarja; številki 6 in 9; prvi in zadnji krajec; suknja in telovnik; zimska in letna obleka (ljudi in živali); hrastov in lipov list; hruška in jabolko; sončna in cerkvena ura; tovorni vlak, osebni vlak in brzovlak!

4. T i i n t v o j s o š o l e c I. — Ime, velikost, starost, moč, lasje, oči, oblika obraza, pevec, telovadec, oddaljenost dóma; — razred, učna snov, čas pouka, hoja iz šole in v šolo.

5. Konj in vol. Domači živali; sesalca; dihanje s pljuči; rdeča kri; rastlinska hrana; korist.

Konj kopitar — vol dvoparkljar, prežvekovalec; konj vitkega trupa, tankih nog, žimasti rep — vol zavaljenega trupa, čokatih nog, rep s čopom; rogovi — griva; urnost; hrzanje — mukanje.

Primerjajte prav tako: kravo in kozo, svinjo in ovco, psa in mačko, srno in jelena, krta in miš, ptico in netopirja!

6. Savinjska dolina in Bohinjska dolina: a) Podobnosti: rodovitnost; reka po sredi doline; obe se izlivate v Savo; ime po reki; železnica; obrobljeni z gorami; poljedelci Slovenci. — b) Razlike: podnebje; širokost doline; hmelj; živinoreja; poplave — jezero; mejaša: Avstrija-Italija.

Primerjajte tako: Kras in Alpe, Blejsko jezero in Cerkniško jezero, Kosovo in Gosposvetsko polje!

Č. Prosti spisi o lastnih doživljajih in lastnih opazovanjih.

1. Kako mi v novem razredu ugaja. 2. Najlepši dan v minulih počitnicah. 3. Kako smo se igrali na paši. 4. V trgatvi pri I. 5. Moja šolska pot. 6. Poslovilne besede pticam selivkam. 7. Vseh svetnikov popoldan na našem pokopališču. 8. Letošnji sv. Miklavž.

Pozimi.

9. Sneži! 10. Na sankah. 11. Kako sem delal jaslice. 12. Sveti večer pri nas doma. 13. Na tepežni dan. 14. Ko sem prinesel prvo izpričevalo domov. 15. Kako krmim ptičke. 16. Pri nas smo imeli koline! 17. Kako se drsamo. 18. Pust v naši vasi.

Spomladi.

19. Škorci so tu! 20. Moj prvi šopek cvetic. 21. Vreme na dan 40 mučenikov. 22. Prvi zvončki. 23. Na cvetno nedeljo. 24. Veliki petek v naši cerkvi. 25. Zadnja povodenj. 26. Naša cvetoča breskev. 27. Pomlad na našem vrtu. 28. Izprehod v gozd.

Poleti.

29. Kako sem nabiral jagode. 30. Včerajšnja nevihta. 31. Pri naših koscih. 32. Izprehod na žitno polje. 33. Šolski izlet v... 34. Čebela pripoveduje o svojem potovanju. 35. Ob mravljišču. 36. Črešnje so zrele! 37. Kako smo kurili kres. 38. Moji načrti ob sklepu šolskega leta.

D. Pisma.

Predragi starši!

O Novem letu Vam želim, preljubi starši, da bi Vas Vsemogočni ohranil še dolgo vrsto let zdrave in srečne. V znamenje prisrčne hvaležnosti Vam prilagam majhno ročno delo, ki sem ga izvršila o prostih urah. Iz srca želim, da bi Vam to darilce zbujalo tako veselje, kakršno je navdajalo mene pri izvrševanju dela. Prosim Vas pa tudi, da mi v prihodnjem letu ohranite svojo veliko ljubezen, ki ste mi jo takó obilno izkazovali že doslej.

Vaša

V Ljubljani, dne 31. grudna 1931. hvaležna hčerka —

1. Napišite pismo staršem za god!

2. Napišite slično voščilo stricu (botru, teti)!

3. Voščilo bratu. Ogovor. — Jutri bo njegov god, ki ga letos prvič praznuje v tujini. Želiš mu iz vdanega bratovskega srca vse najboljše in bi ga rad kmalu zopet videl. Vprašaj, kako mu v Ljubljani ugaja; ali pride o veliki noči domov. — Pozdravi ga najsrčneje kot njegov zvesti brat! — Kraj, dan. — Podpis.

4. Odgovor na voščilo. (Misli si, da si ti brat v Ljubljani!) Ogovor. — Voščilo te je zelo razveselilo, ker si zopet videl, kako rad te ima brat. Ako ne bo kakšne nepričakovane ovire, prideš gotovo o velikonočnih počitnicah domov. Tvoja iskrena želja je, da bi dobil doma vse lepo zdrave in vesele. — Pozdrav staršem in bratu. — V Ljubljani...

5. Prošnja prijatelju. Ogovor. — Ker te boli noga, ne moreš z doma. Dolg čas ti je in zato prosiš prijatelja, naj ti prinese kakšno zabavno knjigo iz knjižnice. Pazil boš na knjigo in jo kmalu vrnil. — Že naprej se zahvaljuješ prijatelju za prijazno posredovanje in ga iskreno pozdravljaš. — Kraj, dan in podpis.

6. Odgovor na prošnjo. — Prijatelj obžaluje, da ni mogel popolnoma ustreči želji. Iz knjižnice izposojujejo samo osebno navzočim; zato ni dobil knjige. Pošilja pa z dovoljenjem roditeljev Milčinskega „Pravljice“, ki so očetova lastnina. A prijatelj prosi, da skrbno varuješ knjigo, da se ne bi kaj pokvarila, zakaj oče zelo pazi na svoje knjige. — Pozdrav. Kraj, dan in podpis.

7. Vabilo prijatelju. Prihodnji četrtek bo pri vas trgatev. S privoljenjem očetovim povabiš prijatelja (prijateljico), naj pride ta dan v vaš vinograd. — (Pritrdilni odgovor.)

8. Prošnja zdravniku. Ogovor. (Blagorodni [velececenjeni, spoštovani, velespoštovani, častiti] gospod zdravnik!) Tvoja sestra je nenadoma obolela. Toži, da jo v grlu boli in da težko požira. Bojite se, da ne bi bila davica, ki se zadnji čas pojavlja v soseščini. Po naročilu roditeljev prosiš zdravnika, naj pride brž ko mogoče bolnico pogledat. — Sklep. (S spoštovanjem..., z odličnim spoštovanjem...) — Kraj, dan in podpis. (Hišna številka; v mestih tudi ulica, nadstropje in števil. vrat.)

Dopisnica in razglednica.

9. Dopisnica prijatelju. Ogovor. — Roditelji so ti dovolili, da smeš prijatelja v Ljubljani obiskati. Dne... ob... se pripelješ z osebnim vlakom na južni kolodvor. Ker se v mestu ne spoznaš, prosiš prijatelja, naj te gotovo pričakuje na postaji. Veseliš se že zelo svidenja. — Pozdrav. — Kraj, dan in podpis.

10. Razglednica.

Na Vrhniki, dne 2. julija 1932.

Ljubi Miran!

*Tukaj je jako lepo in
prijetno. V nedeljo pri-
deva s teto v Ljubljano.
Pričakuj naju ob 10. uri
na kolodvoru.*

Srčno Te pozdravlja

Tvoja sestra

Vanda.

75 par

Gospod

Miran Jeran,
dijak

v

Ljubljani.

Prešernova ulica 5.

KAZALO.

	Stran
1. Slovniske vaje	3
A. Besedne vrste	3
1. Samostalnik:	
a) Ponavljalne vaje	3
b) Skloni samostalnikov	4
c) Sklanjatev moških samostalnikov na soglasnik	6
č) Sklanjatev ženskih samostalnikov na —a	10
d) Sklanjatev ženskih samostalnikov na —i	13
e) Sklanjatev srednjih samostalnikov	15
2. Pridevnik:	
a) Ponavljalne vaje	16
b) Sklanjatev pridevnikov	18
c) Stopnjevanje pridevnikov	20
č) Kako rabimo pridevnik namesto samostalnika	22
3. Zaimek:	
a) Osebni zaimki	22
b) Svojilni zaimki	25
c) Kazalni zaimki	27
c) Vprašalni zaimki	28
d) Nedoločni zaimki	28
4. Števnik:	
a) Glavni števnik	29
b) Vrstilni števnik	31
c) Nedoločni števnik	32
5. Glagol:	
a) Nedovršni in dovršni glagoli	33
b) Povratni glagoli in glagoli brez osebkove besede	35
c) Oseba in število glagolov	36
č) Čas glagolov	38
d) Pomožni glagol „biti“	41
e) Nakloni	43
f) Deležniki	47
g) Namenilnik	51
6. Členki:	
a) Prislov	52
b) Predlog	53
c) Veznik	59
č) Medmet	60

	Stran
B. Besedotvorje	61
1. Izpeljava in sestava samostalnikov	61
2. Izpeljava in sestava pridevnikov	64
3. Sestava glagolov	65
C. Stavki	67
1. O stavku sploh	67
2. Povedek	68
3. Osebek	70
4. Prilastek	72
5. Predmet (dopolnilo)	75
6. Prislovno določilo	79
II. Pravopis	86
A. Naglaski	86
B. Razzlogovanje	87
C. Kdaj pišemo z veliko začetnico	88
Č. Ločila	90
III. Spisje	93
A. Obnovitev povestic	93
B. Opisi	95
C. Primerjatve	98
Č. Prosti spisi o lastnih doživljajih in lastnih opazovanjih	99
D. Pisma	100

